

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**METODIKA REVIDIRANJA IN REVIZORJEVA
ODGOVORNOST PRI ODKRIVANJU PREVAR V
RAČUNOVODSKIH IZKAZIH**

Ljubljana, maj 2008

TEJA ŠUSTER

IZJAVA

Študentka Teja Šuster izjavljam, da sem avtorica tega magistrskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Marka Hočevarja, in skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 21.05.2008

Podpis: _____

KAZALO

1. UVOD	1
2. OPREDELITEV PREVAR.....	3
2.1. Glavni motivi in »trikotnik prevar«	4
2.2. Področja prevar	9
2.2.1. Predčasno prikazovanje prihodkov in prikazovanje vprašljivih prihodkov	9
2.2.2. Pripoznavanje lažnih prihodkov	11
2.2.3. Napihovanje dobička z enkratnimi posli	12
2.2.4. Evidentiranje stroškov v napačno časovno obdobje	12
2.2.5. Neustrezno knjižene obveznosti	13
2.2.6. Evidentiranje prihodkov v kasnejše obdobje	14
2.2.7. Evidentiranje prihodnjih stroškov v sedanje obdobje	14
2.3. Odgovornost in ukrepi posloводства.....	18
3. METODIKA REVIDIRANJA PRI ODKRIVANJU PREVAR.....	25
3.1. Zakonska podlaga	25
3.2. Metodika prepoznavanja tveganja prevar	28
3.2.1. Spoznavanje organizacije in njenega okolja vključno z njenim notranjim kontroliranjem	29
3.2.2. Postopki ocenjevanja tveganja prevar	30
3.3. Odgovor na prepoznana tveganja prevar	36
3.4. Orodje za računalniško preiskovanje podatkov	39
3.5. Odgovornost revizorja.....	41
4. REVIZORJEVA ODGOVORNOST V PRIMERIH PREVAR DOMA IN V TUJINI ..	45
4.1. Finančni propad Enrona	45
4.1.1. Vloga revizorja v škandalu Enrona	48
4.1.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe Enron s strani revizijske družbe Arthur Andersen.....	49
4.1.3. Vpliv Enrona na revizijsko stroko.....	50
4.2. WorldCom.....	51
4.2.1. Vloga revizorja pri revidiranju WorldComa	52
4.2.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe WorldCom s strani revizijske družbe Arthur Anderson.....	53
4.2.3. Vpliv škandala na revizijsko stroko	53
4.3. Xerox	54
4.3.1. Vloga revizorja v Xeroxovem primeru	55
4.3.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe Xerox s strani revizijske družbe KPMG	55
4.4. Parmalat	56
4.4.1. Vloga revizorja pri Parmalatu	58
4.4.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe Parmalat s strani revizijske družbe Deloitte & Touche in Grant Thornton.....	60
4.4.3. Vpliv škandala Parmalat na revizijsko stroko	60
4.5. Bofex	61
4.5.1. Vloga revizorja pri revidiranju skupine Merkur	62

4.5.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe Merkur s strani revizijske družbe Deloitte & Touche	63
4.5.3. Vpliv računovodskih škandalov na revizijsko stroko v Sloveniji	63
5. RAZISKAVA	66
5.1. Vsebina vprašalnika	66
5.2. Interpretacija rezultatov opravljenih anket	68
5.2.1. Predstavitev revizijske družbe.....	68
5.2.2. Neodvisnost.....	69
5.2.3. Odkrite prevare.....	73
5.2.4. Preventivni ukrepi prevar pri naročnikih	74
5.2.5. Revizorjevi postopki	76
6. SKLEP	81
LITERATURA	83
VIRI	86

Slovar uporabljenih angleških kratic in njihov prevod

Kratica	Angleški izraz	Slovenski izraz
ACCA	Association of Chartered Certified Accountants	združenje potrjenih računovodskih strokovnjakov
ACL	Audit Command Language	revizijski programski jezik
AICPA	American Institut of Certified Public Accountants	ameriški inštitut potrjenih računovodskih strokovnjakov
EBRD	European Bank for Restruction and Development	evropska banka za obnovo in razvoj
IT	Information Technology	informacijska tehnologija
MRS	International Accounting Standards	mednarodni računovodski standardi
MSR	International Standards on Auditing	mednarodni standardi revidiranja
MSRP	International Financial Reporting Standards	mednarodni standardi računovodskega poročanja
MUS	Monetary Unit Sampling	vzorčenje glede na vrednost denarno enote
SAS	Statement on Auditing Standards	stališča o standardih revidiranja
SEC	Security and Exchange Commision	komisija za vrednostne papirje
SIR	Slovenian Institue of Auditors	Slovenski inštitut za revizijo
SOX	Sarbanese – Oxley Act	Sarbanese – Oxleyjev zakon
SPE's	Special Purpose Entities	enote za posebne namene
SRS	Slovenian Accounting Standards	slovenski računovodski standardi
ZGD	Company Act	Zakon o gospodarskih družbah

1. UVOD

Podjetja, ki krojijo svoje poslovne rezultate z namenom prikazovanja višjega dobička, ki poslovodstvu in nadzornemu svetu prinašajo izplačilo višjih letnih nagrad, zaposlencem višje plače, delničarjem pa višje dividende, niso redka. Ne v tujini, ne doma. Revizor se tako pri svojem delu srečuje tudi z nezakonitimi dejanji. Kljub skrbnemu načrtovanju revizije obstaja tveganje, da prevare in zlorabe ne bodo odkrite, saj revizor ni in ne more biti odgovoren za preprečevanje prevar in napak. Mednarodni standard revidiranja (v nadaljevanju MSR) 240 – Prevare in napake zahteva le, da mora revizor ob vsakem sumu, da je prišlo do napake ali prevare, ki bi lahko bistveno vplivala na predstavitev računovodskih informacij, povečati obseg revizijskih postopkov, da lahko sum potrdi ali ovrže, kar vpliva na nadaljnje postopke in ukrepe (Čokelc, 1999, str. 102). A kje so bile revizijske »luknje«, da se je zgodil Enron, Worldcom, Parmalat, Xerox, pa tudi Bofex, SIB, Elan in podobni, sem vsaj pri nekaterih skušala odkriti skozi magistrsko delo.

Po besedah Jamesa E. Copelanda, predsednika uprave družbe Deloitte, je pomanjkanje etike največja grožnja 21. stoletja (Horvat, 2002, str. 115). Glavno vlogo pri vzpostavitvi etičnih načel v podjetju imajo direktorji družbe, in sicer tako, da poslovodstvu pomagajo prepoznati tveganja, povezana s slabò ali sploh ne vzpostavljenimi kontrolami pred neetičnimi ali tudi nelegalnimi dejanji. Pomanjkanje osebnih etičnih načel pa je eno najpogostejših opozorilnih signalov prevare (Coennen, 2006a).

Vse bolj pa so striktna pravila o revizorjevi neodvisnosti, na kar seveda vpliva tudi pogosta neetičnost revizorjev. Zaradi stagnacije revizijske dejavnosti so se revizorji začeli ukvarjati z računovodskim, finančnim in davčnim svetovanjem, s čimer je nastal konflikt interesov. Kritika revizorjev tako bolj kot na njihovo strokovno usposobljenost leti na njihovo neodvisnost. A tudi brez svetovanja se revizor, ki mu podjetje dolga leta daje kruh, zbliža z upravo, hkrati pa ima interes pridobiti naročilo še prihodnje leto (Slapničar, 2004, str. 17).

V svoji raziskavi sem zato najprej proučila, zakaj prihaja do prevar, kaj so glavni motivi in kakšen je značilen profil kršitelja. Opredelila sem najbolj pogosta področja prevar ter proučila možne ukrepe poslovodstva pri tej problematiki.

Ključno problematiko raziskave, na katero sem se v magistrskem delu osredotočila, pa predstavljajo revizorjevi preventivni ukrepi in metodološki postopki, ki jih uporabljajo oziroma naj bi jih uporabljali pri zaznavanju in odkrivanju prevar v računovodskih izkazih. Pri tem sem skušala ugotoviti tudi morebitne pomanjkljivosti revizijskega dela ter revizorjevo odgovornost v določenih konkretnih primerih. Raziskala sem še, kakšne metodološke ukrepe pri zaznavanju tveganja prevar uporabljajo nekatere domače in tuje revizijske hiše pri nas.

Glede na zgoraj predstavljene cilje, ki sem jih skušala doseči skozi raziskovalno delo, je magistrsko delo v prvi vrsti namenjeno revizorjem, ki bodo lahko skozi metodološke postopke vodilnih globalnih revizijskih družb, pa tudi pomembnih nasvetov posameznih domačih in tujih strokovnjakov s tega področja, odkrili svoje slabosti pri izvajanju postopkov zaznavanja in odkrivanja prevar v računovodskih izkazih. Preko raziskovanja revizorjeve odgovornosti na znanih primerih podjetij, ki so se zgodili v zadnjih letih, pa se bodo morda lahko nekaj naučili iz napak velikih revizijskih družb oziroma o sami revizorjevi neodgovornosti.

Magistrsko delo je prav tako namenjeno tudi drugim uporabnikom računovodskih izkazov, in sicer z ene strani poslovodstvu, lastnikom in notranjim revizorjem, ki lahko določene postopke uporabijo že kot preventivne ukrepe v okviru samega notranjega kontroliranja, ter z druge strani zunanjim uporabnikom računovodskih izkazov, ki si lahko tako določijo svoj interval zaupanja v revidirane računovodske izkaze.

Z magistrskim delom želim ugotoviti, kakšna je revizorjeva odgovornost pri odkrivanju napak, in sicer predvsem njihov način identificiranja tveganja prevar, ter ukrepi pri zaznavanju tveganja prevar. Slednje sem proučevala tako s teoretičnega kot s praktičnega vidika, saj sem se glede postopkov neposredno pogovorila z odgovornimi osebami v posameznih revizijskih družbah. Poleg tega sem proučila revizorjevo odgovornost oziroma neodgovornost tudi v posameznih primerih prevar v računovodskih izkazih, ki so se zgodili doma in v tujini, seveda le preko člankov in literature, ki omenjajo proučevane primere. Pred tem sem skušala ugotoviti, zakaj sploh prihaja do prevar, in katera področja oziroma katere računovodske postavke so najbolj izpostavljene prevaram.

Raziskavo sem razdelila na posamezna poglavja, ki si sledijo od teoretičnega do empiričnega dela. Slednji vsebuje kvalitativno in kvantitativno analizo pridobljenih rezultatov. Poleg analize različne domače in tuje literature sem namreč v raziskovalno nalogo vključila tudi empirično raziskavo. V posameznih lokalnih in globalnih revizijskih hišah sem opravila anketo o njihovih postopkih in ukrepih pri zaznavanju tveganj prevar v računovodskih izkazih ter pri izvajanju ukrepov za odkrivanje le-teh.

Iz deduktivnega pristopa, ko sem na osnovi pridobljenega teoretičnega znanja raziskala praktične primere doma in v tujini, sem prešla na induktivni pristop, v katerem sem na podlagi empirične raziskave analizirala rezultate glede revizorjevih postopkov in ukrepov več različnih subjektov ter jih združila v sklepno ugotovitev. Tako sem prišla do sinteze, kjer sem skušala povezati tako ugotovitve na podlagi deduktivnega pristopa kot tudi tiste, pridobljene na podlagi induktivnega pristopa.

V samem sklepu magistrskega dela pa sem povzela ključne ugotovitve posameznih poglavij.

2. OPREDELITEV PREVAR

Pojem prevare je težko opredeliti, zato obstaja vrsta definicij, ki se med seboj bolj ali manj razlikujejo, odvisno predvsem od namena, zaradi katerega so oblikovane, in od zornega kota, iz katerega pojav opazujemo. Spodaj pogledjmo nekaj definicij prevar.

MSR 240, katerega namen je postaviti standarde in dati napotke o revizorjevi odgovornosti v zvezi z obravnavo prevar pri reviziji računovodskih izkazov, razlikuje dve vrsti napačnih navedb v računovodskih izkazih, in sicer napačne navedbe zaradi prevar in zaradi napak. Napaka je nenamerna napačna navedba, tudi opustitev zneska ali razkritja, prevara pa je namerno dejanje članov posloводства, zaposlencev ali tretjih oseb ter tudi goljufija za pridobitev neupravičene ali nezakonite koristi.

Namerne napačne navedbe po MSR 240 izhajajo iz:

- prevarantskega računovodskega poročanja in
- poneverb sredstev.

Kot sem že v uvodu omenila, sem se pri magistrskem delu osredotočila le na napačne navedbe, ki so posledice prevar.

Prevarantsko računovodsko poročanje vključuje namerne napačne navedbe ali opustitve zneskov ali razkritij v računovodskih izkazih, katerih namen je zavesti uporabnike izkazov. Poneverba sredstev pa je hkrati kraja sredstev, kot so na primer tatvina opredmetenih ali neopredmetenih sredstev, utaja prejemkov ali plačilo blaga, ki ga organizacija ni prejela. Prevare pogosto spremljajo ponarejene ali zavajajoče listine. Prevare je zaradi dejstva, da so zagrešene namerno, posebej težko odkrivati in dokazovati, saj je vse prirejeno tako, da so čim manj opazne (Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju, 2006).

Že v 11. smernici mednarodnih smernic za revidiranje, ki so bile predhodnice mednarodnih standardov revidiranja in mednarodnih stališč o revidiranju, je bila prevara definirana kot namerna, napačna predstavitev računovodskih informacij enega ali več članov posloводства, sodelavcev obravnavanega podjetja ali tretjih oseb. Obsega pa lahko naslednje (Mednarodne smernice za revidiranje, 1992):

- prikrojavanje, ponarejanje ali spreminjanje evidenc in dokumentov,
- nezakonito prisvajanje sredstev,
- prikrievanje ali opuščanje učinkov poslovnih dogodkov v evidencah ali listinah,
- evidentiranje poslovnih dogodkov, ki se niso zgodili,
- napačno uporabo računovodskih pravil.

V ZDA, kjer standarde revidiranja predpisujejo stališča o standardih revidiranja (Statement on Auditing Standards), v nadaljevanju SAS, je z vidika prevar najpomembnejši SAS 99, ki

navaja, da prevara pomeni namerno dejanje, katerega posledica je pomembno napačna navedba v računovodskih izkazih. Predstavlja pa dve vrsti prevar, in sicer prevare, ki izhajajo iz napačnega poročanja in prevare, ki izhajajo iz napačno vrednotenih sredstev. Narava in motivi, ki vodijo do teh dveh vrst prevar, pa se med seboj precej razlikujejo. Poslovodstvo je bolj nagnjeno k prvi, medtem ko so za povzročitev druge vrste prevare bolj nagnjeni drugi zaposlenci.

Odkrivanje napak, predvsem pa prevar, povzroča revizorjem veliko težav, saj jih morajo, preden jih odkrijejo, predvideti in nato uporabiti ustrezne revizijske postopke. Predvsem pa morajo predvideti, kje v revidirani družbi se lahko pojavijo in zakaj (Skitek, 2000, str. 8).

2.1. Glavni motivi in »trikotnik prevar«

O revizorjevih postopkih odkrivanja prevar bom več govorila v tretjem poglavju, zato si najprej pogledajmo, zakaj do prevar sploh pride in kateri so glavni motivi izvajalca prevar.

Ključ uspeha, da se podjetje izogne prevaram, leži v preventivnih ukrepih. Le-ti so običajno precej cenejši, kot v primeru, da se prevara v podjetju odkrije. Poleg tega je že samo nadaljnje odkrivanje prevare oziroma preteklih transakcij lahko drago in časovno neučinkovito. Poslovodstvo in lastniki morajo zato razumeti motive in razloge, ki pripeljejo do prevar.

Joseph T. Wells, ustanovitelj in predsednik Združenja pooblaščenih preiskovalcev prevar (Association of Certified Fraud Examiners), je v svojem članku analiziral izvrševanje prevar s sociološkega vidika. Na podlagi opravljene raziskave je ugotovil, da se skoraj noben od zaposlencev, ki izvede prevaro, ne zaposli s tem namenom. Zato se sprašuje, kako dobri in delovni ljudje postanejo slabi. Odgovor najde v pohlepu. Raziskava je pokazala, da je najbolj pogost vzrok izvedbe prevare povezan predvsem z motivacijo. Bolj, ko so zaposlenci nezadovoljni, bolj so nagnjeni k temu, da izvedejo prevaro. Vsak zaposlenec vidi v sebi določeno vrednost in če ta ni primerno povrnjena, je veliko bolj nagnjen, da jo na nek način uravnovesi. Pri tem ne smemo pozabiti, da zaposlenci vključujejo tudi vodstvo podjetja (Wells, 2007).

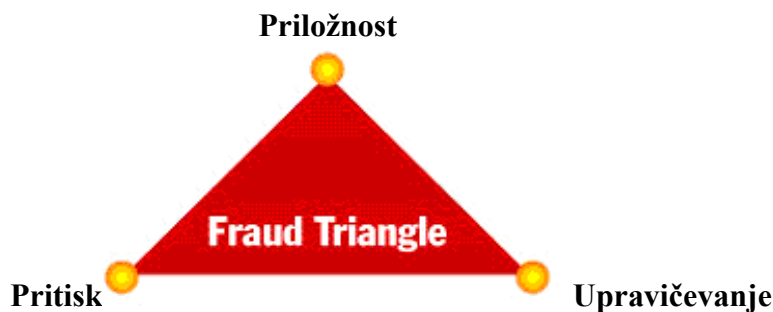
Wells povzema tudi drugo teorijo, in sicer na podlagi raziskave kriminologa Donalda R. Cresseya, ki pravi, da so prevare povezane predvsem s finančnimi pritiski. Cressey je v tej raziskavi, ki jo je izvedel leta 1940, ugotovil, da morata biti prisotna še dva dejavnika, da zaposlenec izvede prevaro, in sicer zaposlenec mora zaznati priložnost in mora biti sposoben upravičiti svoje dejanje kot vse kaj drugega kot kriminalno dejanje.

Wellsova ključna ugotovitev je, da se prevara nikoli ne izvede izolirana, temveč je vedno v kombinaciji motiva in priložnosti. Priložnost je seveda posledica neustreznih notranjih kontrol. Če so notranje kontrole učinkovite, je prevaro precej težje izvesti oziroma jo pustiti

neodkrito. Na strani revizorja, o čemer bom več govorila v naslednjem poglavju, pa je pomembno, da med svojim delom posredno spremlja tudi zaposlenca ter njihovo medsebojno komuniciranje.

Cresseyevi trije glavni motivi za izvrševanje prevar v obliki t.i. trikotnika prevar (fraud triangle), je sčasoma postal splošno sprejet model po celem svetu. Slika 1 predstavlja trikotnik prevar, ki ga sestavljajo trije glavni motivi: priložnost, upravičevanje in pritisk.

Slika 1: Trikotnik prevar

Vir: Wells, 2007.

Člani Združenja potrjenih preiskovalcev prevar so v svojem prispevku natančneje ponazorili Cresseyevo razlago njegovih znanih motivov in razlogov, zakaj zaposleni, ki jim zaupamo, ki nimajo kriminalne kartoteke za seboj in ki sami sebe ne smatrajo za kršitelje zakonov, izvedejo prevaro. Cresseyeva teorija predpostavlja, da morajo biti prisotni istočasno vsi trije dejavniki (Association of Certified Fraud Examiners, 2003).

Pritisk

Cressey je ta faktor ponazoril kot zaznane, nedeljive finančne potrebe. Le-te spodbudijo izvršitev prevare kot prve. Izvršitelj ima finančne težave, ki jih po legalni poti ne more rešiti, zato začne razmišljati o nelegalnih dejanjih, kot sta kraja gotovine ali pa prirejanje finančnih izkazov, in na tak način rešiti svoj problem. Lahko ima namreč osebne ali pa poslovne finančne težave.

Spodaj prikazujem nekaj primerov, ki pogosto vodijo do prevar:

- potreba po povečanju dobička za zadostitev investitorjem,
- potreba po izpolnitvi ciljev na delovnem mestu,
- želja po pridobitvi statusnih simbolov (hiša, avto ipd.),
- pritisk po izvrševanju ukazov nadrejenih,
- bolezen v družini in s tem povezan čustveni ali finančni stres,
- nezmožnost plačevanja računov,

- težave z odvisnostjo od drog ali igralnštva,
- nedeljivi problemi in pomembnost statusa.

Nedeljivi problemi predstavljajo neke vrste sramoto, osramočenost, manjvrednostni kompleks osebe, ki pa uživa zaupanje ostalih. V skoraj vseh primerih prevar se finančni problemi kršitelja nanašajo na iskanje ali vzdrževanje statusa te osebe (Association of Certified Fraud Examiners, 2003).

Naj omenim, da je med anketiranci raziskave iz leta 2003 Etika in odgovornost v slovenskih podjetjih, ki je zajemala 347 podjetij, prevladovalo mnenje, da računovodja pri svojem delu ni svoboden in neodvisen in da torej deluje pod nenehnimi pritiski delodajalcev, lastnikov in drugih interesnih skupin. Skrb vzbujajoče je dejstvo, da je kar 23 odstotkov anketiranih računovodij ravnalo v nasprotju s svojim moralnim prepričanjem. Glavni vzrok izvedbe kršitve je bil v 27 odstotkih strah pred izgubo zaupanja s strani nadrejenih, v 17 odstotkih pa strah pred izgubo službe (Kavčič, 2004, str. 134-136).

Priložnost

Drugi krak trikotnika predstavlja priložnost, včasih imenovano zaznano priložnost, ki opredeljuje metodo, po kateri bo prevara izvedena. Oseba namreč vidi pot, kako bi izkoristila svoj položaj zaupanja, da bi rešila svoje finančne težave oziroma finančne težave podjetja, kjer pa bi bila verjetnost odkritja zelo nizka. Če bi njeno dejanje odkrili, bi bil njen status prav tako okrnjen, kot s tistim problemom, ki ga je hotela prikriti (Association of Certified Fraud Examiners, 2003).

Primeri različnih priložnosti, ki bi spodbudile dejanje prevar:

- poslovodstvo ne upošteva vzpostavljenih kontrol,
- vpliv poslovodstva, kot je na primer dajanje podrejenim navodila za knjiženje lažnih knjižb,
- pomanjkanje razdelitve dolžnosti in/ali neskladne delovne dolžnosti,
- kontrole se ne izvajajo tako, kot so nastavljene,
- pomembne pomanjkljivosti in slabosti v kontrolah.

Upravičevanje

Tretji krak trikotnika predstavlja upravičevanje kriminalnega dejanja. Kot sem že omenila, večina kršiteljev nima kriminalne preteklosti. Sami sebe namreč ne smatrajo za kriminalce. Sebe vidijo kot običajne, poštene ljudi, ujete v spletu slabih okoliščin. Ker se kršitelj nima za kriminalca, upravičuje svoja dejanja kot sprejemljiva in upravičena.

Tipični primeri kršiteljevega upravičevanja kriminalnih dejanj so naslednji:

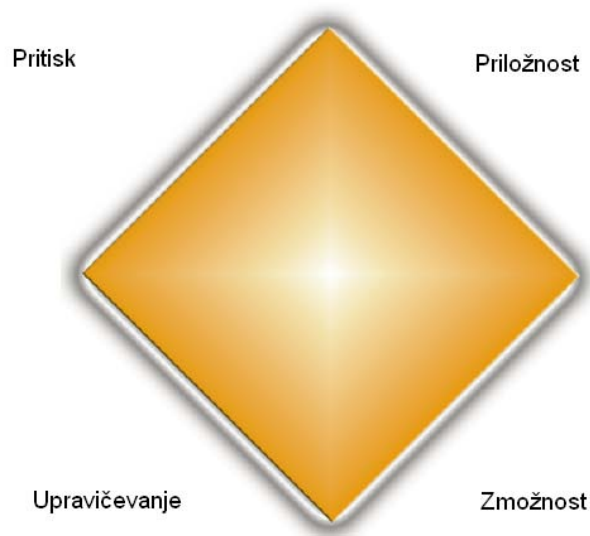
- samo sposodil sem si denar;
- bil sem upravičen do denarja;
- moral sem krasti, da sem lahko preživel družino;
- premalo sem bil plačan, moj delodajalec me je ogoljufal;
- moj delodajalec je nepošten do drugih in zasluži, da je obran;
- vsi menedžerji delajo enako;
- gre le za določeno subjektivno razlago računovodskih standardov;
- gre le za določeno prelaganje prihodkov ali stroškov v naslednja obdobja;
- gre le za predčasno knjiženje prihodkov, ki mu bo v bodočem poročevalskem obdobju sledil denarni tok.

Upravičevanje je za večino ljudi potreben motiv, da zakrivijo prevaro. Vendar pa se običajno majhne prevare stopnjujejo ali pa izvajajo vse pogosteje in tako kršitelj vse lažje in lažje upravičuje svoje dejanje, dokler se mu le-to sploh ne zdi več potrebno.

Cresseyev model torej predpostavlja, da do prevare ne bo prišlo, če niso izpolnjeni vsi trije prej predstavljeni dejavniki (Association of Certified Fraud Examiners, 2003).

Wolfe in Hermanson pa v svojem članku predstavljata še četrti element, vključen v t.i. diamant prevar (Fraud diamond), ki sta ga prevzela od predhodnih avtorjev (Wolfe T. David in Hermanson R. Dana, 2004), prikazujem pa ga na sliki 2.

Slika 2: Diamant prevar

VIR: Wolfe T. David in Hermanson R. Dana, 2004.

Strokovnjaki verjamejo, da trikotnik prevar lahko izboljša preventivne ukrepe in tudi odkritje same prevare, če vanj vključimo še četrti element, to je zmožnost. To so osebne lastnosti in sposobnosti posameznika, ki igrajo glavno vlogo pri tem, ali bo prevaro izvedel kljub vsem trem prej opisanim dejavnikom. Tako dobimo torej štiri stráni diamant prevar. Veliko prevar, še posebno tistih z milijonskimi zneski, se ne bi zgodilo, če ne bi bila prava oseba s pravimi sposobnostmi na pravem mestu. Priložnost prevari odpre vrata, vendar oseba mora biti sposobna prepoznati ta odprta vrata in jih izkoristiti, jih prestopiti, ne samo enkrat, ampak znova in znova. Ključno vprašanje je torej, kdo lahko obrne priložnost prevare v resnično prevaro.

Upoštevajoč 4-elementarni diamant prevar, bi bil kršiteljev miselni proces sledeč:

- pritisk: Hočem ali moram izvesti prevaro!
- priložnost: Sistem vsebuje slabosti, ki jih lahko izkoristim.
- upravičevanje: Prepričal sem se, da je prevarantsko dejanje vredno tveganja.
- zmožnost: Imam potrebne lastnosti in sposobnosti, da izrabim prevarantsko priložnost, ki sem jo zaznal, in jo uresničim.

Zmožnost

Avtorja poudarjata nekaj bistvenih osebnostnih lastnosti, ki jih ima kršitelj, da je zmožen izvesti prevaro, še posebno večjih zneskov:

Prvič, pozicija oziroma funkcija zaposlenca v podjetju omogoča ali spodbudi to osebo, da izkoristi priložnost prevare, ki drugim ni na dosegu.

Drugič, oseba je dovolj bistra, da razume in izkoristi pomanjkljivosti sistema notranjih kontrol ter do največje mere izkoristi pozicijo, funkcijo in potreben avtoriziran dostop.

Tretjič, prava oseba ima močno osebnost in je močno prepričana, da njegovo dejanje ne bo odkrito oziroma meni, da se ne bo težko izvleči iz težav, če bo zasačena.

Četrtič, uspešen prevarant lahko prepriča in tudi prisili druge, da izvedejo prevaro ali sodelujejo v njej. Ima namreč sposobnost prepričati druge, da naj gledajo na dejanje z druge strani.

Petič, uspešen prevarant je sposoben konsistentno in učinkovito lagati. Da bi se izognil odkritju, gleda revizorje, investitorje in druge direktno v oči.

Končno, uspešen prevarant tudi izvrstno obvladuje stresne razmere. Izvrševanje prevar skozi daljše časovno obdobje je lahko izredno stresno. Tveganje odkritja in njegovih posledic je tako ves čas prisotno (Wolfe T. David in Hermanson R. Dana, 2004).

2.2. Področja prevar

Glede na različne raziskave, ki so bile opravljene v zadnjih letih, lahko vrste prevar razdelimo na tri glavna področja, in sicer:

- pripoznavanje prihodkov,
- prevrednotena sredstva in podvrednoteni stroški ali odhodki,
- neprimerno razkritje.

Schilit opozarja na sedem večjih skupin prevar, ki se utegnejo pojaviti v računovodskih izkazih, v nadaljevanju pa jih bom tudi podrobneje predstavila (Schilit, 2002, str. 2):

1. predčasno prikazovanje prihodkov in prikazovanje vprašljivih prihodkov,
2. prikazovanje lažnih prihodkov,
3. povečevanje prihodkov iz enkratnih virov,
4. odlaganje trenutnih odhodkov na kasnejše obdobje,
5. neevidentirane ali prikrite obveznosti,
6. odlaganje trenutnih prihodkov na kasnejše obdobje,
7. odlaganje prihodnjih odhodkov na tekoče obdobje.

2.2.1. Predčasno prikazovanje prihodkov in prikazovanje vprašljivih prihodkov

Schilit predstavlja več tehnik predčasnega prikazovanja prihodkov (Schilit, 2002, str. 65-82):

Tehnika št. 1 prikazuje pripoznavanje prihodkov preden so storitve dejansko opravljene, in sicer poudarja spremembo računovodske politike podjetja glede pripoznavanja prihodkov v bolj agresivno politiko (Schilit, 2002, str. 65). Skladno z Uvodom slovenskih računovodskih standardov (v nadaljevanju SRS), ki so začeli veljati s 1. januarjem 2006, morata biti pri računovodenju izpolnjeni temeljni računovodski predpostavki, od katerih je ena upoštevanje nastanka poslovnih dogodkov, kar v primeru prihodkov pomeni, da se morajo le-ti pripoznati v tistem obračunskem obdobju, ko so dejansko nastali (Slovenski računovodski standardi, 2005).

Tehnika št. 2 prikazuje pripoznavanje prihodkov preden je blago izdano oziroma preden kupec brezpogojno sprejme blago. Skladno s SRS 18.11. se prihodki od prodaje izkazujejo, če je med drugim izpolnjen tudi pogoj, da podjetje prenese na kupca vsa pomembna tveganja in koristi, ki izhajajo iz lastništva. SRS 18.12 še zahteva, da se prihodki pripoznajo, ko se upravičeno pričakuje, da bodo vodili do prejemkov, če ti niso uresničeni že ob nastanku (Slovenski računovodski standardi, 2005).

Schilit pri tej tehniki opozarja še na dva specifična primera prevare iz svoje raziskave, in sicer prvi primer ponazarja pripoznavanje prihodkov skladno z izdajo blaga, vendar še preden kupec dejansko blago pričakuje. Navedel je primer avtomobilske industrije, kjer so podjetja konec leta ali četrtertletja odpošiljala večje količine proizvodov veletrgovcem, čeprav so le-ti imeli zadostne zaloge. Pogosta prevara v tem zvezi je tudi popravljanje pogodbenih datumov za nazaj v primerih, ko se prihodki npr. licenciranja pripoznajo s podpisom pogodbe. Nekatera podjetja pa enostavno podaljšajo končni datum kvartala.

Drugi primer je pripoznavanje prihodkov na podlagi izdaje blaga, čeprav ima kupec pravico vrniti proizvod. Kot primer navaja založniške družbe, kjer imajo knjigarne pravico vrniti neprodane zaloge založniku nazaj (Schilit, 2002, str. 70-76). Slednji si zato ob prodaji ne sme pripoznati celotnih prihodkov, temveč skladno z mednarodnimi standardi računovodskega poročanja (v nadaljevanju MSRP ali MRS), in sicer MRS 18.17. Prav tako velja za primer prodaje konsignantu, ki mora kupca šele najti (International Financial Reporting Standards IFRSs, 2008). Schilit opozarja tudi na primer, ko je blago, ki ga podjetje proda konec obračunskega obdobja, neuporabno, novo pošiljko pa dostavi v naslednjem obdobju (Schilit, 2002, str. 76). Skladno z MRS 18.14 namreč ni verjetno, da bodo v podjetje pritekale ekonomske koristi, saj kupec po vsej verjetnosti neuporabnega blaga po dobaviteljevi krivdi ne bo hotel plačati.

Če podjetje predčasno pripozna prihodke ali jih na začetku pripozna v enkratnem znesku, čeprav se bodo storitve odvijale več obračunskih obdobjih, dejansko zavaja investitorje in tudi druge uporabnike računovodskih izkazov, saj računovodski izkazi niso primerljivi s preteklim obdobjem in lahko kažejo zavajajoč trend naraščanja prihodkov, medtem ko se bo resnica pokazala šele v naslednjem obdobju. Poznavalec računovodskih izkazov seveda lahko opazi, da denarni tokovi iz poslovanja ne sledijo čistemu dobičku (Schilit, 2002, str. 76-78). Zgornji tehniki pa seveda ne predstavljata prevare, če je pripoznavanje prihodkov skladno z MRS 11 (International Financial Reporting Standards IFRSs, 2008).

Tehnika št. 3 predstavlja primere pripoznavanja prihodkov v primeru kupčeve plačilne nesposobnosti ter financiranja kupca. Povzamem lahko, da v kolikor so ob izdaji blaga znani dejavniki, da je kupec plačilno nesposoben, da je njegovo plačilo odvisno od nadaljnjih okoliščin njegovega poslovanja, pridobitve finančnih virov ali nadaljnje prodaje blaga, si prodajalec skladno z MRS 18.14. prihodkov ne sme pripoznati (Schilit, 2002, str. 76-78).

Zgornje tri tehnike predstavljajo prezgodnje pripoznavanje prihodkov, medtem ko bodo preostale tri tehnike poudarile dvome o ustreznem merjenju prihodkov.

Tehnika št. 4 predstavlja prodajo povezanim osebam. Kadarkoli je namreč kupec še v neki drugi povezavi s prodajalcem, in sicer v primeru sorodnika, direktorja družbe ali poslovnega partnerja, je kakovost prihodkov lahko vprašljiva. Prav tako opozarja na transakcije, kjer podjetje kupuje in prodaja istemu partnerju (Schilit, 2002, str. 79-80).

Tehnika št. 5 prikazuje primere, ko prodajalec kot pogoj prodaje kupcu poleg blaga izroči tudi nekaj vrednejšega. Taki prihodki so prav tako vprašljivi, saj kažejo na vpletenost investiranja v lastništvo kupca, ponujanje kupcu delniških pravic.

Tehnika št. 6 opisuje, kako nekatera podjetja s pripoznavanjem prihodkov daleč presegajo določeno pogodbeno ceno, in sicer predvsem v primeru posredniških provizij, ko si pripoznajo kar celotno vrednost prodaje (Schilit, 2002, str. 80-82).

2.2.2. Pripoznavanje lažnih prihodkov

Spodnja primerjava je zanimiva, zato jo navajam: »Investitorji so kot trgovci z umetninami, saj skušajo najprej ločiti pravo od ponarejenega« (Schilit, 2002, str. 83). Schilit predstavlja naslednjih pet tehnik pripoznavanja fiktivnih prihodkov.

Tehnika št. 1 ponovno opozarja na pripoznavanje prihodkov v primeru, ko ima kupec pravico do vrnitve izdelka, kar je pogosto opredeljeno v dodatnih aneksih k pogodbam, ki jih podjetje revizorjem lahko zataji. Opisuje primer znanega proizvajalca kontaktnih leč, ki je distributerjem konec decembra prodal zaloge za dve leti po 50 odstotkov višji ceni, pri čemer pa jim je obljubil, da jim ni potrebno plačati, dokler ne prodajo zalog oziroma, da se bodo za ceno še enkrat pogajali, če bi posel propadel. V tem letu si je podjetje seveda neizmerno napihnilo prihodke, pri čemer pa se je naslednje leto dejansko pokazalo, da je podjetje prejelo le 15 odstotkov plačil (Schilit, 2002, str. 84-98).

Tehnika št. 2 predstavlja primere knjiženja prejetih denarnih sredstev kot prihodkov, in sicer kot primer navaja podjetje Xerox, katerega prevaro bom v četrtem poglavju natančneje predstavila. Ena izmed njegovih trikov je namreč bila, da je kot prihodke knjižil prihodnje terjatve do svojega posojilodajalca, ki jih je »zamenjal« z obveznostmi iz prejetega posojila (Schilit, 2002, str. 91). Opisan je tudi primer dveh družb, ki sta ustanovili partnerstvo, da bi skupaj vlagali v raziskave in razvoj. Pri tem pa si je ena družba za prejeta denarna sredstva od druge družbe pripoznala prihodke namesto posojila ali kapitalskega vložka (Schilit, 2002, str. 93).

Tehnika št. 3 opozarja na pripoznavanje prihodkov od prodaje, ki pa se dejansko nanašajo na prodajo osnovnih sredstev oziroma denarne tokove iz naložbenja.

Tehnika št. 4 pa predstavlja pripoznavanje prihodkov iz naslova dobaviteljevih rabatov, ki se nanašajo na prekomerne nabave, ki bi jih drugače kupec nabavil šele v prihodnosti. V takem primeru se mora transakcija seveda evidentirati kot zmanjšanje nabavne vrednosti zaloge. Prav tako velja pri vračilu plačil malim trgovcem za vrnjeno neprodano blago ali pa pri prejetih dobropisih iz naslova neustreznega blaga dobavitelja (Schilit, 2002, str. 94).

Tehnika št. 5 opozarja na zadrževanje prihodkov v času, ko je oznanjen prevzem ali združitev dveh podjetij, ter pripoznavanje le-teh, ko je združitev končana.

2.2.3. Napihovanje dobička z enkratnimi posli

Poslovodstvo pogosto uporablja povsem enostavne tehnike, in sicer tako, da prodaja podvrednotena sredstva, vključuje prihodke ali dobiček odvisnih in pridruženih družb med svoje prihodke, finančne prihodke poroča kot zmanjšanje poslovnih odhodkov, ali pa kreira prihodke s prerazvrstitvijo bilančnih postavk. Naslednje štiri tehnike prikazujejo, kako lahko enkratni dobički, četudi ustrezno prikazani, izkrivijo finančna poročila.

Tehnika št. 1 prikazuje napihovanje dobička s prodajo podvrednotenih sredstev. Pogost primer je prodaja zemljišč, ki je skladno z MRS 16 vrednoteno po nabavni vrednosti, poštna vrednost tega zemljišča pa skokovito narašča (International Financial Reporting Standards IFRSs, 2008). Dobiček od prodaje je povsem skladen z MSRP, vendar morajo biti investitorji pozorni na podjetja z nizkim dobičkom poslovanja, ki ga vseskozi skušajo povišati z dobički od prodaje podvrednotenih sredstev, še posebej ob koncu leta (Schilit, 2002, str. 103).

Tehnika št. 2 opisuje primer podjetja Boston Chiken, ki je nameraval postati naslednji McDonalds, vendar pa je izgubljal prihodke iz svoje osnovne dejavnosti. Glavnino prihodkov so predstavljali finančni prihodki, ki so jih prikazovali znotraj prihodkov iz poslovanja. Poleg tega bi morale podjetje oslabiti sredstva, saj je ugotovilo, da le-ta ne bodo prinašala gospodarskih koristi v pričakovanem obsegu (Schilit, 2002, str. 104-107).

Tehnika št. 3 prikazuje primer pripoznavanja finančnih prihodkov iz naslova naložb kot zmanjšanje odhodkov iz poslovanja, predvsem v primeru finančnih prihodkov in dobičkov iz naslova pokojninskega sklada.

Tehnika št. 4 predstavlja napačno razvrščanje finančnih sredstev, kar lahko vpliva na izkaz poslovnega izida. Če podjetje razvrsti finančna sredstva med sredstva, namenjena trgovanju, si pripozna dobiček iz naslova spremembe poštnene vrednosti v tekočem letu, medtem ko se pri sredstvih, razpoložljivih za prodajo, realiziran dobiček pripozna šele ob prodaji (Schilit, 2002, str. 111).

Področja prevar, ki sledijo, pa predstavljajo tehnike z vidika stroškov in odhodkov.

2.2.4. Evidentiranje stroškov v napačno časovno obdobje

Tehnika št. 1 opozarja na usredstvenje stroškov, ki se nato preko amortiziranja prenašajo v prihodnja obdobja znotraj celotne življenjske dobe sredstva. Opozarja predvsem na pazljivost

usredstvenja stroškov programske opreme ter raziskave in razvoja, tako kupljenega kot ustvarjenega znotraj podjetja. Prva faza, to so stroški raziskovanja, se morajo skladno z MRS 38 obvezno pripoznati kot stroški tekočega leta (International Financial Reporting Standards IFRSs, 2008). Posebno je treba biti pozoren, če podjetje kar naenkrat začne z usredstvenjem stroškov razvijanja in drugih tovrstnih stroškov (Schilit, 2002, str. 114-120). Posebno pozornost je treba nameniti tudi stroškom popravil in vzdrževanja, ki se ob določenih pogojih skladno z MRS 16 lahko pripišejo nabavni vrednosti sredstva (International Financial Reporting Standards IFRSs, 2008).

Tehnika št. 2 predstavlja evidentiranje stroškov, ki se nanašajo na prihodnja obdobja, v zaključeno predhodno obdobje. Kot primer navaja stroške oglaševanja, ki jih je podjetje pripoznalo na podlagi določenih ocen ter jih evidentiralo v zadnje zaključeno obdobje (Schilit, 2002, str. 123).

Tehnika št. 3 opozarja na prenizke amortizacijske stopnje, ki jih podjetje določi na podlagi pričakovane dobe koristnosti sredstva, oziroma na prepočasno amortiziranje. S tem, ko podjetje drži sredstva čim dlje v svoji aktivi, povečuje oziroma podaljšuje neto vrednost svojega premoženja, stroški so nižji in dobički posledično višji. Problem predstavlja tudi prepočasno odpisovanje osnovnih sredstev predvsem v podjetjih s hitro rastočo ali spreminjajočo se tehnologijo (Schilit, 2002, str. 125). Enak učinek predstavlja prenizka amortizacijska stopnja neopredmetenih sredstev. Posebno pozornost pa je treba nameniti podjetju, ki v določenem letu podaljša dobo koristnosti nekega sredstva, saj le to kaže na možnost, da je poslovanje podjetja v težavah (Schilit, 2002, str. 127).

Tehniki št. 4 in 5 govorita o neupoštevanju potrebne slabitve sredstev oziroma odpisa, in sicer predvsem terjatev, zalog, slabih posojil, kar so glede na moje izkušnje v času revizijskega dela najbolj tipične nepravilnosti tudi pri slovenskih podjetjih.

2.2.5. Neustrezno knjižene obveznosti

Tehnika št. 1 opozarja na nevračunane stroške in z njimi povezane obveznosti v primeru, ko obstajajo prihodnje obveznosti ali pogojne obveznosti, ki so sicer rezultat preteklih dogodkov. Najbolj znani so primeri nevračunanih stroškov odprtih tožb. Pogosto pa prihaja tudi do neevidentiranja izplačil v deležih družbe skladno z MSRP 2. Tako je Microsoft leta 1998 prikazoval dobiček v višini 4,5 milijarde dolarjev namesto neverjetnih 17,8 milijarde dolarjev izgube (Schilit, 2002, str. 139-144).

Tehnika št. 2 ponazarja zmanjševanje obveznosti s spreminjanjem računovodskih predpostavk. Tu so podani primeri predvsem glede prihodnjih obveznosti iz naslova pokojnin. Pogosto orodje spreminjanja uporabljenih predpostavk in s tem operiranja z višino ocenjene

obveznosti je obrestna mera, kar je uporabil tudi Xerox pri svojih najemniških poslih v državah Srednje in Južne Amerike.

Tehnika št. 3 pa opozarja na previsoko oblikovane rezervacije oziroma obveznosti, ki se nato v naslednjem obdobju sprostijo v prihodke.

Tehnika št. 4 predstavlja knjiženje rabata, prejetega s strani dobavitelja, za katerega se podjetje pogodi pri večji nabavi, nato pa ta rabat evidentira kot znižanje nabavne vrednosti prodanega blaga, kar se v izkazu poslovnega izida pripozna kot odhodek namesto znižanja nabavne vrednosti zalog. Slednje ima vpliv le na bilanco stanja, odhodki pa bili nižji šele v obdobju, ko bi bilo trgovsko blago dejansko prodano (Schilit, 2002, str. 148).

Tehnika št. 5 pa opisuje pripoznavanje prihodkov v primeru, ko družbe prejmejo plačilo, čeprav imajo iz tega naslova še vedno obveznost. Pogost primer so franšizne družbe, ki pogosto prejmejo plačilo, čeprav so dolžne opravljati določene storitve šele v prihodnosti. Torej, če je bilo plačilo zaslužno, se prihodek lahko pripozna, v nasprotnem primeru, se mora evidentirati obveznost, prihodek pa se odloži.

2.2.6. Evidentiranje prihodkov v kasnejše obdobje

Motiv namernega pripoznavanja prihodkov v kasnejša obdobja je lahko oblikovanje rezerv zdravega podjetja za kasnejša slabša obdobja. Pogosto pa je tudi pri družbah, ki se bodo združile, ali pa bodo prevzete (Schilit, 2002, str. 151).

Tehnika št. 1 opisuje odlaganje nepričakovanih presežnih prihodkov zdravih rastočih podjetij v kasnejša obdobja ter s tem napihovanje rezerve, ki se sprosti v kasnejšem obdobju. Prav to je v zadnjem desetletju izkoriščal tudi Microsoft. Posledično v letu 1999 denarni tok ni sledil odloženim in pripoznanim prihodkom (Schilit, 2002, str. 151-159).

Tehnika št. 2 opozarja na odlaganje prihodkov po končani združitvi ali prevzemu, kjer se sproščeni prihodki nato pokažejo v konsolidiranih računovodskih izkazih (Schilit, 2002, str. 160).

2.2.7. Evidentiranje prihodnjih stroškov v sedanje obdobje

Zadnje področje prevar ima podoben učinek kot prejšnje, le da prenaša prihodnje stroške v tekoče obdobje. Podjetje namreč predvideva upad poslovanja, ki ga skuša omiliti z boljšim prikazom poslovnega izida.

Tehnika št. 1 opisuje tipičen primer novo-imenovanega direktorja podružnice ali odvisnega podjetja v tujini, ki na začetku svojega poslovanja »počisti bilance in slabosti svojega predhodnika«, in sicer z reorganizacijo, zmanjševanjem stroškov ter odpisi prevrednotenih sredstev. Poleg tega svoje storitve za tovrstne radikalne preobrate podjetju še dodatno zaračuna. Investitorji bodo v tem letu gledali na izkaze z drugačnimi očmi, v prihodnjih letih pa se bodo pokazali precej boljši rezultati (Schilit, 2002, str. 164).

Tehnika št. 2 podobno opisuje velike odpise takoj ob nakupu nekega podjetja, kot npr. usredstvene stroške raziskave in razvoja, kar zagovarja s svojo konzervativno politiko. Na tak način podjetje znižuje tekoče in prihodnje odhodke iz poslovanja, kot npr. stroške amortizacije, ter tako povečuje čisti dobiček iz poslovanja in celotni čisti dobiček.

Tehnika št. 3 opozarja spodbujanje knjiženja stroškov v začetna obdobja predvsem z vidika stroškov amortizacije, in sicer v primeru spreminjanja računovodskih ocen, ko podjetje skrajša življenjsko dobo sredstev (Schilit, 2002, str. 174).

Glede na to, da Schilit ni predstavil prevar v finančnih institucijah, naj omenim še finančne prevare na tem področju, ki jih opredeljuje Glinig. Za finančne prevare se štejejo prevare v zvezi z bankami, prevare v povezavi s finančno dejavnostjo (na primer naložbeno ali posojilno dejavnostjo) ter prevare v zvezi s finančnimi inštrumenti, kot so delnice, menice in obveznice (Glinig, 1997, str. 8). V današnjem času pa je še posebno veliko prevar v zvezi z različnimi izvedenimi finančnimi inštrumenti, sestavljenimi finančnimi inštrumenti, sestavljenimi finančni inštrumenti z mnogovrstnimi vgrajenimi izpeljanimi inštrumenti ter inštrumenti za varovanje pred tveganji. Tudi prevare, ki jih je uporabljal nekdanji direktor Enrona, in ki jih bom podrobneje predstavila v četrtem poglavju, so sicer veliko bolj značilne za bančni in finančni sektor. Za svoje manevriranje s prihodki, da bi zadostil pričakovanju investitorjev, je v velikem obsegu uporabljal ustanovljene enote za posebne namene (Special Purpose Entities), v nadaljevanju SPE's, rezervacije za pogojne obveznosti ter spodbujal pripoznavanje prihodkov iz naslova dolgoročnih poslov v zgodnejša obdobja (Stein, 2007).

Podpovprečna dobičkonosnost podjetij vodi do težnje po povečevanju dobička, saj je treba prikriti neučinkovito delovanje. Slaba podjetja se s tem borijo za ohranitev delovnih mest poslovodij in drugih zaposlencev. Nizka dobičkonosnost podjetij ne more dodatno spodbujati poslovodij k uporabi metod, ki bi dobiček še zniževale. Poslovodstvo želi v okolju, v katerem deluje, ustvarjati sliko dobrega in uspešnega vodenja ter stabilnosti podjetja, čeprav po drugi strani zmanjšuje učinkovitost zaradi negativnega davčnega učinka (Slapničar, 2002, str. 631-632).

Podobno je seveda z namernim zmanjševanjem dobička, to je prenašanjem prihodkov v kasnejša obdobja ali nerazmejevanjem stroškov. Nad določeno stopnjo dobičkonosnosti postane interes poslovodstva zmanjševati dobiček. Podjetja, ki dosegajo zadovoljiv dobiček in nočejo vzbujati pozornosti z izjemno visokimi dobički, se posvetijo cilju maksimiranja

denarnih tokov in s tem premoženja delničarjev. Poslovodstvo skuša na ta način maksimirati osebne koristi, hkrati pa skuša vsako leto poročati o zadovoljivi ravni dobička in tako maksimirati davčni učinek (Slapničar, 2002, str. 631-632). Tu je treba omeniti, da določeno dodano vrednost dobimo tudi iz informacije, pridobljene iz obveznih razkritij o prejemkih članov uprave in nadzornega sveta, ki so se tako v ZDA kot v Evropski uniji v zadnjih letih še poostrila. Slapničarjeva pa je pri raziskovanju razkritij v letnih poročilih slovenskih podjetij ugotovila, da so vsa podjetja, ki niso objavila skupnih prejemkov članov uprav ali jih niso objavila na zahtevan način, dobila revizijsko mnenje brez pridržka (Slapničar, 2004, str. 51).

Nabor računovodskih metod, katerih uporaba se alternativno dopušča pri pripravi računovodskih poročil, je precej širok. Argumenti za to so v pestrosti pojavnih oblik v gospodarstvu, zaradi katere je teoretično nemogoče predpisati enotne metode vsem gospodarskim subjektom. Poslovodstvo ima torej diskrecijsko pravico, da v okviru resničnega in poštenega načela izbere določene metode in tako vpliva na poslovni izid v zeleni smeri (Slapničar, 2002, str. 631-632).

Dobiček je le redko mogoče v absolutnem smislu zmanjšati ali povečati. V kolikor pa prerazporejanje dobička iz enega obdobja v drugega ne zadostuje več skladnosti računovodskim standardom, katerim je družba zavezana, gre za prevaro.

Tudi polomi velikih ameriških delniških družb so pokazali na odločilni pomen namernega uravnavanja dobičkov. Poslovodstvo namreč v tem primeru namerno vpliva na proces računovodskega poročanja z namenom pridobitve določenih zasebnih koristi. Vpliv poslovodstva se lahko kaže skozi spreminjanje pojasnil o uporabi računovodskih informacij in standardov ali preko časovnega prilagajanja poslovnih dogodkov. Perner je povzel rezultate znane ameriške študije o vlogi poslovodstva in revizorjev pri usmerjanju dobičkov. Rezultati kažejo, da pri uravnavanju dobičkov s strani poslovodstva igrajo najpomembnejšo vlogo pričakovanja borznih analitikov in cene delnic, od dobičkov odvisni bonusi poslovodstva, določila v posojilnih pogodbah, doseganje planiranih dobičkov, izogibanje prikazovanju izgub, povečevanje prihodnjih dobičkov in oblikovanje rezerv. Po področjih, ki jih pokrivajo računovodski standardi, pa se uravnavanje dobičkov najpogosteje izvaja pri poslovnih združitvah, neopredmetenih sredstvih, naložbah, najemih, spremembah računovodskih usmeritev, nagradah zaposlencem, uskupinjevanju, davkih, prodaji terjatev in oblikovanju rezerv (Perner, 2002, str. 7-8).

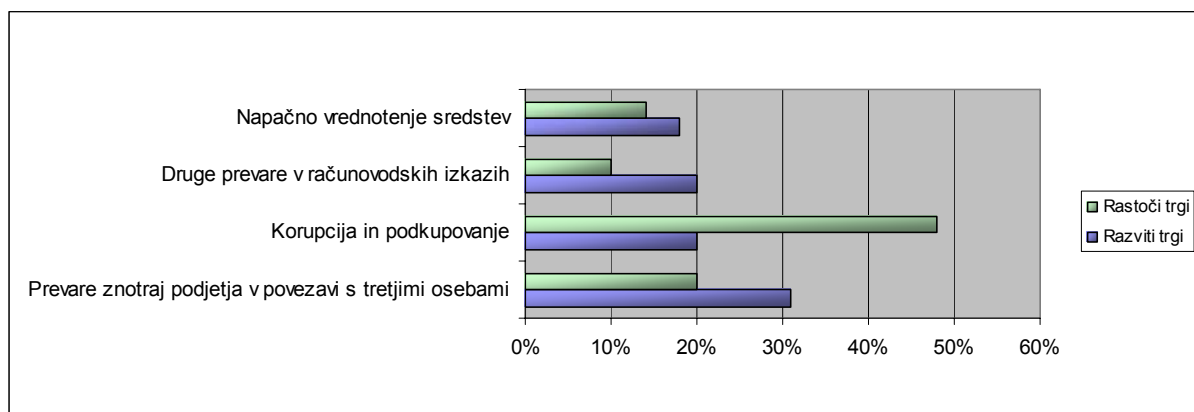
Komisija za vrednostne papirje (Security and Exchange Commission), v nadaljevanju SEC, je leta 2002 na podlagi 704. člena Sarbanese – Oxleyjevega zakona (v nadaljevanju SOX), podpisanega 30. julija 2002 v Beli hiši, opravila raziskavo 515 prevar v zadnjih petih letih od sprejetja zakona, ki so zadevale 164 podjetij in 705 posameznikov. Rezultati študije so pokazali, da se je kar 126 od 227 prevar v računovodskih izkazih nanašalo na neustrezno pripoznavanje prihodkov, kar vključuje predvsem knjiženje fiktivne prodaje, neustrezno časovno razmejitev prihodkov in nepravilno merjenje prihodkov. Stoena prevara pa je

vključevala neustrezno pripoznavanje stroškov, in sicer predvsem neustrezno usredstvenje stroškov, odlaganje stroškov na kasnejša obdobja, neustrezno oblikovanje rezervacij in druga podvrednotenja stroškov. Triindvajset prevar se je zgodilo pri neustreznem računovodenju v poslovnih združitvah. Stosedemintrideset primerov prevar pa se je nanašalo na druge računovodske in poročevalske zadeve, kot so neprimerna razkritja in neustrezna razkritja zabilančnih sredstev in obveznosti (Report Pursuant to Section 704 of the Sarbanese Oxley Act 2002, 2002, str. 5).

Raziskava, ki jo je v letu 2003 opravila revizijska družba Ernst & Young na več kot 500 vprašanih vodilnih oseb različnih podjetij, in sicer tako na rastočih trgih kot na razvitih trgih, nam pove, da so vodilni prepričani o svojih učinkovitejših notranjih kontrolah ter pomembnemu napredku v preprečevanju in odkrivanju prevar. Anketiranci iz razvitih držav so kot največjo grožnjo svoji organizaciji opredelili prevare znotraj organizacije v povezavi s tretjimi osebami, pred prevarami v računovodskih izkazih, korupcijo in podkupovanjem ter neustreznim vrednotenjem sredstev.

Slika 3 prikazuje deleže anketiranih podjetij v vzorcu raziskave glede na vrsto prevare, ki po mnenju vodilnih v podjetjih na rastočih in razvitih trgih njihovem podjetju predstavlja največjo grožnjo.

Slika 3: Največja grožnja po mnenju vodilnih v podjetjih rastočih in razvitih trgov v odstotkih anketiranih podjetij

Vir: Fraud risk in emerging market, 2007.

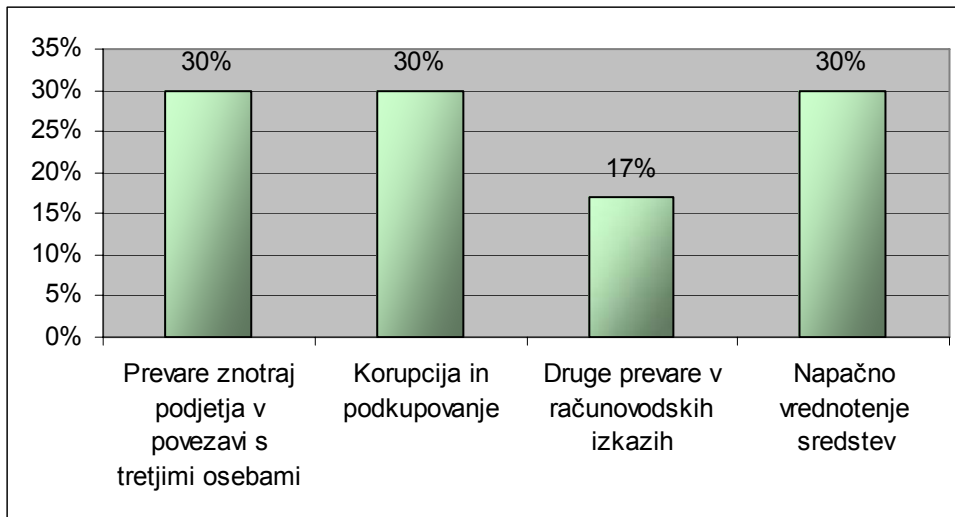
Pri tem je 60 odstotkov anketirancev z razvitih trgov, ki poslujejo s podjetji na rastočih trgih, odgovorilo, da je največja možnost prevare prav pri podjetjih na rastočih trgih. Isto mnenje je imelo kar 86 odstotkov anketirancev iz podjetij prav z rastočih trgov.

Dejanski rezultati raziskave pa so pokazali, da je kar 75 odstotkov podjetij z razvitih trgov prevare izkusilo v svojih podjetjih doma in ne v podružnicah ali pri poslovnih partnerjih na

rastočih trgih. Vendar je tak rezultat verjetno posledica učinkovitejših notranjih kontrol podjetij na razvitih trgih ter posledično večjega obsega odkritih prevar.

Četrta slika predstavlja delež tistih podjetij, ki so v zadnjih dveh letih od raziskave izkusili prevaro, in sicer glede na vrsto najpomembnejših prevar, ki so se jim zgodile.

Slika 4: Tipi najpomembnejših prevar v odstotkih pri podjetjih na rastočih trgih

Vir: Fraud risk in emerging market, 2007.

Primerjava s prejšnjim grafom prikazuje, da vodilni v podjetjih na rastočih trgih podcenjujejo možnost prevare v računovodskih izkazih v njihovih podjetjih. Tudi sami izvajalci te raziskave so ugotovili, da tudi dejanski rezultati podcenjujejo prevare v računovodskih izkazih, ki imajo precej večje finančne posledice kot ostali tipi prevar. Poslovodstvo lokalnih podružnic je namreč izpostavljeno precejšnjim pritiskom matičnih podjetij in lažje najde in izkoristi priložnosti za izkazovanje nepravilnih finančnih rezultatov. Preden pa so prevare odkrite, lahko v skupnem znesku že precej pomembno vplivajo na konsolidirane računovodske izkaze.

2.3. Odgovornost in ukrepi poslovodstva

Razkrite zgodbe Enrona, WorldComa in drugih, ki jih bom predstavila v četrtem poglavju, so bile ključni motiv za sprejetje prej omenjenega SOX zakona, katerega polni naziv je »Zakon za točno in zanesljivo računovodsko poročanje korporacij naložbenikom ter drugim uporabnikom računovodskih poročil, v skladu z zakoni o vrednostnih papirjih«. Obvezujoč je za vsa podjetja, ki kotirajo na katerikoli borzi v ZDA, in katerih tržna vrednost presega 75 milijonov dolarjev.

Skladno s SEC. 301 mora podjetje, ki je uvrščeno v SEC, imenovati revizijski odbor. Glavne naloge revizijskega odbora so naslednje (Vincenti, 2007, str. 13-14):

- nadziranje izdajateljevega procesa računovodskega poročanja in revizije izdajateljevih računovodskih izkazov,
- pristojnost za najemanje svetovalcev,
- določitev postopkov za obravnavanje pritožb o revizijskih in računovodskih zadevah,
- določitev postopkov za zaupnost sporočil s strani zaposlencev o vprašljivih računovodskih in revizijskih zadevah,
- neodvisnost članov revizijskega odbora,
- finančna in računovodska natančnost,
- ocena tveganja pri kontroliranju,
- upravljanje tveganja,
- kontinuirano ocenjevanje posloводства,
- vzpostavitev in vzdrževanje etičnih načel,
- vzdrževanje skladnosti z zakonodajo, načeli, pravili,
- ovrednotenje dosežkov,
- poročanje o rezultatih,
- izobraževanje.

Revizijski odbor je torej povezovalna vez med poslovodstvom in zunanjim revizorjem. Po razkritjih škandalov in sprejemu SOX-a je revizijskemu odboru neizmerno narasel pomen tako v ZDA kot v Evropi. Revizijski odbori so sami ugotovili, da so investitorji in posojilodajalci začeli močno pritiskati na njih ter na njihovo kontinuirano raziskovanje in poizvedovanje o možnih prevarah v računovodskih izkazih (The audit committee's role in investigating fraud, 2006).

Skladno s 404. členom SOX-a mora revizijski odbor letno izdati svoje notranje poročilo, kjer mora predstaviti odgovornost posloводства pri vzpostavljanju in vzdrževanju učinkovitih notranjih kontrol in uvedenih postopkih za finančno poročanje. Poročilo mora vsebovati tudi oceno učinkovitosti notranjih kontrol (Sarbanese Oxley Act, 2002).

Tako kot je v ZDA predpisan SOX, je v Evropski uniji predpisan MSR 240. Upoštevati ga mora tudi poslovodstvo, ki ima glavno odgovornost za preprečevanje in odkrivanje prevar. Ta odgovornost pa vključuje kulturo poštenosti in etičnega obnašanja. Takšno kulturo, ki je zasnovana na trdni celoti temeljnih vrednot, sporočajo in predstavljajo poslovodstvo in pristojni za upravljanje, s čimer ustvarjajo zaposlencem temelj za izvajanje poslovanja organizacije. Ustvarjanje kulture poštenosti in etičnega obnašanja zajema vzpostavljanje primerne vzdušja, ustvarjanje dobrega delovnega okolja, izbiranje, izobraževanje in napredovanje primernih zaposlencev, obdobjno potrjevanje nalog zaposlencev in primerno ravnanje kot odziv na dejansko, sluteno ali domnevno prevaro.

Naloga pristojnih za upravljanje v organizaciji je tudi v MSR 240 predstavljena kot nadziranje posloводства, s katerim mora zagotoviti, da organizacija vzpostavi in skrbi za notranje kontroliranje, ki daje ustrezno zagotovilo glede zanesljivosti računovodskega poročanja, uspešnosti in učinkovitosti delovanja in skladnosti z veljavnimi zakoni in drugimi predpisi.

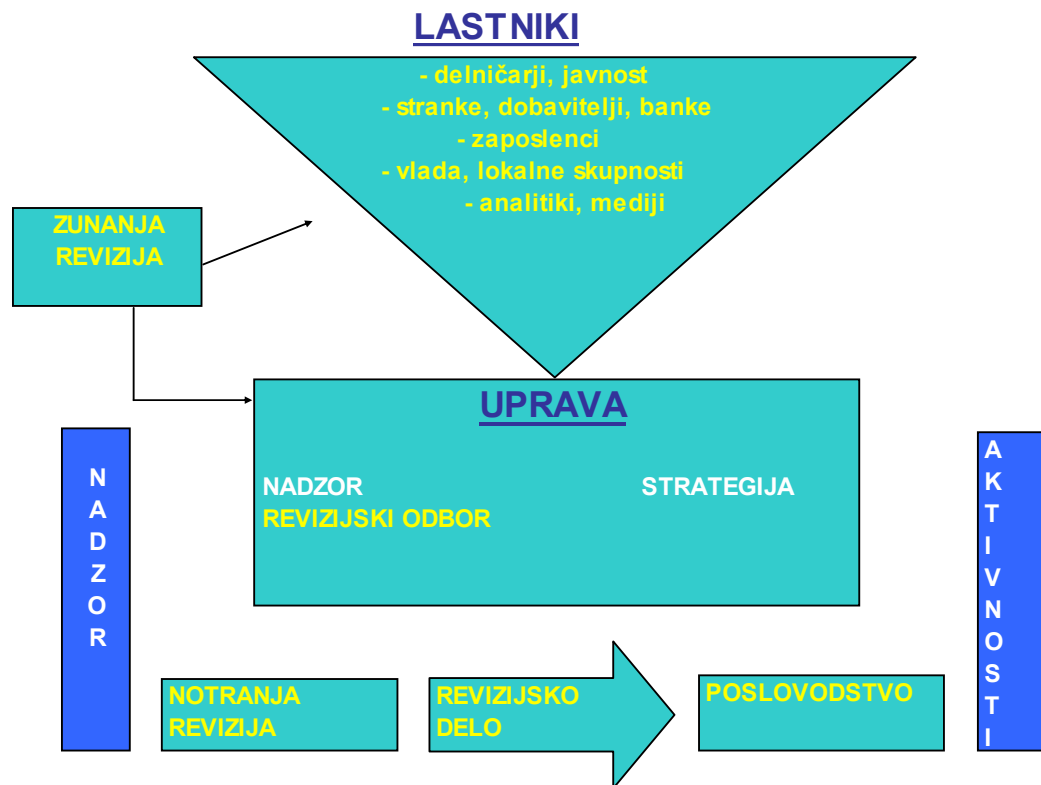
Posloводство je ob nadziranju pristojnih za upravljanje odgovorno, da vzpostavi okolje kontroliranja ter skrbi za usmeritve, ki pomagajo pri doseganju cilja zagotoviti kolikor mogoče pravilno in uspešno izvajanje poslov organizacije. Ta odgovornost vključuje vzpostavljanje in vzdrževanje kontrol, povezanih s ciljem organizacije, da pripravi računovodske izkaze, ki so v vseh pomembnih pogledih resnična in poštena predstavitev v skladu s primernim okvirom računovodskega poročanja in obvladovanja tveganj, ki bi lahko povzročila pomembno napačne navedbe v teh računovodskih izkazih. Takšne kontrole zmanjšujejo tveganja napačne navedbe.

Pri določanju, katere kontrole vzpostaviti, da bi preprečile in odkrile prevaro, presoja posloводство tveganje, da lahko vključujejo računovodski izkazi pomembno napačne navedbe kot posledico prevare, čemur pa se posloводство lahko izogne zaradi po njegovi presoji stroškovne neučinkovitosti (Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju, 2006).

Kot odgovor na porast odkritih prevar so tudi prenovljeni mednarodni standardi notranjega revidiranja, ki odkrivanju prevar pripisujejo precej večji pomen. Prav notranji revizor je zaradi dobre strokovne usposobljenosti ter poznavanja organiziranosti in procesov znotraj organizacije tista oseba, ki med prvimi lahko zazna, da se dogaja nekaj nenavadnega. Poleg tega pri delu od drugih zaposlencev pridobiva informacije in namige, ki jih mora preveriti s potrebno strokovno skrbnostjo (Povh, 2003, str. 14).

Seveda pa je potrebno učinkovito sodelovanje med revizijskim odborom in notranjo revizijo. Dominique Vincenti z Inštituta notranjih revizorjev (The Institute of Internal Auditors), je v svoji predstavitvi grafično predstavil sodelovanje med upravo, lastniki, zunanjo revizijo, revizijskim odborom, notranjo revizijo in poslovodstvom, ki je prikazano na sliki 5.

Slika 5: Sodelovanje med upravo, lastniki, zunanjo revizijo, revizijskim odborom, notranjo revizijo in poslovodstvom

Vir: Vincenti, 2007, str. 4.

Revizijski odbor mora zahtevati strokovno udejstvovanje notranje revizije pri doseganju skladnosti z mednarodnimi standardi o notranjem revidiranju (International Standards for the Professional Practice for the Internal Auditing), ustrezno poročanje, obojestransko in vzajemno dostopnost, revizijski načrt, strokovno usposobljeno skupino, kontinuiran program kakovosti in poročanje rezultatov revizijskemu odboru. Poleg tega revizijski odbor pričakuje zanesljiv, neodvisen in objektivni vir informacij o vseh operacijskih procesih podjetja. Pričakuje tudi obsežen pregled tako finančnih kot nefinančnih procesov in operacij, ki morajo biti opravljene na podlagi strokovnega razumevanja poslovnega sistema, kulture in procesov. Notranja revizija mora zagotavljati, da vzpostavljene notranje kontrole zmanjšujejo tveganje ter da zagotavljajo doseganje zastavljenih poslovnih ciljev. Revizijski odbor pa seveda pričakuje tudi izobraževanje in zadostno podporo pri svetovanju (Vincenti, 2007, str. 20-21).

Revizijska družba Ernst & Young je v obdobju avgust-november 2006 opravila obširno raziskavo med predsedniki revizijskega odbora, člani revizijskega odbora, upravo in ostalimi v okviru 176 podjetij po svetu. Rezultat je pokazal, da gredo revizijski odbori v koraku s hitro spreminjajočim se poslovnim okoljem podjetij. Prav tako uspešno razvijajo in povečujejo zavest in razumevanje številnih tveganj, s katerimi se podjetja danes srečujejo. Raziskava pa

je pokazala tudi povečano zaskrbljenost glede vse večje odgovornosti revizijskega odbora ter naraščajočo potrebo po izobraževanju in potrebo po strokovnih kadrih.

Naj povzamem nekaj ključnih ugotovitev raziskave. Oseminsedemdeset odstotkov vprašanih meni, da ima njihovo podjetje vzpostavljen ustrezen proces in strukturo, ki zagotavljata identificiranje in uravnavanje tveganj, še posebej povezanih z njihovo poslovno strategijo in cilji. Kljub njihovem skrbnemu uravnavanju tveganj pa je več kot 57 odstotkov vprašanih odgovorilo, da je 20 odstotkov ali manj dnevnega reda posvečeno tveganjem. Več časa pa namenijo predvsem v bančnem in kapitalskem sektorju, zavarovalništvu in telekomunikacijah. Čeprav menijo, da pri njih vlada dobro razumevanje tveganj, le 8 odstotkov revizijskih odborov prejema mesečna poročila o tveganjih in le 18 odstotkov podjetij ima ustanovljen odbor o tveganjih, pri čemer pri finančnih institucijah ta odstotek znaša 48 odstotkov.

Najpomembnejša tveganja, s katerimi se soočajo, so naslednja:

- zakonske nepravilnosti,
- združitve, prevzemi in dezinvestiranje,
- informacijska tehnologija, v nadaljevanju IT,
- zaposleni,
- gibanje trga.

Člani revizijskih odborov so poudarili, da bi potrebovali več izobraževanja predvsem na področju računovodstva in poročanja, IT in zakonodaje. Le 40 odstotkov se jih konstantno izobražuje, pri čemer pa jih 63 odstotkov porabi deset ur ali manj na leto (Audit Committee Perspectives, 2006).

V nadaljevanju predstavljam še raziskavo o stopnji razvitosti notranje revizije v Sloveniji, opravljeno leta 2005, in sicer v več kot 400 podjetjih. Namen raziskave je bil ugotoviti obstoj in trend ustanavljanja služb notranje revizije ter njihov trenutni profil. Glavna ugotovitev te raziskave je, da razvoj notranje revizije sledi trendom razvitih držav, se pa posamezni notranji revizorji oziroma njihove službe srečujejo s številnimi praktičnimi problemi. Kljub temu, da je notranja revizija v Sloveniji obvezna le za podjetja, ki kotirajo na borzi, in še določena specifična podjetja, je tudi v novem ZGD-1 veliko bolj poudarjena odgovornost posloводства v zvezi z notranjimi kontrolami (Odar et al., str. 55-57).

Raziskava je pokazala, da ima od 428 anketiranih podjetij, 80 podjetij enoto notranje revizije, od tega 35 prostovoljno. Povprečno število zaposlenih v teh podjetjih pa je konec leta 2005 znašalo 2.135 (Odar et al., str. 60). Glede na izražene namene anketirancev se bo število prostovoljnih ustanovitev služb notranje revizije hitro povečevalo, česar pa vseeno ne smemo preceniti, saj bo v globalizacijskem procesu veliko podjetij imelo enoto notranje revizije na ravni matičnega podjetja (Odar et al., str. 61).

Glede povprečnega profila službe notranje revizije pa so zaključki naslednji. Enote v povprečju sestavljajo 4,3 notranji revizorji v bankah, 2 v zavarovalnicah in 1,4 v drugih podjetjih. V 85 odstotkih podjetij predstavlja oddelek notranje revizije samostojno enoto, ki je v okviru organizacijske strukture neposredno pod upravo družbe, medtem ko pri ostalih 15 odstotkih njihova vključenost v računovodsko službo lahko predstavlja problem neodvisnosti (Odar et al., str. 62). Rezultati glede formalne izobrazbe in strokovne usposobljenosti so se pokazali kot zelo dobri, saj ima 57,4 odstotkov zaposlenih na tem delovnem mestu univerzitetno izobrazbo ali strokoven certifikat, 46,4 odstotkov je preizkušenih notranjih revizorjev in 18,5 odstotkov preizkušenih računovodij. Zavedanje glede potrebnega znanja in nadaljnjega oziroma sprotnega izobraževanja pa je precejšnje (Odar et al., str. 63).

O tem, kakšen je odnos posloводства do notranjih kontrol in kako so implementirane v praksi, nam nekaj povedo tudi rezultati že prej omenjene raziskave družbe Ernst & Young na rastočih in razvitih trgih. Robustne notranje kontrole so še vedno najpomembnejša obramba podjetij na vseh trgih, vendar pa kontrole za preprečevanje prevar niso vedno integrirane kot del programa za preprečevanje prevar ali pa ločeno vodene za doseganje poslovne učinkovitosti.

Devetdeset odstotkov sodelujočih v raziskavi družbe Ernst & Young meni, da so vzpostavljene kontrole v njihovem podjetju učinkovite pri takojšnjem odkrivanju prevar. Polovica sodelujočih raziskuje prevare na način, da identificira slabosti in izboljša učinkovitost notranjih kontrol, kar je precej več kot v njihovi prejšnji raziskavi. Več kot 40 odstotkov sodelujočih pa še vedno nima politike za preprečevanje prevar v pisni obliki, torej osredotočenje na notranje kontrole pri finančnem poročanju še vedno ni prevzelo formalne politike za preprečevanje prevar.

Slabost, ugotovljena v raziskavi, je šibka komunikacija med povezanimi družbami, saj jih večina nima vzpostavljenih komunikacijskih poti s svojimi odvisnimi družbami ali podvižniki v skupnem podvigu o svojih vzpostavljenih notranjih kontrolah. Izpostavljeno pa je tudi neučinkovito izobraževanje (Fraud risk in emerging market, 2007).

Posloводство se premalo zaveda prednosti, ki jih prinaša obstoj takih programov in kontrol v podjetju. V nadaljevanju predstavljam nekaj glavnih dejstev, ki jih je v svojem poročilu navedel ameriški inštitut potrjenih računovodskih strokovnjakov (American Institut of Certified Public Accountants), v nadaljevanju AICPA (What Does New Audit Standard SAS No. 99, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, Mean for Business and Industry Members, 2002):

- a) Poročilo, ki ga je izdalo združenje potrjenih preiskovalcev prevar »2002 Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse«, predstavlja ugotovitev raziskave, da so družbe zaradi prevare izgubile 6 odstotkov svojih prihodkov. Preventivni kontrolni ukrepi pa bi ta znesek znižali za okoli 30 do 48 odstotkov. Pri tem moramo upoštevati, da se rezultati nanašajo le na odkrite prevare, večina prevar pa ni nikoli odkrita.

- b) McKinsey & Company raziskava je pokazala, da če bi družbe izboljšale svoje notranje sisteme kontroliranja, bi lahko pričakovale 10-12 odstotno rast tržne cene delnice.
- c) V ZDA se kaže 40 odstotno zmanjšanje kazni za družbe, ki se poslužujejo skrbnega pregleda pri uvajanju programov za odkrivanje in preprečevanje prevar.
- d) Podjetje bi si tako zmanjšalo število potencialnih civilnih tožb, v katere gredo oškodovanci, če ne dosežejo rešitve preko notranjega posredovanja, kar večinoma najprej poskusijo.
- e) Glede na raziskavo je samo 60 odstotkov podjetij zavarovanih za škodo iz naslova prevare, in še od teh, ki so zavarovani, jih je 49 odstotkov pokrilo le od 0-25 odstotkov celotne škode. To pomeni, da bi s preventivnimi ukrepi bila pokrita škoda v celoti.
- f) Z izogitvijo prevari bi si seveda podjetje ohranilo dober ugled, saj resničnost kaže, da se že samo z namigovanjem na prevaro ugled podjetja razblini kot milni mehurček.

Čeprav generalni direktorji ne morejo vedeti vsega, imajo še vedno ultimativno odgovornost za dogajanje v podjetju, ki ga vodijo. Dejansko so si sami izbrali svoje podrejene, zato morajo postavljati še kako resna vprašanja, kaj se dogaja pod njihovo stražo. Še več, odgovorni so za to, da ustvarijo ozračje, ki spodbuja ali odvrta določene dejavnosti (Stiglitz, 2004, str. 8).

V drugem poglavju sem torej predstavila nekaj definicij prevar v računovodskih izkazih, ki pa vsebinsko vse apelirajo na isti zaključek, to je naklepno napačno in neresnično predstavitev računovodskih izkazov. Že desetletja stara ugotovitev o glavnih motivih prevar je še vedno veljavna v svetu in tako je analiziranje prisotnosti dejavnikov, kot so pritisk, priložnost, upravičevanje in zmožnost, pomembno pri odkrivanju in preprečevanju prevar tako s strani posloводства kot tudi s strani zunanjega revizorja, ki t.i. trikotnik prevar prav tako uporabljajo v okviru svoje metodologije odkrivanja prevar.

Na podlagi Schilitove raziskave sem prikazala najpogostejše tipe prevar z nekaj kar presenetljivimi primeri, vsebinsko in grafično pa sem prikazala še nekaj izsledkov raziskave revizijske družbe Ernst & Young glede prevar v družbah na rastočih in razvitih trgih ter rezultate raziskave prevar, izvedene s strani SEC-a.

Poleg tega sem predstavila odgovornost in ukrepe posloводства, predpisane tako s strani SOX-a kot s strani MSR 240, ter s tem povezane izsledke raziskave družbe Ernst & Young. Predstavila sem tudi ugotovitve raziskave o razvitosti službe notranje revizije v Sloveniji in kakšne prednosti predstavljajo le-te, ugotovljene na podlagi raziskave AICPA.

3. METODIKA REVIDIRANJA PRI ODKRIVANJU PREVAR

3.1. Zakonska podlaga

Revidiranje, ki ga opravljajo revizijske družbe in tudi samostojni revizorji, mora potekati skladno z Zakonom o revidiranju, temeljnimi revizijskimi načeli in drugimi pravili revidiranja, ki jih sprejema Slovenski inštitut za revizijo, v nadaljevanju SIR, MSR in mednarodnimi stališči o revidiranju, ki jih pri Mednarodnem združenju računovodskih strokovnjakov sprejema Mednarodni odbor za pravila revidiranja, in drugimi zakoni, ki urejajo revidiranje posameznih pravnih oseb oziroma druge oblike revizije, in predpisi, izdanimi na njihovi podlagi (Odar, 2008, str. 24).

Od začetnega uveljavljanja revizijske stroke je bila prisotna zahteva po poenotenju in visoki strokovni ter moralni odgovornosti tistih, ki opravljajo to delo. Zunanjo revizijo lahko opravljajo le poklicni gospodarski revizorji. Ti delajo po posebnih poklicno etičnih in strokovnih načelih in standardih, ki določajo kvalifikacijska, organizacijska, metodološka in moralna pravila za revizorje. Revidirajo lahko le strokovno usposobljeni, moralno neoporečni in ustrezno organizirani revizorji. Zato si je SIR že ob ustanovitvi 1994. leta zadal nalogo, da takoj postavi pravila za delovanje inštituta in za usposobitev ter delovanje revizorjev in pooblaščenih revizorjev. Med temi pravili sta tudi Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev in Temeljna revizijska načela (Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev, 1994, str. 63-71 in Temeljna revizijska načela, 1994, str. 58-62).

Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev vsebuje splošna poklicno etična načela in pravila za uresničevanje splošnih poklicno etičnih načel (Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev, 1994, str. 63-71). Nanaša se na osebe, vpisane v register zunanjih revizorjev, in postavlja moralna pravila o odgovornosti pripadnikov stroke do uporabnikov revizijskih storitev, poklicnih kolegov in javnosti. Poklicna etika veleva revizorju, da se popolnoma posveti svojemu delu in skrbi za nenehni dvig strokovnosti. Strokovno zadovoljstvo in spoznanje, da je delo dobro opravljeno, sta prva, čeprav ne edina spodbuda pri njegovem delu. Revizor sprejema osebno discipliniranost kot obveznost, ki presega zgolj zahteve v strokovnih načelih, standardih in drugih pravilih ter v pravni ureditvi revizijske stroke (Koletnik, 2007, str. 10).

Splošna načela so globalna stališča o odgovornosti, javnem interesu, neoporečnosti, nepristranskosti in neodvisnosti ter dolžni poklicni skrbnosti revizorjev.

Splošna pravila poklicne etike zunanjih revizorjev pa so neodvisnost, neoporečnost in nepristranskost, spoštovanje temeljnih revizijskih načel in slovenskih računovodskih standardov, zaupnost ter poklicna skrivnost. Ta pravila so obvezna za vse revizorje in pooblaščenec revizorje, ki so vpisani v register pri SIR-u, in jim dajejo splošne moralne napotke za odgovorno vedenje do revizijske stroke, strokovne in ostale javnosti, naročnikov

revizijskih storitev in do poklicnih kolegov (Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev, 1994, str. 63-71).

V skladu z Zakonom o revidiranju lahko v Sloveniji revidirajo samo revizijske družbe in samostojni revizorji, ki izpolnjujejo zakonsko določene pogoje in so vpisani v register revizijskih družb pri SIR-u (Odar, 2008, str. 24).

Mednarodne smernice za revidiranje pa je SIR prevedel že leta 1992. Zadnja izdaja, ki je bila leta 1998, ima tako že naslov Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju. Z vidika odkrivanja prevar je, kot sem že omenila, najpomembnejši MSR 240, ki postavlja pravila in daje napotke o revizorjevi odgovornosti za obravnavanje prevar in napak, medtem ko MSR 260 predpisuje poročanje o revizijskih zadevah pristojnim za upravljanje. Z vidika samih postopkov in s tem odkrivanja prevar so pomembni še MSR 300, ki predpisuje načrtovanje revizije računovodskih izkazov, MSR 315, ki govori o spoznavanju organizacije in ocenjevanje tveganja, MSR 330, ki govori o revizorjevih postopkih kot odgovor na ocenjena tveganja, ter MSR 540, ki opredeljuje revizijo računovodskih ocen.

Na kratko bom predstavila le del MSR 240, ki se direktno navezuje na prevare, saj sem del, ki je podlaga za naloge posloводства, predstavila že v drugem poglavju. O ocenjevanju tveganj in revizorjevih postopkih bom govorila v drugi in tretji točki tega poglavja, kjer se bom sproti navezovala tudi na zahteve tega MSR.

Zaradi naravnih omejitev revizije obstaja neizogibno tveganje, da nekatere pomembno napačne navedbe v računovodskih izkazih ne bodo odkrite. To še posebej velja za prevare, bolj kot za napake, saj so prevare dovršene in skrbno organizirane. Poleg tega je tveganje, da revizor ne bo odkril pomembno napačne navedbe zaradi poslovodske prevare, večje kot pri prevari drugih zaposlencev, ker ima poslovodstvo pogosto možnost neposredno ali posredno prikrojevati računovodske razvide in predstaviti prevarantske računovodske izkaze.

Kot glavne naloge revizorja standard opredeljuje pridobivanje sprejemljivih zagotovil, da so računovodski izkazi kot celota brez pomembno napačne navedbe zaradi prevare ali napake. Zaradi dejavnikov, kot so uporaba presoje, uporaba preizkušanja in naravne omejitve notranjega kontroliranja pa revizor ne more pridobiti brezpogojnega zagotovila, da bodo pomembno napačne navedbe v računovodskih izkazih odkrite. Poleg tega je velik del revizijskih dokazov, ki so revizorju na razpolago, bolj prepričevalnih kot prepričljivih. Standard 240 se navezuje tudi na MSR 200, v skladu s katerim revizor načrtuje in izvaja revizijo s strokovno nezaupljivostjo. Le-to ohranja ves čas revizije in se zaveda možnosti, da utegne obstajati pomembno napačna navedba zaradi prevare, ne glede na svoje prejšnje izkušnje z organizacijo v zvezi s poštenostjo in neoporečnostjo posloводства in pristojnih za upravljanje (Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju, 2006).

SAS 99 je bil v ZDA sprejet leta 2002 z namenom povečati pomembnost revizijskih postopkov na področju tveganja prevar. Odbor za standarde revidiranja (Auditing Standards Board) verjame, da bo novi standard pripeljal do pomembne spremembe v revizijski metodologiji in tako povečal verjetnost, da bodo revizorji odkrili pomembno napačno navedbo v računovodskih izkazih zaradi prevare.

Postopki, ki jih novi SAS poudarja, usmerjajo revizorja predvsem na kontrole in programe, s katerimi lahko ovrednoti tveganje zaradi prevare, in sicer (What Does New Audit Standard SAS No. 99, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, Mean for Business and Industry Members, 2007):

- izpraševanje posloводства o njegovih pogledih na prevare, o zaznavi morebitne prevare, o načinu komuniciranja z zaposlenci glede etičnih vrednot in o tem, kako vodijo programe za preprečevanje prevar ter kakšne kontrole imajo vzpostavljene;
- razširitev obsega informacij, ki jih uporabljajo pri ocenjevanju tveganja pomembno napačne navedbe, in sicer nad tem, kar je bilo predhodno navedeno v SAS 82 (npr. obširnejša izpraševanja, »nevihta možganov«¹ in analitični postopki);
- ustrezen odgovor na vsako tveganje prevar, ki ga revizor ugotovi pri svojem ocenjevanju, kar lahko med drugim vključuje tako podrobnejši pregled zalog, preveritev pripoznavanja prihodkov kot tudi izvedbo nenapovedanih revizijskih postopkov;
- izvajanje dodatnih postopkov kot odgovor na tveganje, da se posloводство izogiba vzpostavljenim kontrolam, in sicer z analiziranjem dnevnih knjižb, računovodskih ocen in nenavadnih transakcij, saj se na tak način najpogosteje izvajajo pomembne prevare;
- ocenitev programov in kontrol, ki jih ima podjetje vzpostavljene z namenom oceniti tveganje prevare; v pomoč revizorjem ter tudi poslovodstvu SAS 99 vključuje okvirni program in kontrole z namenom zmanjšati prevare v računovodskih izkazih.

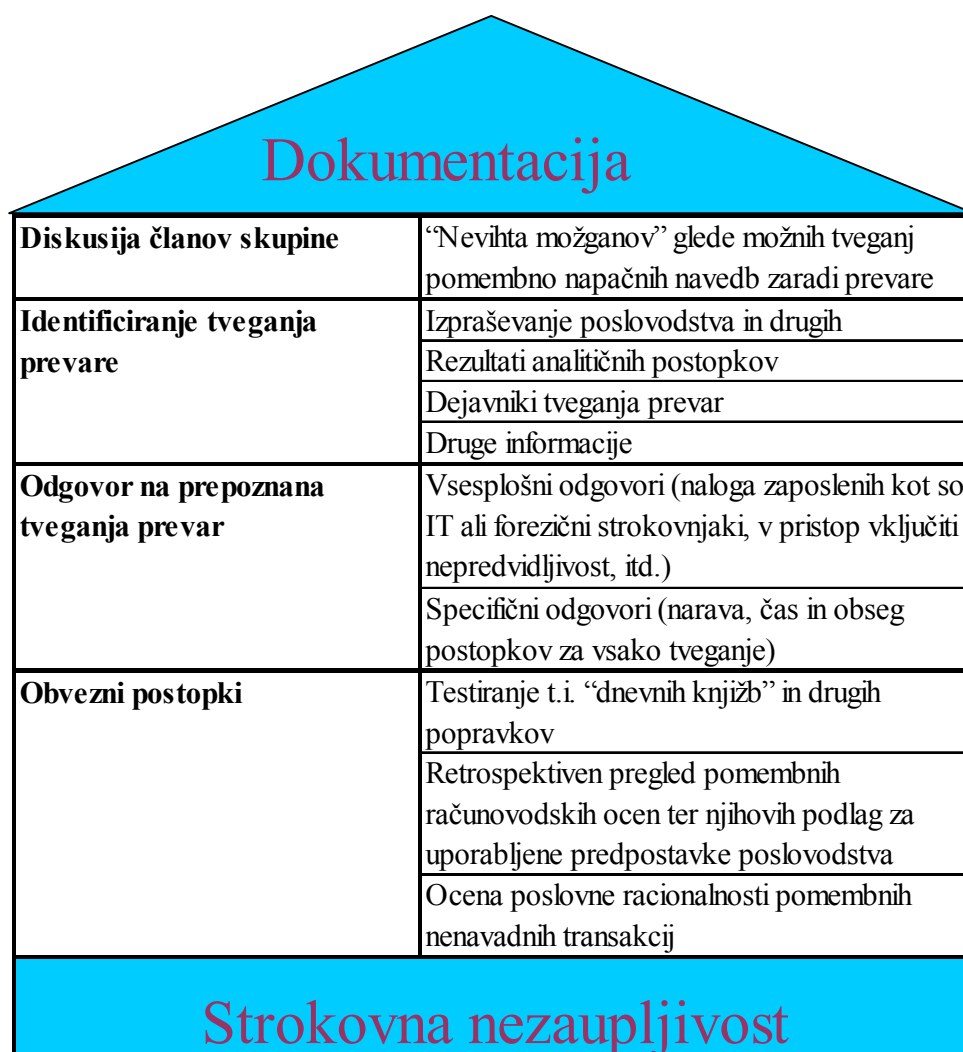
Glede na naravo in obseg novih postopkov mora posloводство planirati, da bo revizorjem zagotovilo več informacij ter tako odgovorilo na njihove razširjene postopke, povezane z odkrivanjem prevar.

¹ »Nevihta možganov« ali angleško brainstorming je izraz, ki ponazarja eno izmed tehnik pridobivanja idej.

3.2. Metodika prepoznavanja tveganja prevar

Sam SAS 99 sicer ni neposredno vplival na spremembe odgovornosti revizorja, a so revizijske družbe kljub temu posodobile svojo metodologijo in razširile določene postopke. Revizijska družba Ernst & Young je marca 2005 predstavila svoje odgovore na nove okoliščine ter spremenjeno okolje, katerih temelj je SAS 99. Ključno metodiko revizijskih postopkov pri odkrivanju prevar je predstavila v obliki sheme odkrivanja prevar (Fraud House), ki jo predstavljam na spodnji sliki.

Slika 6: Shema odkrivanja prevar

VIR: E&Y Audit Methodology: Responding to the new environment, 2005.

3.2.1. Spoznavanje organizacije in njenega okolja vključno z njenim notranjim kontroliranjem

Na podlagi MSR 315, Spoznavanje organizacije in njenega okolja ter ocenjevanje tveganja pomembno napačnih navedb, mora revizor spoznati organizacijo in njeno okolje vključno z notranjim kontroliranjem do takšne mere, da lahko prepozna in oceni tveganje pomembno napačnih navedb v računovodskih izkazih zaradi prevar ali napak ter za načrtovanje in izvajanje nadaljnjih revizijskih postopkov. Poleg razprave o dovzetnosti računovodskih izkazov družbe za pomembno napačno navedbo med člani revizijske skupine mora revizor spoznati posebne vidike organizacije in njenega okolja ter sestavine njenega notranjega kontroliranja, da bi lahko prepoznal in ocenil tveganja pomembno napačnih navedb. Revizor mora ovrednotiti vzpostavljene kontrole teh tveganj v organizaciji vključno s kontrolnimi postopki ter ugotoviti ali kontrole delujejo.

Naj natančneje opredelim spoznavanje posameznih vidikov.

a) Področje dejavnosti, urejevalni in drugi zunanji dejavniki ter primeren okvir računovodskega poročanja

Ti dejavniki zajemajo okoliščine, kot so konkurenčno okolje, razmerja med dobavitelji in odjemalci in tehnološki razvoj. Potrebno je upoštevati pravno in politično okolje ter zahteve okolja v zvezi s področjem dejavnosti in organizacije. Pri reviziji je treba upoštevati zakone in druge predpise skladno z MSR 250 ter dodatne zahteve, ki so povezane s pravnim in urejevalnim okvirom, pomembnim za organizacijo in področje dejavnosti.

b) Vrsta organizacije in uporaba njenih računovodskih usmeritev

Lastnosti organizacije se nanašajo na njeno poslovanje, lastništvo in upravljanje, vrste opravljenih in načrtovanih naložb ter na način, kako je organizacija ustrojena in kako je financirana. Revizor je tako usposobljen za razumevanje vrst poslov, poslov z odvisnimi podjetji, povezanimi osebami, saldov na kontih, ter razkritij, ki so pričakovani v računovodskih izkazih. Revizor pridobi tudi spoznanja o izboru in uporabi računovodskih usmeritev v organizaciji in prouči, ali ustrezajo njenemu poslovanju in so skladne s primernim okvirom računovodskega poročanja in računovodskimi usmeritvami, ki se uporabljajo na ustreznem področju dejavnosti.

c) Nameni in strategije ter z njimi povezana poslovna tveganja

Revizor pridobi znanja o ciljih in strategijah organizacije ter z njimi povezanimi poslovnimi tveganji, katerih posledica je lahko pomembno napačna navedba v računovodskih izkazih. Organizacija opravlja svoje poslovanje v povezavi s

panožnimi, urejevalnimi in drugimi notranjimi in zunanjimi dejavniki. Da bi se odzivala na te dejavnike, opredeljuje poslovodstvo organizacije cilje, ki opredeljujejo celotne načrte organizacije. Strategije so poslovni ukrepi, s katerimi namerava poslovodstvo doseči te cilje.

d) Merjenje in pregledovanje denarno izraženih dosežkov organizacije

Merjenja dosežkov in njihovo pregledovanje nakazujejo revizorju vidike dosežkov, ki jih najvišje poslovodstvo obravnava kot pomembne. Spoznavanje meril za dosežke pomaga revizorju pri proučevanju, ali so posledica takšnih pritiskov dejanja poslovodstva, ki lahko povečajo tveganja pomembno napačne navedbe.

e) Notranje kontroliranje

Revizor uporablja spoznanja o notranjem kontroliranju, da bi prepoznal vrsto možnih napačnih navedb, in proučuje dejavnike, ki vplivajo na tveganja pomembno napačne navedbe in na načrtovanje vrste, časa in obsega nadaljnjih revizijskih postopkov. Notranje kontroliranje, kot ga obravnava ta MSR, sestavljajo (Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju, 2006):

- okolje kontroliranja,
- ocenjevanje tveganj v organizaciji,
- informacijska ureditev, vključno s poslovnimi procesi, ki so povezani z njo in so pomembni za računovodsko poročanje in komuniciranje,
- kontrolno delovanje,
- spremljanje kontrol.

3.2.2. Postopki ocenjevanja tveganja prevar

S postopki ocenjevanja tveganja prevar revizor oblikuje podlago za to, kako poslovodstvo ugotavlja tveganja, ki naj jih obvladuje. Pri presojanju načrta in izvajanja ocenjevanja tveganj v organizaciji ugotavlja revizor, kako poslovodstvo prepozna poslovna tveganja, ki so povezana z računovodskim poročanjem, kako ocenjuje pomembnost teh tveganj ter verjetnost njihovega pojavljanja, in kako odloča o dejanjih, ki naj bi jih obvladovala. Postopki ocenjevanja tveganj, ki jih revizor opravi za spoznavanje organizacije in njenega okolja vključno z njenim notranjim kontroliranjem so naslednji:

- poizvedovanje pri poslovodstvu in drugih znotraj organizacije,
- analitični postopki,
- opazovanje in pregledovanje.

Poizvedovanja, ki so usmerjena k pristojnim za upravljanje, lahko revizorju pomagajo razumeti okolje, v katerem so pripravljene računovodski izkazi.

Poizvedovanja, ki so usmerjena k notranje revizijskemu osebju, so lahko povezana z njegovim delovanjem pri vzpostavitvi in uspešnosti notranjega kontroliranja v organizaciji in z ugotavljanjem, ali se poslovodstvo zadovoljivo odziva na ugotovitve takšnega delovanja.

Poizvedovanja pri zaposlenih, ki so vključeni v sklepanje, izvajanje ali razkrivanje sestavljenih ali nenavadnih poslov, lahko pomagajo revizorju pri ocenjevanju primernosti izbora in uporabe določenih računovodskih usmeritev.

Poizvedovanja, ki so usmerjena k notranjemu pravnemu svetovalcu, se lahko nanašajo na takšne zadeve, kot so tožbe, skladnost z zakoni in drugimi predpisi, seznanjenost s prevaro ali sumom prevare, ki vpliva na organizacijo, poročila, poprodajne obveze, sporazume s poslovnimi partnerji in pomen pogodbenih določil.

Poizvedovanja, ki so usmerjena k osebju trženja in prodaje, se lahko nanašajo na spremembe v trženjski strategiji organizacije, trende prodaje ali pogodbene sporazume z odjemalci (Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju, 2006).

Ernst & Young je v eni svojih publikacij povzel seznam najbolj splošnih shem prevar s pripadajočimi t.i. rdečimi zastavicami (red flags), ki jih je oblikovalo Združenje potrjenih preiskovalcev prevar. Navedena vprašanja bi si kot prvo moralo zastaviti poslovodstvo. V primeru, da je poslovodstvo samo vpleteno v prevare, pa so vprašanja ključna za revizorja, tudi notranjega, pri njegovem identificiranju možnih tveganj pomembno napačne navedbe v računovodskih izkazih zaradi prevare.

Področja prevar posameznih računovodskih postavk sem navedla že v prvem poglavju, zato bom v spodnjih točkah ponazorila le rdeče zastavice, ki morajo revizorja opozoriti, da si mora v teh primerih pridobiti sprejemljive odgovore na zastavljena vprašanja ter si pridobiti zadostne dokaze, da je postavka izkazana resnično in pošteno.

3.2.2.1. Prevrednoteni prihodki

Pokazatelji, ki nas lahko opozorijo na možnost prevrednotenja prihodkov, so lahko naslednji:

- dolgoročno naraščanje prihodkov, vendar brez primerljivega naraščanja denarnih tokov,
- pomembne, nenavadne ali zelo kompleksne transakcije, še posebno tiste ob koncu leta oziroma poročevalskega obdobja,
- nenavadno povečanje števila dni obračanja terjatev,
- visoka rast prihodkov, pri čemer pa je rast prihodkov sorodnih podjetij v panogi nizka.

Vprašanja, ki si jih mora ob zaznavi teh pokazateljev zastaviti revizor, pa so naslednja:

- zakaj so prihodki narasli v primerjavi s primerljivim preteklim obdobjem, v primerjavi z rezultati vmesnega tekočega obdobja in v primerjavi s planiranimi rezultati;
- ali je pojasnilo, zakaj je rast prihodkov pomembno večja od rasti sorodnih podjetij, smiselno in racionalno;
- ali so se povečale terjatve do točno določenega kupca in ali bi morale biti le-te oslABLJENE.

3.2.2.2. Podvrednoteni stroški

Opozorilni znaki v primeru podvrednotenih stroškov so lahko naslednji:

- nenavadno povečanje dobička v primerjavi s primerljivimi podjetji,
- pomembno, nepojasnjeno povečanje osnovnih sredstev,
- negativni denarni tok iz naslova poslovnih dejavnosti v primerjavi s povečanjem prihodkov od prodaje,
- prenizko izkazane rezervacije za vračila, reklamacije, tožbe, v primerjavi s tistimi v sorodnih podjetjih.

Vprašanja, ki si jih mora pri tem zastaviti revizor:

- zakaj se je bruto marža po lokacijah, proizvodih ali geografskem območju konec obdobja povečala v primerjavi z enakim obdobjem preteklega leta in v primerjavi z napovedmi tekočega leta;
- kakšen je čisti dobiček v primerjavi s konkurenčnimi obdobji v primerljivem obdobju;
- kaj so predstavljale glavne nove nabave osnovnih sredstev; ali se računovodske usmeritve glede vrednotenja osnovnih sredstev dosledno uporabljajo iz obdobja v obdobje.

3.2.2.3. Neustrezno vrednotena sredstva

Rdeče zastavice, ki opozarjajo na možnost neustrezno vrednotenih sredstev, so naslednje:

- negativni denarni tok iz naslova poslovnih dejavnosti v primerjavi s povečanjem prihodkov od prodaje,

- pomembno zmanjšanje povpraševanja in naraščanje poslovnih neuspehov v pripadajoči industriji ali gospodarstvu nasploh,
- sredstva, obveznosti, prihodki ali stroški temeljijo na pomembnih ocenah, ki vključujejo subjektivno presojo ali predpostavke, ki jih je težko preveriti.

Vprašanja, ki si jih mora revizor zastaviti pri ugotovljenih znamenjih neustrezno vrednotenih sredstev:

- kako okoliščine celotnega gospodarstva vplivajo na povpraševanje in poslovanje te družbe ali celotne panoge in ali zaradi novih okoliščin obstajajo znamenja, da bi bile potrebne določene oslavitve zalog, terjatev, finančnih naložb in osnovnih sredstev;
- ali se uporabljene metode pri pomembnih ocenah dosledno uporabljajo v času in kakšna podporna dokumentacija podpira kalkulacijo.

3.2.2.4. Druga področja prevar

Znaki, ki opozarjajo na možnost prevar na drugih področjih so še:

- pritisk na zaposlene s strani posloводства,
- odločitev o popravku oziroma kompenzaciji prevare v naslednjem obdobju,
- transakcije brez očitnega poslovnega smisla,
- resničnost transakcij se razlikuje od računovodstva teh transakcij ali davčnih rezultatov,
- pomembne transakcije povezanih oseb,
- knjižbe z neracionalnimi protiknjižbami,
- preobsežna podporna dokumentacija za upravičevanje določene transakcije z računovodskega vidika,
- verodostojnost knjigovodskih listin.

Vprašanja, ki si jih mora revizor zastaviti:

- ali obstaja s strani posloводства pritisk po predčasnem pripoznavanju prihodkov z motivom doseči določene zastavljene cilje;
- ali lahko posloводство utemelji smiselnost podjetij v skupini, ki pa se ne konsolidirajo;
- ali so bili narejeni kakšni pomembni popravki tik pred koncem poročevalskega obdobja;

- ali je bila spremenjena metoda oblikovanja računovodskih ocen glede rezervacij v primerjavi s primerljivim preteklim obdobjem.

Rdeče zastavice in vprašanja, ki si jih mora zastaviti revizor, tako predstavljajo zgornji del sheme odkrivanja prevar oziroma revizorjevih postopkov pri odkrivanju prevar, ki jih je opredelila revizijska hiša Ernst & Young.

Ključni kazalec, ki nas opozori na morebitne manipulacije ali prevare, pa je zagotovo analiza denarnega toka, ki nam jo prikazuje spodnji kazalnik, katerega vrednost naj bi bila v normalnih okoliščinah blizu ničle.

Čisti dobiček iz poslovanja – denarni tok iz poslovanja

Čisti dobiček iz poslovanja

Na podlagi analitične primerjave računovodskih izkazov s preteklim obdobjem in z načrtom ter na podlagi revizorjevega poznavanja trenutnega gibanja zunanjih dejavnikov, ki vplivajo na relevantni trg in rast konkurenčnih podjetij, mora revizijska skupina s pomočjo »nevihte možganov« opredeliti možna tveganja pomembno napačnih navedb zaradi prevare, ki jih mora tudi ustrezno dokumentirati v skladu s svojo metodologijo (Detecting financial statement fraud, 2007).

Revizor se lahko odloči, da poizveduje tudi pri zunanjih institucijah ali osebah, npr. pri zunanjem pravnem svetovalcu, pri strokovnjaku za ocenjevanje vrednosti, ki ga je uporabila organizacija ali pa aktuarju. Zunanje vire predstavljajo tudi poročila analitikov, bank, ocenjevalnih agencij, poslovnih in gospodarskih časopisov ali finančnih publikacij.

Opazovanje in pregledovanje oziroma preiskovanje lahko podpira poizvedovanje pri poslovodstvu ter prav tako daje informacije o organizaciji in njenem okolju. Revizor lahko številne informacije, ki so lahko izrednega pomena za prepoznavanje in ocenjevanje tveganj, pridobi pri zaposlenih na različnih ravneh odgovornosti, in sicer med opravljanjem revizijskih postopkov ocenjevanja kontrolnega okolja in ugotavljanja kontrolnih postopkov pri posameznem poslovnem procesu. Primeren trenutek lahko izkoristijo tudi člani revizijske skupine, ki so prisotni pri letnem popisu zalog. Med sprehodom po skladišču in samem proizvodnem obratu, lahko dobijo številne informacije o tveganjih, ki se nanašajo tako na zaloge, osnovna sredstva kot tudi na same stroške dela. Del postopkov preiskovanja je tudi preiskovanje dokumentov, kot so poslovni načrti in strategije, razvidi in priročniki za notranje kontroliranje, branje četrletnih poročil poslovodstva, medletnih računovodskih izkazov ter zapisnikov skupščin in nadzornih svetov.

Kadar namerava revizor uporabiti informacije o organizaciji in njenem okolju, ki so bile pridobljene v prejšnjih obdobjih, mora ugotoviti, ali je prišlo do sprememb, ki utegnejo vplivati na ustreznost takšnih informacij za sedanjo revizijo.

Bell, Peacher in Solomon so v svoji publikaciji v okviru revizijske metodologije revizijske družbe KPMG predstavili revizijske dokaze, potrebne pri postopkih ocenjevanja tveganj, ki jih predstavljam v spodnji tabeli:

Skladno z metodologijo so dokazi razdeljeni po treh vrstah izvorov:

- poslovno okolje podjetja (Entity Business States),
- mehanizmi posloводства (Management, Information, Intermediaries) in
- poslovne predstavitve (Management Business Representations).

Tabela 1: Revizijski dokazi, potrebni pri postopkih ocenjevanja tveganj v skladu z revizijsko metodologijo revizijske družbe KPMG

Poslovno okolje podjetja	Mehanizmi posloводства	Poslovne predstavitve
<p style="text-align: center;">Relevantna industrija, regulatorni in drugi zunanji dejavniki</p> <ul style="list-style-type: none"> - splošni gospodarski dejavniki, - konkurenca, - poslovanje s kupci in dobavitelji, - tehnološki razvoj, - zakonodaja in regulativa, - drugi ustrezni zunanji vplivi 	<p style="text-align: center;">Ustrezen okvir računovodskega poročanja</p>	<p style="text-align: center;">Računovodski izkazi</p> <ul style="list-style-type: none"> - ključni finančni kazalniki, oblikovani na podlagi vmesnih računovodskih izkazov, - odmiki od plana in primerjava z vmesnimi računovodskimi izkazi, - poročila po segmentih, divizijah, oddelkih, - primerjava nefinančnih indikatorjev z zneski ali deleži v računovodskih izkazih, - predstavitve tiskovnih predstavnikov, analitikov
<p style="text-align: center;">Cilji, strategije in pripadajoča poslovna tveganja</p> <ul style="list-style-type: none"> - splošni poslovni plani in nedavne spremembe, - poslovni pristop: novi proizvodi in proizvodne linije, vstop na nove trge, prevzemi in združitve, povezave, SPE's 	<p style="text-align: center;">Izbor in uvedba pomembnih računovodskih politik</p> <ul style="list-style-type: none"> - metode, uporabljene za pomembne in neobičajne transakcije, - pomembne računovodske usmeritve, - razlogi za spremembe računovodskih usmeritev 	<p style="text-align: center;">Pomembne vrste transakcij, saldov na kontih in razkritij</p> <ul style="list-style-type: none"> - rutinske transakcije, - pomembne in nenavadne transakcije, - pomembne računovodske ocene in vrednotenja, - druga pomembna stanja na kontih,

in druga neobičajna povezana podjetja, davčna strategija, - povezana poslovna tveganja		- pomembne zadeve, ki zahtevajo razkritje
Narava podjetja - lastniška struktura, - vodenje, - poslovanje podjetja, - pomembne investicije in viri financiranja, - storitvene organizacije, - povezane stranke	Kontrolno okolje - vodenje, vloga in ukrepi posloводства, - organizacijska struktura, - nagnjenje posloводства k tveganju, - postopki posloводства za ocenjevanje tveganja, - skrbi glede neetičnega obnašanja, - vloga notranje revizije, - vzpostavljene kontrole s strani posloводства za preprečevanje in odkrivanje prevar	Trditve povezane z vrstami transakcij, saldi na kontih in razkritji - popolnost, - obstoj, - točnost, - vrednotenje, - pravice in obveznosti, - predstavitev in razkritje

VIR: Bell et. al., 2005, str. 46.

3.3. Odgovor na prepoznana tveganja prevar

Revizor mora opredeliti tveganja s proučevanjem organizacije in njenega okolja vključno z ustreznimi kontrolami in proučevanjem vrst poslov, stanji na kontih in razkritij v računovodskih izkazih. Prepoznana tveganja nato poveže z možnimi napakami na ravni uradne trditve in nazadnje še presodi o bistvenosti in verjetnosti tveganj. Revizor mora ugotoviti tudi, ali so katera izmed opredeljenih tveganj bistvena in zahtevajo posebno revizijsko obravnavanje.

Na podlagi ocenjenih tveganj, ki so običajno rezultat prve faze revizije, revizor (Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju, 2006):

- določi pomembnost in presoja, ali so sodbe o pomembnosti med opravljanjem druge faze revizije še vedno ustrezne;
- presoja o primernosti izbora in uporabe računovodskih usmeritev ter ustreznosti razkritij v računovodskih izkazih;

- določa področja, kjer utegne biti potrebno posebno revizijsko proučevanje, npr. posli s povezanimi strankami;
- razvija pričakovanja za nadaljnjo uporabo pri izvajanju analitičnih postopkov;
- načrtuje in izvaja nadaljnje revizijske postopke, da bi zmanjšal revizijsko tveganje na sprejemljivo nizko raven;
- ocenjuje zadostnost in primernost pridobljenih revizijskih dokazov.

Znotraj ključnih elementov revizijske metodologije revizijske družbe KPMG so predstavljeni postopki, ki jih mora revizor opraviti na podlagi prej ocenjenih tveganj pomembno napačne navedbe. Skozi podrobno preizkušanje podatkov revizor načrtuje in izvaja postopke, s katerimi odgovori na oceno tveganja, ki jo je oblikoval med načrtovanjem in ocenjevanjem kontrol.

Ko revizor določi naravo, čas in obseg preizkušanja podatkov, med drugim upošteva tudi, ali je bilo identificirano tveganje zaradi prevar. V kolikor je bilo le-to ugotovljeno, revizor uporabi strokovno nezaupljivost pri določanju nadaljnjih dodatnih revizijskih postopkov, da si zagotovi zadostne dokaze. Skladno s SAS 99 bi ti dodatni revizijski postopki morali odražati tri osnovne odgovore na prepoznana tveganja prevar:

- a) Revizor mora spremeniti splošen revizijski pristop. To lahko pomeni vključitev dodatnih strokovnjakov, kot so revizorji informacijske tehnologije in forenzični revizorji, ali pa povečan obseg nepredvidljivega preizkušanja podatkov kot npr. nenapovedan obisk proizvodnih obratov in skladiščnih prostorov. Potreben je tudi večji poudarek na pregledu revizijske dokumentacije članov revizijske skupine.
- b) Drugi odgovor pomeni prilagoditev narave, časa in obsega preizkušanja podatkov. Narava preizkušanja podatkov lahko na primer dodatno vključi zahtevo po potrditvah pogodbenih pogojev, določenih v pogodbah ključnih kupcev, in sicer preko izpraševanja teh kupcev. Čas se lahko določi na bližino konca poročevalskega obdobja ali pa celo na čas takoj po koncu obdobja, ko se lahko na primer pregledajo dejanska plačila določenih kupcev. Sprememba obsega pa lahko predstavlja povečano velikost vzorca, uporabljenega pri preizkušanju podatkov, izvedbo analitičnih postopkov na bolj razdrobljenih podatkih, kot je analiza prodaje po posameznih proizvodnih linijah ali geografskih odsekih, ali pa kombiniranje preizkušanja podatkov in analitičnih postopkov.
- c) Tretji odgovor pa bi vključeval določitev in izvedbo dodatnih postopkov, osredotočenih predvsem na poslovodsko izogibanje notranjim kontrolam. Tak test lahko vključuje natančno pregledovanje dnevnih knjižb konec poslovnega leta ter

dokazov, ki jih potrjujejo, kot npr. rezervacije za odpravnine ob upokojitvi, ali pa postavke, ki so bile podvržene napakam v preteklih letih.

Revizor mora proučiti tudi možnost natančnejšega pregleda manj kompleksnih transakcij, pod katerimi bi lahko poslovodstvo zakrilo svoje prevarantske namene. Tak test lahko vključuje pregled nenavadnih knjižb in njihove podporne dokumentacije skozi leto ter konec leta kot na primer promet debetnih knjižb transakcij, ki bi morale biti večinoma kreditne ter nasprotno, pregled storno knjižb, popravkov knjižb, narejenih s strani posameznikov, ki običajno niso udeleženi v procesu računovodskega poročanja, in drugih neobičajnih knjižb (Bell et al., 2005, str. 60 in 61). Da je do prevare prišlo, lahko kaže povečana vrednost izdanih računov ob koncu obračunskega obdobja ali poslovnega leta in povečana vrednost izdanih dobropisov na začetku naslednjega poslovnega leta. Pokazatelji so lahko tudi podvojeni računi, ki imajo svojo zaporedno številko, ali pa večji zaokroženi zneski, ki niso značilni za dejavnost, ki jo opravlja revidiranec. Pri tem si nekatere revizijske družbe pomagajo z računalniško podprtimi programi, kot je revizijski programski jezik ACL (Audit Command Language), ki jim omogoča analiziranje nenavadnih knjižb po najrazličnejših tipih zahtev, ki jih uporabnik določi. Slednje bom na kratko predstavila v naslednji točki.

Kadar revizor ugotovi, da je ocenjeno tveganje pomembno napačne navedbe na ravni uradne trditve bistveno tveganje, izvede postopke preizkušanja podatkov, ki posebej odgovarjajo na takšno tveganje. MSR 330 navaja primer, če revizor ugotovi, da je poslovodstvo pod pritiskom glede uresničitve pričakovanja o dobičku, lahko obstaja tveganje, da bo poslovodstvo umetno povečalo prodajo z neustreznim pripoznavanjem prihodkov, ki se nanašajo na prodajne pogodbe z določili, ki zadržujejo pripoznavanje prihodkov, ali z zaračunavanjem prodaje pred dobavo. V takšnih primerih lahko revizor načrtuje zunanje potrjevanje ne samo zaradi potrditve nepravilnih zneskov, ampak tudi zaradi potrditve podrobnosti iz prodajnih pogodb vključno z datumom, pravicami vračila in roki dobave. Poleg tega lahko revizor zunanja potrjevanja učinkovito dopolni s poizvedovanji pri osebju, ki ni zaposleno v računovodski službi, in pridobi informacije, ali je prišlo do kakih sprememb v prodajnih pogodbah in rokih dobave (Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju, 2006).

Faza preizkušanja podatkov je zaključena takrat, ko revizor na podlagi svoje strokovne presoje oceni, da je pridobil zadostne dokaze, ki podpirajo ugotovitev, da so tveganje pomembno napačne navedbe na ravni trditve, tveganje pomembnih slabosti in tveganje, da revizor ne bi ugotovil prevare, ki bi individualno ali pa skupaj z ostalimi prevarami ali napakami pomembno vplivala na računovodske izkaze, na sprejemljivo nizki ravni (Bell et al., 2005, str. 60-61).

3.4. Orodje za računalniško preiskovanje podatkov

Večina slovenskih revizorjev pri svojem delu vsakodnevno uporablja računalnik, najpogosteje programe za urejevanje besedil in za delo z elektronskimi preglednicami. Nekoliko redkeje uporabljajo programe za delo z relacijskimi bazami podatkov in programe za statistično obdelavo podatkov. Pomembnejši segment uporabe računalnika za zbiranje in dokumentiranje revizijskih dokazov so orodja za pomoč pri revidiranju na delu preiskovanja podatkov – računalniško podprte tehnike v okolju računalniških sistemov za vodenje računovodskih sistemov. V smislu upoštevanja standardov v zvezi z revizorjevo zagotovitvijo zadostnih, zanesljivih in smiselnih dokazov za svoje ugotovitve ter z namenom, da bo svoje delo opravil učinkovito in uspešno, pomeni uporaba orodij za pomoč pri revidiranju pomemben pripomoček.

Najbolj razširjen je že prej omenjeni ACL, ki je v prvi vrsti namenjen revizorjem. Je sodobno zasnovano in izjemno močno računalniško orodje, kar pomeni, da ga lahko zelo učinkovito uporabljajo vsi, ki analizirajo velike količine podatkov. ACL ne zmanjšuje pomena drugih programov za revizorja, kot so programi za delo z relacijskimi bazami podatkov in programi za statistično obdelavo podatkov, temveč jih nadgrajuje z razmeroma preprostim, vendar močnim programskim orodjem za analizo podatkov, ki jih revizor prejme od naročnika.

Program vključuje nabor programskih funkcij, ki omogočajo (Javornik, 2007, str. 9 in 10):

- prevzem podatkov v obliko, ki je razpoznavna programu ACL za obdelavo;
- izvedbo statistične obdelave podatkov, ki je potrebna za to, da ugotovimo popolnost računalniških evidenc in njihovo usklajenost, če podatki izvirajo iz več baz (štetje zapisov, seštevki, prisotnost vseh dokumentov na podlagi zveznosti številčenja, sortiranje po velikosti, odkrivanje nelogičnih podatkov idr.);
- izvedbo obdelave podatkov v smislu klasifikacij po velikosti in tipih poslovanja;
- izbiranje podatkov za vzorec testiranja ter upoštevanje denarne enote pri vzorčenju (Monetary Unit Sampling - MUS);
- izračunavanje določenih kazalcev in dopolnilnih podatkov, izpisovanje rezultatov in njihovo vključevanje v urejevalnike besedil ali sisteme za izdelavo preglednic, kot sta Word in Excel.

ACL lahko učinkovito izkoristimo tudi kot pripomoček za odkrivanje prevar, in sicer s pomočjo naslednjih funkcij:

- *izbor (Filter)* – Funkcija omogoča odkrivanje zapisov z značilnostmi v celotni populaciji, kot so transakcije posameznika, manjkajoče podatke, transakcije, ki nimajo značilnosti trendov.
- *razvrščanje/seštevanje (Classify/Sumarize)* – Funkcija omogoča preveritev obstoja šifer, ki sicer ne obstajajo, in se tako ne pojavljajo v poročilih.
- *združevanje/povezave (Join/Relations)* – Z združevanjem podatkov je možno ugotoviti primere fiktivnih knjižb. Funkcija povezovanja nam s pomočjo filtra omogoča izvesti kontrolo knjiženja določenih transakcij, ki imajo določeno skupno oznako dokumenta. Na ta način lahko zelo enostavno izvedemo kontrolo knjiženja plač.
- *podvajanje (Duplicates)* – Ugotovitev podvojenih knjižb vedno pomeni slabe kontrolne sisteme, možnost zavestnih dvojnih zapisov (npr. usmeritev več plač na isti tekoči račun).
- *manjkajoči podatki (Gaps)* – Ugotovitev določenih manjkajočih podatkov, ki jih ta funkcija omogoča, prav tako kaže na slabe kontrolne sisteme, možnost zavestnih nevnosov podatkov ali naknadnih izločitev (manjkajoče številke računov pri kupcih, številke dobavnic, ki niso bile zaračunane, naknadno izdani dobropisi za popuste in reklamacije).

Pri svojem delu sem poleg vseh zgoraj naštetih ukazov uporabljala še zelo pomemben ukaz *statistika* (Statistics). Ukaz je koristen predvsem pri analitičnih postopkih, predvsem ko ugotavljamo značilnosti knjižb na kontih v glavni knjigi, saldakontih, analitičnih evidencah zalog ter s tem meje za ključne postavke. Izpostavi pa nam tudi najbolj ključne nenavadne knjižbe v posameznem izboru, ki ga določimo preko filtra.

Pri uporabi računalniško podprtih tehnik se mora revizor zavedati tveganj, ki so s tem povezana (Javornik, 2007, str. 15 in 16):

1. Podatki, ki jih uporablja pri preiskovanju, morajo biti dejansko točni, popolni, celoviti in se nanašati na revidirano področje in obdobje. Zato je prvi korak, ki ga mora revizor izvesti po uvozu podatkov v program, preveritev skladnosti uvoženih podatkov z izpisanimi, ki jih dobi od naročnika. S pomočjo ACL je to najenostavneje preveriti z delnimi vsotami, ki jih dobimo s funkcijo *razvrščanje*.
2. Ugotovitve, ki so izpeljane iz rezultatov preiskovanja podatkov, slonijo na drugotnih dokazilih, zato mora revizor posebej oceniti, ali so dokazi zadostni, ali pa bo vsaj na omejenem vzorcu pridobil primarno dokazilo.

3. Ugotovitve, ki bi bistveno odstopale od pričakovanih rezultatov glede na pridobljene informacije, je potrebno preveriti, saj so lahko rezultat napake pri uporabi orodja.
4. Potrebno je ustrezno varovanje podatkov in programa v smislu ščitenja pred nepooblaščenimi spremembami ter izgubo le-teh v celotnem času, ko morajo biti podatki in programi na razpolago kot dokazi ugotovitev revizije.

3.5. Odgovornost revizorja

Zgodovina je pokazala, da se družbe ne morejo zanašati na to, da so revizorji tisti, ki bodo odkrili prevare. Revizija podjetja namreč niti zakonsko ni namenjena odkrivanju prevar, temveč je njen namen dati uporabnikom računovodskih izkazov zagotovilo, da so le-ti v vseh pomembnih pogledih resnični in pošteni (Coenen, 2006b). Revizor je sicer odgovoren za izražanje svojega mnenja o računovodskih izkazih, za pripravljanje računovodskih izkazov pa odgovarja poslovodstvo podjetja. To odgovarja tudi za vodenje ustreznih poslovnih knjig in delovanje notranjih kontrol, izbiranje in uporabljanje računovodskih usmeritev ter varovanje premoženja. Revidiranje računovodskih izkazov ne razbremenjuje poslovodstva njegovih dolžnosti.

Odar je na okrogli mizi za večje sodelovanje med revizorji ter člani uprav in nadzornih svetov poudaril, da je dodana vrednost revizorja to, da s svojim podpisom jamči za poštenost in resničnost pregledanih računovodskih izkazov. Pri tem je poudaril, da mora revizor delovati preventivno. Predvsem mora opozarjati in upravi svetovati, kar znova predstavlja neko dodano vrednost. Voljč, takratni predsednik NLB, pa je menil, da je največ dodane vrednosti pri procesu odločanja, ko se poslovodstvo z revizorjem posvetuje že med letom in ne le ob izdelovanju zaključnih računov (Okrogla miza za večje sodelovanje med revizorji ter člani uprav in nadzornih svetov, 2002).

Zaradi stagnacije revizijske dejavnosti so se v tujini revizorji začeli ukvarjati z računovodskim, finančnim in davčnim svetovanjem, iz česar so ustvarili tudi do 50 odstotkov prihodkov, s čimer je nastal konflikt interesov. Kritika revizorjev tako bolj kot na njihovo strokovno usposobljenost leti na njihovo neodvisnost. Vse največje štiri svetovne revizijske družbe v Sloveniji imajo vzporedno še svetovalno podjetje. A tudi brez svetovanja se revizor, ki mu podjetje dolga leta daje kruh, zbliža z upravo, hkrati pa ima interes pridobiti naročilo še prihodnje leto (Slapničar, 2004, str. 17).

Po vseh finančnih škandalih so vlagatelji, upniki, zaposlenci in vlade seveda najprej s prstom pokazali na revizorje. Panoga, ki se je v anglosaksonskih gospodarstvih desetletja regulirala sama (od oblikovanja računovodskih standardov, izobraževanja ter podeljevanja licenc revizorjem in računovodjem do nadzora njihovega dela) in tak sistem regulacije kot uspešen izvažala tudi v druge sisteme, je prišla na piko regulatorjev v ZDA in Evropski uniji, ki ob

vseh nedavnih škandalih svetovnih razsežnosti želijo povrniti zaupanje v revizijo. Samoregulativni režim smo prevzeli tudi v Sloveniji. Spremembe v evropski direktivi o revidiranju bodo vplivale tudi na slovenske revizorje (Slapničar, 2004, str. 17).

Kodeks upravljanja javnih delniških družb, ki so ga v letu 2004 sporazumno oblikovali in sprejeli Ljubljanska borza, Združenje članov nadzornih svetov in Združenje manager, je povzel določene spremembe v nemški zakonodaji, katerega zadnje spremembe dajejo veliko večji poudarek vlogi nadzornega sveta pri izbiri in sodelovanju z zunanjim revizorjem, ki ga na predlog nadzornega sveta imenuje skupščina. Poleg tega se je pokazala svetovalna vloga revizorskih družb kot precej dvomljiva, saj so bile potem njihove revizije teh istih družb, katerim so svetovale, pristranske in površne. Zato se priporoča, da kot revizorja ne predlaga revizijske družbe, ki za družbo že opravlja kakršnekoli svetovalne storitve, ali pa revizijske družbe, ki bi z revidiranjem te družbe prejemale 30 ali več odstotkov celotnih prihodkov. Nadzorni svet si mora prizadevati, da za revidiranje predlaga revizorja, ki bo opravljal revizijo neodvisno, nepristransko ter v skladu s pravili revidiranja. Kodeks upravljanja javnih delniških družb med drugim priporoča, naj bo revizor prisoten na skupščini delničarjev družbe. Kadar delniška družba nima oblikovanega posebnega revizijskega odbora, naj bo revizor prisoten na vseh sejah nadzornega sveta, kjer se sprejemajo odločitve, povezane z letnim poročilom ali sistemom notranjih kontrol in obvladovanjem tveganj. Priporoča tudi, naj družba zamenja revizorja vsaj enkrat na vsakih pet let (Bratina, 2004, str. 1452). Prednost zamenjave revizorja na nekaj let je tudi v tem, da lahko revizorji postanejo premalo pozorni na morebitne spremembe in nepravilnosti, ko vsako leto pregledujejo istega naročnika in njegovo poslovanje že zelo dobro poznajo. Zaposlenci lahko z dolgoletnim revizorjem vzpostavijo dobre odnose, poleg tega pa že vnaprej poznajo vse postopke, kar lahko izkoristijo pri izvršitvi prevare (Coenen, 2006b, 2006).

Menim, da pri dolgoletnem revidiranju istega naročnika lahko pride do tega, da se premalo poudarka nameni ocenjevanju tveganj pri samem notranjem kontroliranju. Revizorji, predvsem začetniki, ki vsako leto obnavljajo kontrolno okolje posameznih procesov ter njihov vgrajen sistem notranjih kontrol, so lahko zaradi neizkušenosti, preobremenjenosti z delom in zaradi časovnega pritiska premalo pozorni na določene spremembe v primerjavi s preteklim letom. Tako lahko zgrešijo novo vgrajene notranje kontrole in tveganja pri njih ali pa pomanjkljive ali celo neobstoječe kontrole. Revizor lahko tako s pasivnim načinom poizvedovanja z zaposlenci dobi prav tako pasivne odgovore v smislu: »Ni bilo nikakršnih sprememb. Vse je enako kot lansko leto«. V tej fazi je zato izredno pomemben dober nadzor in sodelovanje vodje revizijske skupine z ostalimi člani skupine. Z vidika učinkovitosti bi morali povečati pomen samega ocenjevanja tveganj v kontrolnem okolju in sistemu notranjih kontrol pri posameznem poslovnem procesu ter ustrezneje časovno racionalizirati samo testiranje notranjih kontrol. Slednje je najpogostejša naloga revizorja začetnika, kateremu testiranje notranjih kontrol vzame največ časa, dodane vrednosti pa ni toliko, kot če bi se podrobneje poglobil v sam sistem notranjih kontrol in prenovil dokumentacijo iz preteklega leta.

Medtem ko je bilo po mojih izkušnjah večletno sodelovanje z istim naročnikom v fazi preizkušanja podatkov, pri čemer naj povem, da z večletnim sodelovanjem mislim 4 leta, koristno z vidika odkrivanja tako napak kot prevar. Vsako leto smo namreč določenim transakcijam dali večji poudarek in jih bolj podrobno pregledali, saj smo izkušnje in napake iz preteklih let upoštevali pri oceni tveganja za tekoče leto, kar je vplivalo na vrsto in obseg revizijskih postopkov.

Primarna in najpomembnejša odgovornost revizorja je, kot sem že v točki 3.1. poudarila, revizorjeva neodvisnost. Družbe, ki kotirajo na borzi, so zakonsko zavezane k temu, da so revidirane s strani neodvisnega revizorja. SEC je na podlagi že omenjenega zakona SOX maja 2003 še dodatno poostiril zavedanje glede odgovornosti javnih družb, da si pridobijo neodvisnega revizorja. Odgovornost je zakonsko določena na obeh straneh tako s strani družbe kot s strani zunanjega revizorja. Kršitev neodvisnosti ne pomeni nujno le ponovne revizije neodvisnega revizorja, temveč lahko pride tudi do pomembne reakcije trga zaradi neskladnosti s SOX-om.

Omenim naj, da skladno z Zakonom o gospodarskih družbah, v nadaljevanju ZGD, revizor odgovarja družbi in njenim delničarjem za škodo, ki jim jo povzroči s kršitvijo pravil o revidiranju, in sicer do 150.000 evrov. Omejitev odškodninske odgovornosti pa ne velja, če je škoda povzročena namenoma ali iz hude malomarnosti (Zakon o gospodarskih družbah, 2006). Vsaka registrirana revizijska družba pa je seveda zavarovana za odgovornost za škodo, ki jo lahko povzroči z revidiranjem (Odar, 2008, str. 24).

Revizor mora biti od naročnika neodvisen tako v neposrednih kot posrednih poslovnih odnosih. Neodvisnost se omejuje na vodje, direktorje, člane uprave in pomembne delničarje naročnika. Poslovni odnos pa v širšem smislu predstavlja uradne in neuradne dogovore o opravljenih storitvah ali dobavi proizvodov revizorju s strani posameznega zaposlenega ali podjetja kot celote. Prepovedani direktni poslovni odnosi se lahko pojavijo v več oblikah kot na primer skupni podvigi, skupni proizvodi, določeni skupni dogovori, skupno trženje, sponzoriranje, prodajanje proizvodov tretjim kupcem v okviru skupne pogodbe ali pa razni posojilni dogovori. Medtem ko bi posredne poslovne povezave pomenile poslovne odnose in dogovore, pri čemer pa ima revizor pomemben delež v lastništvu naročnika. SEC dovoljuje poslovno sodelovanje le v okviru običajnih poslovnih transakcij, nakupov in opravljenih storitev, kjer so cene določene na tržnih osnovah.

SOX zahteva tudi, da morajo biti vse revizijske in nerevizijske storitve odobrene s strani revizijskega odbora. To seveda velja tudi za vsa odvisna podjetja po svetu, ki so del konsolidacije matičnega podjetja, ne glede na velikost podjetja. SOX tudi zahteva, da se član revizijske skupine ne sme zaposliti pri naročniku na delovnem mestu, ki vključuje računovodsko poročanje, in sicer v enem letu od začetka revizijskih postopkov pri tem naročniku. Rekrutiranje članov revizijske skupine zahteva specifično obravnavo, zato se zahtevano obdobje lahko raztegne tudi na dve leti. Vprašanje neodvisnosti se lahko izpostavi

tudi pri zaposlitvi bližnjega sorodnika člana revizijske skupine, in sicer predvsem na vodilnih delovnih mestih. Taki položaji zato zahtevajo natančno in kritično analizo dejstev in okoliščin (Maintaining Auditor Independence, 2005, str. 6-8).

Poleg rednih revizij pa obstajajo tudi forenzične revizije, katerih osnovni cilj je ravno odkrivanje prevar. Forenzični revizor lahko nastopi v primeru, ko je ugotovljen sum prevare, nato pa z nadaljnjimi specifičnimi postopki odkriva morebitno prevaro. Preiskava poteka s ciljem določiti metodo izvedene prevare, pridobiti verodostojne dokaze o njej ter določiti odgovorne strani.

Večina forenzičnih revizorjev nima vnaprej določenega standardnega revizijskega programa. Delo poteka precej bolj intuitivno, smer preiskave pa je precej odvisna od tekočih ugotovitev in sumov. V primerjavi s tradicionalnimi revizorji, ki vrsto, naravo in obseg revizijskih postopkov določajo v odvisnosti od pred tem ugotovljene učinkovitosti kontrolnega sistema podjetja ter oblikujejo svoje ugotovitve na podlagi testiranja določenega vzorca, se forenzični revizorji osredotočijo na določene postavke in natančno preiščejo vsako transakcijo na tej postavki v določenem obdobju. Poleg tega se forenzični revizorji ne zanašajo toliko na zasnovo »pomembnosti« tako kot tradicionalni, ki iščejo pomembne napake oziroma tiste, ki pomembno vplivajo na računovodske izkaze. Forenzičnim revizorjem je pomembna še tako majhna prevara in zato dajo tudi večji poudarek manjšim zneskom kot pa tradicionalni revizorji.

Za naročnika je zato pomembno, da kupi pravo storitev z ustreznim revizorjem, ki le-to nudi, saj imajo le tako lahko rezultati pravo dodano vrednost ter se uporabniki lahko na njih zanesejo (Coenen, 2006c).

V prvem delu tega poglavja sem torej proučila, kateri zakoni in predpisi opredeljujejo revizorjevo delo, in sicer tako v Evropski uniji s poudarkom v Sloveniji kot tudi v ZDA, pri čemer sem se seveda osredotočila na tiste standarde, ki se nanašajo na prevare v računovodskih izkazih.

V drugem in tretjem delu tega poglavja pa sem preko metodologije družbe Ernst & Young in KPMG, katerih temelj je seveda MSR 240, predstavila postopke ocenjevanja tveganja prevar ter odgovore na prepoznana tveganja le-teh. Pri slednjem sem predstavila tudi eno izmed računalniško podprtih tehnik, ki so revizorju pri odkrivanju prevar v veliko pomoč.

V zadnjem delu sem predstavila odgovornost revizorja z vidika zakonodaje in spremembe, ki se na tem področju dogajajo, predvsem glede neodvisnosti revizorja in še ostrejših omejitev v zvezi s tem.

4. REVIZORJEVA ODGOVORNOST V PRIMERIH PREVAR DOMA IN V TUJINI

4.1. Finančni propad Enrona

Na kratko osvežimo spomin zgodovinskega bankrota Enrona in kako je le-ta iz samega razcveta začel z napihnjenimi finančnimi rezultati prikrito propadati.

Enron je nastal leta 1985 z združitvijo dveh plinovodnih podjetij in je z leti prerastel v sedmo največje ameriško podjetje. Največjo rast je dosegal od leta 1999 naprej, ko so se po trditvah tožilstva začele poneverbe s skrivanjem izgube in napihovanjem dobičkov s pomočjo partnerskih podjetij, ki so služila v ta namen. Leta 1998 je bila njegova delnica vredna okrog 30 dolarjev, leta 2001, malce pred propadom pa kar 80 dolarjev in to celo po razcepitvi vrednosti delnic leta 1999 (Začetek sojenja Layju in Skillingu začetek konca škandala Enron, 2006). Na začetku leta 2001 je bil Enron svetovni, dominantni in neustavljivi energetski velikan. Po desetletju neutrudljivega prepričevanja Busheve administracije je v letu 2001 le-to podjetju uspelo. Deregulacija trga električne energije je uspela od Kalifornije do New Yorka (Enron Scandal, 2007).

Generalni in finančni direktor sta več let prikrivala izgubo družbe in padanje vrednosti delnice, svoje delnice pa sta seveda pri tem na skrivaj prodajala. Enron je z lažnim prikazovanjem poslovnih rezultatov najmanj dve leti krepko zavajal vlagatelje in analitike Wall Streeta. Finančni direktor je skupaj z nekaterimi podrejenimi ustvarjal in vodil razna vzporedna partnerska podjetja, s pomočjo katerih je prikrival izgube in napihoval dobičke (Jeff Skilling se je izrekel za nedolžnega, 2006). Partnerska podjetja so namreč od Enrona odkupovala slabe naložbe in premoženje, vendar pa s tiho garancijo, da bo posle na koncu financiral prav Enron (Sherron Watkin obremenila Kena Layja v primeru Enron, 2006).

SEC je oktobra 2001 sprožil raziskavo glede številnih sumljivih transakcij ter postregel z ugotovitvami, ki jim ni bilo primere. Vodstvo Enrona oziroma njegovi tiskovni predstavniki so skušali upravičiti in razložiti milijardno izgubo ter pomiriti investitorje s pojasnjevanjem, da gre za določene izvedene finančne instrumente, s katerimi skušajo zmanjšati pogojno naravo obstoječih omejenih terminskih (forward) pogodb, ter strategije, ki služijo varovanju (hedging) določenih naložb in drugih sredstev.

Takšno mistično izrazoslovje je mnoge analitike pustilo še bolj nevedne glede Enronovega poslovanja. Enron je začel kupovati nazaj svoje komercialne papirje, da bi prepričal investitorje, da nima težav z likvidnostjo. Financiral pa jih je z zastavljanjem svojih kreditnih linij pri številnih bankah (Enron Scandal, 2007).

Domine so se začele podirati konec oktobra 2001, ko sta Moody's in Fitch Investors Service, dve od treh najpomembnejših bonitetnih družb, Enron še enkrat preverili, ali obstaja možnost, da bi se družbi bonitetna ocena znižala. Poslabšanje ocene bi prisililo Enron v izdajo novih delnic milijonske vrednosti, da bi lahko pokrili zavarovane kredite, to bi pa seveda le še dodatno znižalo vrednost delnice. Poleg tega so vse družbe, ki so poslovale z Enronom, začele pregledovati svoje pogodbe, še posebno dolgoročne. In res se je zgodilo. Ocene so padle (Enron Scandal, 2007).

SEC je novembra 2001 začel še uradno preiskavo Enronovih transakcij s povezanimi osebami in Enron se je v javnosti še naprej pretvarjal, da je sodelovanje s SEC-om dobrodošlo. Pridobili so še dodatno milijardo dolarjev posojila, ki pa v javnosti ni sprožil odobravanja, saj je bil zavarovan z njihovimi lastnimi sredstvi – cevovodom (Enron Scandal, 2007).

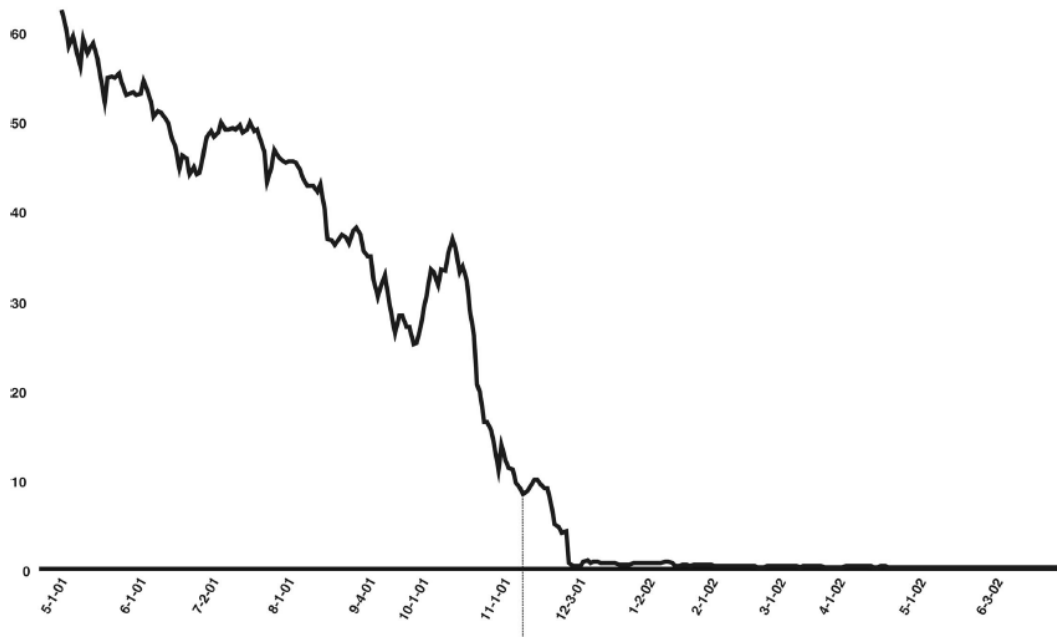
Dolgovi družbe so narasli na 40 milijard dolarjev, balon se je razpočil in družba je decembra leta 2001 objavila stečaj. Cena delnice je zgrmela na manj kot dolar. Vlagatelji so izgubili milijarde dolarjev. Enron, eden največjih gospodarskih škandalov v ameriški zgodovini, v katerem je službo izgubilo več tisoč zaposlenih, izgubili pa so tudi vse svoje pokojninske prihranke, je postal sinonim za korporativno prevaro. SEC-u, ki je oktobra 2001 prvi sprožil preiskavo, se je pridružil pravosodno ministrstvo (Lay in Skilling kriva za propad Enrona, 2006).

Skilling, generalni direktor, ki se je ves čas sodnega procesa izrekal za nedolžnega, omenim pa naj, da je nekaj mesecev pred objavo stečaja nepričakovano odstopil, je bil oktobra 2006 zaradi prevare obsojen na 24 let in 4 mesece. Finančni direktor Andrew Fastow je zato, ker je v procesu pomagal pričati proti Skillingu in Kenu Layu, ustanovitelju Enrona, dobil 6 let. Lay, ki je po odstopu Skillinga ponovno prevzel mesto generalnega direktorja, je med sodnim procesom umrl (Lay in Skilling kriva za propad Enrona, 2006).

Med procesom je prišlo na dan, da je Lay v času od leta 1999 do stečaja v letu 2001 pri Enronu zaslužil 222,8 milijona dolarjev, Skilling pa v istem obdobju 151,7 milijona dolarjev (Jeff Skilling se je izrekel za nedolžnega, 2006).

Na spodnji sliki prikazujem cene delnice družbe Enron od maja 2001 do junija 2002 in njeno strmo padanje vse do popolne izgube vrednosti po objavljenem stečaju.

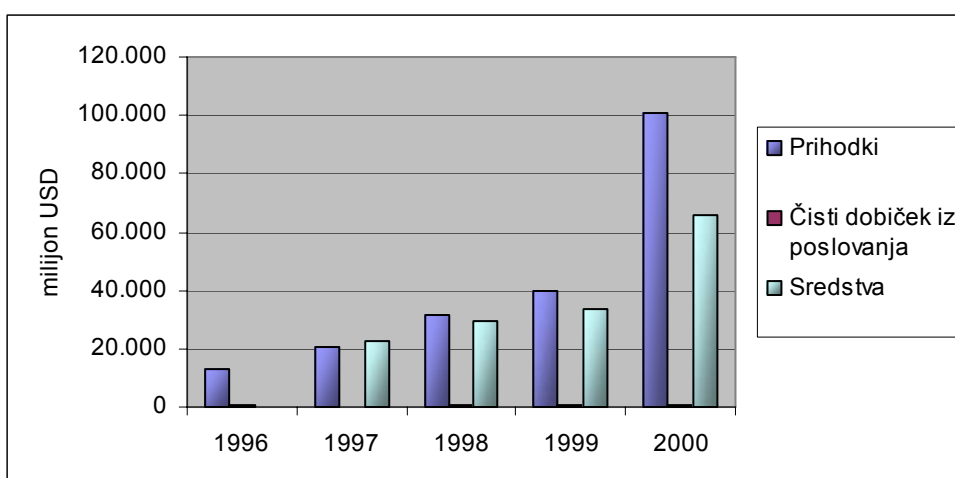
Slika 7: Gibanje dnevne cene delnice družbe Enron v obdobju maj 2001-junij 2002 v dolarjih

VIR: Report to the Chairman, Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs, U.S. Senate, 2002, str. 149).

Banka CIBC, ki je med drugim Enronu v letih od 1998 do 2001 zagotavljala ugodna posojila, ki pa so jih prikazovali kot prodajo premoženja, kar je Enronu omogočilo, da je umetno napihnil prihodke, ni priznala nobene krivde, ampak se je odločila plačati odškodnino v višini 2,4 milijarde dolarjev, da bo imela mir pred tožbo. Odškodnino sta po pritiskih odvetnikov plačali tudi banki Citigroup (2 milijardi dolarjev) in JP Morgan Chase (2,2 milijarde) ter finančni podjetji Lehman Brothers (223 milijonov dolarjev) in Bank of America (69 milijonov dolarjev).

Slika 8: Nerevidirani finančni podatki družbe Enron za obdobje 1996-2000 v milijon dolarjev

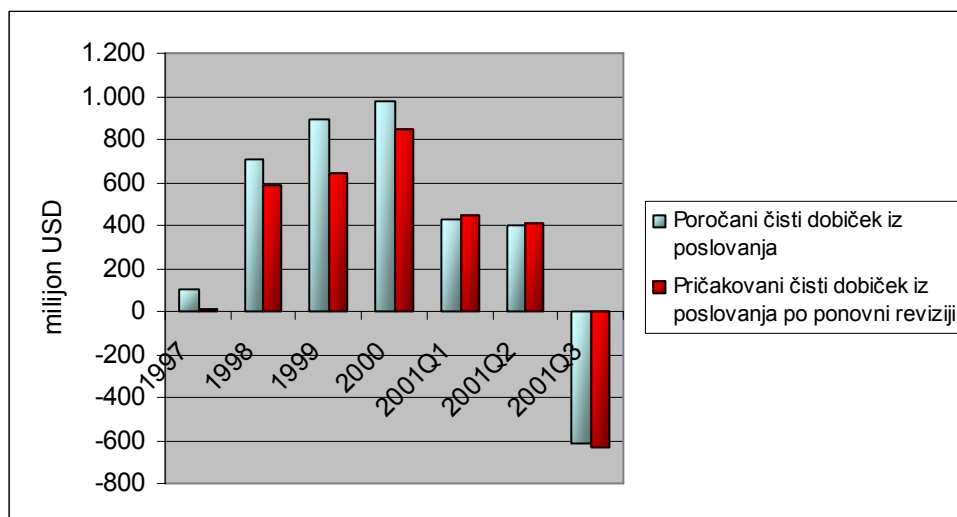

Vir: Nerevidirano konsolidirano letno poročilo družbe Enron za leto 2000.

Na zgornji sliki lahko opazimo, kako so prihodki od prodaje v letu 2000 nenavadno narasli.

Na sliki 9 pa lahko vidimo primerjavo izkazanega čistega dobička in ponovno ocenjenega čistega dobička na podlagi revizijskih popravkov s strani Deloitte & Touche, ki je nadomestila uničenega Arthur Andersona.

Slika 9: Čisti dobiček iz poslovanja v primerjavi s ponovno revidiranim v obdobju 1997–2001Q3 v milijon dolarjev

VIR: Report to the Chairman, Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs, U.S. Senate, 2002, str. 147.

Enron je tako ponovno ocenil računovodske izkaze za obdobje 1997 – 2000 ter prve tri kvartale leta 2001, ki odražajo revizijske popravke, in sicer dodatno vključitev treh odvisnih družb v konsolidirane računovodske izkaze ter druge revizijske popravke, ki jih je v preteklih letih revizorska družba Arthur Anderson obravnavala kot nepomembne.

Izguba v tretjem kvartalu leta 2001 v višini 618 milijonov dolarjev, ki jo je Enron tudi že poročal, pa je bila že posledica prekinitve različnih strukturiranih dogovorov o financiranju (Report to the Chairman, Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs, U.S. Senate, 2002, str. 144-145).

4.1.1. Vloga revizorja v škandalu Enrona

Nadaljnje skrbi glede Enronove likvidnosti so prisilile sodelovanje Laya v telekonferenco, oktobra 2006, kjer je skušal prepričati investitorje, da družba nima težav z likvidnostjo in da na obzorju ni nikakršnih večjih enkratnih izdatkov. Lay je tudi vztrajal, da ni bilo nikakršnih nepravilnosti pri transakcijah s povezanimi podjetji, ki jih je vodil Fastow. Goldmanov analitik je bil še naprej skeptičen, vendar je še nekoliko prepričal vlagatelje, ko je menil, da

revizorji takih prevar zagotovo ne bi dovolili. Tudi Lay je skušal prepričati udeležence konference s tem, da so bili vsi finančni in računovodski manevri preverjeni s strani njihovega revizorja, Arthur Andersena (Enron Scandal, 2007).

Vodilni uslužbenci Enrona so milijonske dobičke, ki so prikrivali resnico o milijonskih izgubah, prikazovali tudi s pomočjo revizijske družbe Arthur Andersen, kateremu pa je ameriško Vrhovno sodišče maja 2005 soglasno razveljavilo obsodbo zaradi oviranja preiskave škandala po stečaju energetskega velikana Enron leta 2001. Vladni tožilci pravosodnega ministrstva so leta 2002 vložili tožbo proti celotnemu podjetju Arthur Andersen, ker so njegovi uslužbenci med oktobrom in novembrom 2001 pospešeno uničevali dokumente v zvezi z revizijami Enrona. Na sodnem procesu pa so predstavniki podjetja zatrjevali, da so dokumente uničevali v skladu s politiko podjetja, kjer se določeni papirji po določenem času uničijo. Sodba v imenu Vrhovnega sodišča pa je temeljila na tem, da uničevanje dokumentov samo po sebi še ni kaznivo dejanje ter da je kaznivo le, če so se storilci zavedali, da kršijo zakon. Vendar je bila za Arthur Andersen zmaga povsem pirova, saj je po obsodbi na prvostopenjskem sodišču leta 2002 delo izgubilo 28.000 zaposlenih v ZDA in 85.000 po svetu. Od nekdanj velikega in uglednega podjetja je ostalo samo še preperelo ohišje 200 zaposlenih, ki ne morejo več opravljati revizij, temveč se ukvarjajo le še s kopico tožb (Enron Scandal, 2007).

Res je, da nekatere transakcije zaradi majhnih vrednosti niso bile zajete v vzorec, določen z revizorjevo mejo pomembnosti, s katerimi se revizor zaradi narave obsega dela ni dolžan ukvarjati, vendar pa je precej vrednosti preseгло to mejo. In očitno je, da je revizorjeva nedejavnost na teh transakcijah prispevala k izkazovanju neresničnih finančnih izkazov.

Revizorjevo neupoštevanje glavnega revizijskega načela, to je neodvisnosti, pri revidiranju računovodskih izkazov družbe Enron je bilo ključno za izkazovanje neresničnih računovodskih izkazov družbe. Enronovo poslovodstvo je namreč izvajalo močan pritisk nad revizijsko družbo Arthur Andersen, saj je bil ena njihovih največjih strank. Dobri poslovni odnosi pa so nujno potrebni za nadaljnje poslovanje in z njimi povezane prihodke (Coenen, 2006c).

4.1.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe Enron s strani revizijske družbe Arthur Andersen

Glavne pomanjkljivosti, slabosti opravljenih revizijskih postopkov in kršitve revizorjevih načel v primeru Enrona, povzemam v nadaljevanju (Albrecht, 2005, str. 53):

- ❖ v letu 2000 je Enron plačal 52 milijonov dolarjev, večina pa se je nanašala na nerevizijske storitve;
- ❖ revizor ni ugotovil številnih Enronovih izgub;

- ❖ revizor bi moral redno ocenjevati učinkovitost Enronovih notranjih kontrol posloводства pri trgovanju z izvedenimi finančnimi instrumenti, ki jih je odobril v obdobju 1998-2000;
- ❖ Enron je bil Andersenova druga največja stranka;
- ❖ Arthur Andersen je v družbi izvajal tako notranjo kot zunanjo revizijo;
- ❖ finančni direktor in posamezni kontrolorji Enrona so bili bivši Andersenovi direktorji;
- ❖ revizijska družba je bila obtožena uničenja dokumentov, kar je kriminalno dejanje.

4.1.3. Vpliv Enrona na revizijsko stroko

Samo omemba imen Enron ali Arthur Andersen v očeh mnogih spomni le na pohlep, slabo vodenje in nepoštenost. Kljub temu pa je imel škandal številne posledice tako na sama podjetja, še bolj pa na revizijske družbe.

Kot sem omenila že v drugem poglavju pod točko 2.3., je bila uvedba SOX-a v letu 2002 neposreden odgovor na Enronovo zgodbo. Podjetja so imela priložnost ponovno oceniti njihove procese in vzpostavljene notranje kontrole z vidika finančnega poročanja. Prisiljena so bila torej izboljšati obstoječe kontrole v računovodskem sistemu, kar zagotovo prispeva k večji zanesljivosti računovodskih informacij. Kar je še bolj pomembno, propad Enrona je pritegnil veliko pozornost podobnih transakcij in prevar v računovodskih izkazih, izvedenih s strani posloводства. Dobro in strokovno vodenje podjetja je postala prioriteta številnih podjetij in poudarek na etičnih načelih in integriteti pri finančnem poročanju je zopet povečalo zaupanje investitorjev (Coenen, 2006c).

Kršenje revizorjeve neodvisnosti pri Enronu je za vedno spremenilo revizijsko stroko. Postavljene so bile nove revizijske smernice, obstoječa zakonodaja pa je bila spremenjena do te mere, da jasno opredeljujejo revizorjevo odgovornost. Prevare sedaj igrajo precej večjo vlogo v revizijskih postopkih. Revizorji so posledično zaradi dodatnih potrebnih postopkov tudi povečali svoje cene, kar pomeni še dodatne stroške podjetjem poleg tistih, ki jih je povzročil že SOX (Coenen, 2006c).

Andersen je bila ena izmed petih največjih svetovnih revizijskih družb. Zaradi njenega propada so sedaj na svetu le še »velike štiri« (Big four) družbe in takšna koncentracija povzroča ne malo težav velikim korporacijam, ki morajo za revizijske in nerevizijske storitve uporabljati različne revizijske družbe (Enron Scandal, 2007).

4.2. WorldCom

WorldCom, drugo največje ameriško podjetje mednarodne telefonije in internetne ponudbe iz majhnega širokopasovnega podjetja iz Missisipija leta 1983. Kot javna delniška družba je postal leta 1989, ko se je združil z Advantages Companies. Podjetje je kot WorldCom doživljalo precejšnjo rast predvsem z odkupi in prevzemi v devetdesetih letih in doseglo vrh z nakupom družbe MCI v višini 37 milijard dolarjev leta 1998. Istega leta so se začele kompleksne transakcije z drugimi telekomunikacijskimi in medmrežnimi podjetji. Leta 1999 je prišlo do skorajšnje največje združitve tistega časa, in sicer s Sprint Corporation v višini 129 milijard dolarjev, ki pa sta jo preprečila ameriško pravosodno ministrstvo (US Department of Justice) in Evropska unija zaradi preprečevanja monopola (MCI Inc., 2007 in Tran, 2002).

WorldCom je po propadu združitvi konec leta 2000 kmalu prišel v težave, vzrok pa je bila kombinacija prevelike kapacitete prenosa in cenovne vojne, ki so jo povzročili potrošniki in porast mobilnih telefonov. Internetna infrastruktura je izgubila precejšnjo vrednost, ko se je končno zavedla, da ni zadostnega povpraševanja za storitve, ki jih omogočajo t.i. širokopasovne mreže. Sektorju mednarodne telefonije so pomenili udarec še padajoči donosi in naraščajoča konkurenca podjetij lokalnih telekomunikacij, ki so prav tako vstopila na ta trg. Uporabniki pa so vse bolj gravitirali k elektronski pošti in mobilnim telefonom. Velik, kot je bil, je WorldCom zanemaril vstop na trge mobilne telefonije (Tran, 2002).

Bernard Ebbers, generalni direktor, ki si je z dvigovanjem vrednosti delnic do tedaj nabral zavirljivo premoženje, je zaradi padanja vrednosti delnic prišel pod hud pritisk bank za pokrivanje mejnih izgub (margin calls) na delnice tega podjetja, ki jih je uporabil za financiranje drugih njegovih poslov.

Ebbers je bil odstavljen, ko se je leta 2001 skušal oprijeti še zadnje rešilne bilke in poskusil upravo prepričati, da mu podjetje priskrbi posojilo in bančne garancije za več kot 400 milijonov dolarjev, da pokrije svoje mejne izgube. Nasledil ga je finančni direktor Scott Sullivan. Ta je skupaj s kontrolorjem in direktorjem računovodstva s prevarantskimi računovodskimi metodami skušal prekriti padajoč finančni položaj tako, da je prikazoval lažno rast in dobičkonosnost in tako zopet zvišal ceno delnice.

Prevara je bila izvedena na dva načina, in sicer (MCI Inc., 2007):

1. Podjetje je usredstвило stroške povezav, ki jih je imelo z drugimi telekomunikacijskimi podjetji, ter jih prikazalo v bilanci stanja namesto, da bi jih pripoznalo kot stroške v izkazu uspeha.
2. Podjetje je preko lažnih knjižb, in sicer z nekimi dolgoročnimi časovnimi razmejitvami napihovalo prihodke.

Podjetje je priznalo, da je preko goljufige računovodstva napihnilo prihodke v višini skoraj 4 milijarde dolarjev. Njihov finančni direktor je neustrezno usredstvil stroške in tako je finančni položaj izgledal precej bolje, kot bi sicer (Tran, 2002). Vodja računovodstva, Betty Vinson, je priznala, da ji je Ebbers naročil, naj ponaredi poslovne rezultate, da ne bodo razočarali Wall Streeta, kar pomeni, da bodo z lažnimi dobrimi rezultati ohranili vrednost delnice in pritegnili dodatne vlagatelje. Vinsonova naj bi se zavedala, da bi v primeru, če tega ne bi storila, izgubila službo (Šefica računovodstva pri nekdanjem WorldComu mora v zapor, 2005).

Julija 2002 je podjetje objavilo stečaj, ki je po vrednosti dvakratno preseгло stečaj Enrona. J.P. Morgan Trust je zahteval 32 milijard dolarjev, Mellon Bank 6,6 milijarde dolarjev in CitiBank blizu 3,3 milijarde dolarjev (Tran, 2002). Dan po obsodbi ustanovitelja nekdanjega telekomunikacijskega velikana, Bernarda Ebbersa, in le dan preden se je v New Yorku začel proces v civilni tožbi newyorškega pokojninskega sklada proti bankam in posameznikom, ki niso preprečili največje prevare vlagateljev v ameriški zgodovini, je banka J.P. Morgan Chase privolila v plačilo dveh milijard dolarjev odškodnine. J.P. Morgan je zadnja od večjih bank, ki so izdajale poročstva za vrednostne papirje WorldComa, ki je privolila v poravnavo odškodnine (Worldcom: Zgodovinska odškodnina, 2005).

Po stečaju se je podjetje preimenovalo v MCI in preselilo svoj sedež iz Missisipija v Virginijo. S sredstvi iz stečajne mase je podjetje pokrilo različne tožbe in poravnave. Prvotni imetniki obveznic so dobili nekaj poplačano, prvotni delničarji pa so ostali brez svojih sredstev. Številni upniki, predvsem bivši zaposleni, so ostali brez pokojninskih prihrankov. Predpostavljamo lahko, da jim verjetno ni bilo dovolj zadoščenje, da je bil njihov bivši direktor Bernard Ebbers spoznan za krivega in obsojen na 25 let zopora. Ostali vpleteni zaposleni so bili le denarno kaznovani (MCI Inc., 2007).

4.2.1. Vloga revizorja pri revidiranju WorldComa

Služba notranje revizije je junija 2002 v okviru svoje rutinske preiskave raznih naložb odkrila prevaro v višini približno 3,8 milijarde dolarjev ter o tem opozorila njihovega novega revizorja KPMG, ki je nasledil Arthur Andersena, ki je bil družbin zunanji revizor v času izvedene prevare. Ko sta bila o prevari obveščena revizijski odbor in uprava, je bila reakcija naslednja: Sullivan je bil odpuščen, kontrolor je odstopil, Arthur Andersen je preklical svoje izdano revizorjevo poročilo za leto 2001, SEC pa je uvedel preiskavo. Do konca leta 2003 je bilo ocenjeno, da so bila sredstva prevrednotena v višini 11 milijard dolarjev (MCI Inc., 2007).

4.2.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe WorldCom s strani revizijske družbe Arthur Anderson

Pri revidiranju družbe WorldCom s strani revizijske družbe Arthur Andersen sem ugotovila več možnih vzrokov, zakaj tedanji revizor ni odkril prevare, in sicer:

- ❖ malomarnost,
- ❖ neustrezna izbira vzorca ali
- ❖ namerna opustitev revizijskih postopkov.

Pooblaščenca revizorka in direktorica EOS Revizija Nadja Knez je izpostavila možne napake ali sodelovanje revizijske družbe Arthur Andersen v prevari WorldComa. Na podlagi izbranega vzorca, ki se ga določi glede na velikost družbe, morajo namreč revizorji preverjati posamezne postavke v bilancah. Vsaka pomembna postavka v bilanci se pregleda, in sicer tako, da se statistično ali izkustveno izbere vzorec. Če bi bili postopki opravljeni v skladu z mednarodnimi revizijskimi standardi, bi revizorji teoretično izdatke, knjižene med naložbami, morali videti. Knezova vidi torej dve možnosti, ali vzorec, ki so ga pregledovali, ni vseboval teh postavk, ker so bili zneski lahko tako razdrobljeni, ali pa je šlo za namerno prikrivanje in temu prirejeno tudi dokumentacijo, kar revizorji zelo težko odkrijejo (Humar, 2002).

4.2.3. Vpliv škandala na revizijsko stroko

Andrej Marinc, direktor družbe EOS Svetovanje, ki je bila od leta 1995 pa do propada Arthur Andersena leta 2002, predstavnica le-te v Sloveniji, pravi, da se napake pri nadzoru finančnega poslovanja, kakršne so se zgodile pri WorldComu, lahko zgodijo tudi v Sloveniji. Pri tem pa meni, da je v Evropi finančno poslovanje družb in njihov nadzor bolj urejen kot v ZDA (Humar, 2002).

EOS Svetovanje je s svojo hčerinsko družbo EOS Revizijo zaradi znanih dogodkov po Enronovem stečaju prekinila pogodbo z Andersenom. Postopek prekinitve so namreč sprožili v družbi Arthurja Andersena, saj so hčerinska podjetja po Evropi razprodali drugim revizorskim velikanom, kot so KPMG, Ernst & Young in Deloitte & Touche, in se želeli ohraniti le še v ZDA. Kot je pojasnil Marinc, revizorska družba Arthur Andersen v Sloveniji ni nikoli imela licence za opravljanje revizorskih poslov. Za potrebe Andersena je EOS opravljal le revizije v predstavništvih tujih družb in družbah s tujim lastništvom v Sloveniji za potrebe konsolidiranih bilanc lastnikov v tujini, kjer je revizijo opravljal Arthur Andersen. Tako so revizije opravljali v družbah, kot so Colgate-Palmolive, Tovarna sladkorja Ormož, Tobačna Ljubljana in Agip. Sicer pa so za Andersena opravljali tudi davčno svetovanje, denimo za Microsoft, in skrbne preglede poslovanja, denimo za italijansko banko SanPaolo IMI pred prevzemom Banke Koper. Sodelovali so tudi pri izdelavi študije za Petrol o

ekonomski upravičenosti Naftne Lendava, ki jo je opravljal londonski Arthur Andersen. Kot je poudaril Marinc, so v njihovih ekipah, ki so opravljale takšne revizije in študije, vedno sodelovali tudi predstavniki Andersena.

Po Marinčevih besedah Andersen Slovenije nikoli ni imel za pomembno državo v svoji mreži. Kljub temu pa meni, da so s sodelovanjem s tako veliko revizorsko družbo pridobili ogromno pozitivnih izkušenj. Poleg tega so lahko svoje kadre izobraževali v tujini. Slaba izkušnja pri sodelovanju z Andersenom pa je bila, da je bila to ogromna, zbirokratizirana hiša, zato so od njih težko pridobivali podatke, odzivni čas je bil precej dolg (Humar, 2002).

4.3. Xerox

ZDA je kmalu po razkritju Enrona in nato še WorldComa doživela še en večji računovodski škandal. Xerox, eden največjih izdelovalcev tiskalnikov, je junija 2003 razkril, da je v obdobju 1997 do 2000 neustrezno pripoznal več kot 6 milijard dolarjev prihodkov, s čimer so prikazali višji dobiček za skoraj 2 milijardi dolarjev. Inšpektorji SEC-a so že leta 2001 ugotovili poneverbe v višini treh milijard dolarjev, leto kasneje pa se je izkazalo, da naj bi bila ta številka vsaj dvakrat višja. SEC je preiskoval podjetje od leta 2000 in ga aprila 2002 tudi obsodil na denarno kazen v višini 10 milijonov dolarjev (Kay, 2002).

Glavnino Xeroxove prevare je predstavljalo pospeševanje pripoznavanja prihodkov v začetna obdobja, in sicer iz naslova kratkoročnih najemov opreme, ki jih je napačno klasificiral kot dolgoročne (Kay, 2002). Xerox je imel tudi precej težav s poslovanjem z mehiškimi in južno ameriškimi družbami, ki poslujejo v visoko inflacijskih pogojih. Najemodajalci v takih pogojih zahtevajo visoko obrestno mero, medtem ko je Xerox v svojih predpostavkah znižal obrestno mero in tako precej večji delež prihodkov pripoznal v prvih letih najema (Schilit, 2002, str. 146). Poleg tega tudi ni odpisal precejšnjih nevnovčljivih terjatev v mehiških družbah (Schilit, 2002, str. 91).

Učinek teh manipulacij je bil, da je Xerox pripoznal prihodke, ki so se dejansko nanašali na prihodnost, kar je napihnilo kratkoročne dobičke in omogočilo podjetju, da je doseglo dobičkovna pričakovanja v letih 1997, 1998 in 1999, četudi je na ta način zmanjšalo dobiček v letih 2000 in 2001. Tako je Xerox v letu 1998 izkazoval dobiček pred obdavčitvijo v višini 579 milijonov dolarjev, dejansko pa je imel 13 milijonov dolarjev izgube. Ko je v letu 2002 torej popravil izkaze, je moral za 1,9 milijarde dolarjev zmanjšati preneseni dobiček preteklih let ter ga dodati k prihodnjim dobičkom.

V nasprotju z ostalimi računovodskimi škandali, Xerox ni bil obtožen lažnega kreiranja računovodskih izkazov, temveč le manipulativnega razporejanja prihodkov. Glavni motiv tovrstnega manipuliranja tovrstnih prihodkov pa je v pritisku investitorjev Wall Streeta, ki

težijo h kratkoročnim dobičkom, saj bi ob nihanju cena delnice padla. To pa ne samo, da povečuje odvisnost vrednost delnice od dolžniškega financiranja, temveč ima tudi finančne posledice za vodstvo podjetja, katerih astronomski dobički so vezani na opcijske delnice, kar se je pokazalo tudi v Xeroxovem primeru.

Xeroxove delnice so dosegle vrh sredi leta 1999 pri 60 dolarjev na delnico, po odkritju finančne prevare pa je ostro padla na 7 dolarjev (Kay, 2002).

Xerox je bil prisiljen prodati nekatera sredstva, nadaljnja posojila pa je dobil, vendar po višji obrestni meri. Če mu to ne bi uspelo, bi seveda šel v stečaj. Da bi zmanjšal stroške, je Xerox odpustil na tisoče zaposlenih. Po drugi strani pa je generalna direktorica Anne Mulchay prejela odpravnino v višini 25 milijonov dolarjev (Kay, 2002).

4.3.1. Vloga revizorja v Xeroxovem primeru

Xeroxova manipulacija bi bila lahko zelo hitro odkrita, če bi bil kdo v njo zainteresiran. Glavni bivši vodja SEC-a Lynn Turner je s prstom jasno pokazal na revizorje in dal primerjavo, da je tako, kot da bi se revizorji vozili mimo Mt. Everesta in bi dejali, da ga niso nikoli videli. Xeroxov revizor v tem obdobju je bil KPMG. Takoj po odkritju je bil KPMG zamenjan s PricewaterhouseCoopers.

Glede na preiskavo SEC-a, ki jo je ta opravil v KPMG v letu 2001, naj bi revizor vedel, kaj se s podjetjem dogaja, vendar je dopustil, da se taka manipulacija nadaljuje. Našli so namreč dokument, kjer je revizor opozoril na možne nepravilnosti glede pripoznavanja prihodkov, a je bil nato zamenjan z drugim revizorjem iz te revizijske družbe. SEC na koncu le ni vložil obtožbe zoper Xerox, kar je vrglo pozornost tudi na vlogo SEC-a in takratnega vodjo Harvey Pitt, ki je bil bivši odvetnik velikih računovodskih in revizijskih družb, vključno KPMG.

KPMG je bil tako obtožen le s strani določenih delničarjev (Kay, 2002).

4.3.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe Xerox s strani revizijske družbe KPMG

Kršitve revizorja, ki sem jih ugotovila pri prebiranju člankov o Xeroxovem škandalu, lahko povzamem kot:

- ❖ neupoštevanje opozorila vodilnega revizorja v revizijski skupini, ki je revidirala Xerox in zamenjava z drugim revizorjem;
- ❖ kršitev neodvisnosti revizorja.

4.4. Parmalat

Ameriškemu Enronu primerljiva afera se je decembra 2003 zgodila v Italiji, ko se je razkrila globoka vrzel v bilanci družbe Parmalat, živilskega koncerna s podjetji v 29 državah sveta in s 35.000 zaposlenimi. Na bančnem računu ene od Parmalatovih hčerinskih družb naj bi namreč "poniknilo" štiri milijarde evrov, saj je Bank of America sporočila, da dokument o pologu štirih milijard evrov na račun firme Bonlat s Kajamnskih otokov ni avtentičen, da torej računa in denarja sploh ni (Parmalat naj bi po pričakovanjih v torek razglasil plačilno nesposobnost, 2003). V Parmalatu so odkrili finančni primanjkljaj v višini več kot 10 milijard evrov. Sčasoma pa so ugotovili, da je primanjkljaj še večji. Znašal naj bi več kot 14 milijard evrov (Zahteva po obtožnicah v primeru Parmalat, 2005). Zadnji v shemi transakcij »off-shore«, podjetje Bonlat, je investiral 6,9 milijarde dolarjev v obrestne zamenjave, ki pomenijo ene najbolj tveganih izpeljanih finančnih instrumentov (Celani, 2004).

Zgodba Parmalata se je začela v letu 1997, ko se je Parmalat odločil postati »globalni igralec« in začel kampanjo mednarodnih nakupov in prevzemov, še posebej v Severni in Južni Ameriki, financiranih večinoma s posojili. Parmalat je postal tretji največji izdelovalec piškotov v ZDA. Novo ustanovljene družbe pa namesto, da bi prinašale dobiček, so predvsem od leta 2001 dalje izkazovale rdeče številke. Ker je družba izgubljala dobičkonosnost na svoji osnovni dejavnosti, se je vedno bolj posluževala različnih izpeljanih finančnih instrumentov in drugih špekulativnih poslov. Parmalatov ustanovitelj in generalni direktor Calisto Tanzi je širil in povezoval podjetje z raznimi eksotičnimi posli kot npr. turistično agencijo Parmatour, pa nogometni klub Parma, v katera je vložil velike vsote denarja, že od začetka pa sta podjetji poslovali z izgubo.

Prevare Parmalata so se prvenstveno začele v New Yorku, kjer sta aktivno vlogo pri tem imeli odvetniška družba Zini in Citibank, ki je s kreiranjem instrumentov »črne luknje« (Buconero) igrala ključno vlogo pri Parmalatovih poneverjenih računovodskih izkazih in prikrivanju njihovega resničnega finančnega stanja. S pomočjo prej imenovane odvetniške pisarne pa so bile Parmalatove odvisne družbe prodane določenim Američanom z italijanskimi priimki, le za to, da bi bile kasneje lahko kupljene nazaj s strani Parmalata. Celotne transakcije pa so bile lažne, saj so denarna sredstva od prodaje prišla od drugih družb, prav tako v lasti Parmalata, in so služile le kreiranju likvidnosti v knjigovodskih evidencah. Zaradi te fiktivne likvidnosti je Parmalat lahko še naprej izdajal obveznice.

Decembra 2003 je finančnega direktorja zamenjal Alberto Ferraris, ki je prišel ravno iz Citibank. Še prej, julija 2003, je Parmalatova uprava dobila novega člana, Luca Sala, ki pa je prišel iz Bank of America.

Klobčič se je začel odvijati decembra 2003, ko družbi ni uspelo izdati 150 milijonov evrov obveznic. Vodstvo se je izgovarjalo, da je razlog v tem, da njihova stranka, špekulativni sklad imenovan Epicurum, ni poravnal obveznosti. Z družbo jim je nato uspelo skleniti posel izvedenega finančnega instrumenta, kjer je Parmalat nekaj pridobil z valutno zamenjavo,

vendar se je kmalu ugotovilo, da ima družba Epicurum isti naslov kot neko drugo Parmalatovo »off-shore« podjetje. Epicurum je bil torej v lasti Parmalata.

Parmalat je priznal likvidnostne težave in Standard & Poor's je končno degradirala Parmalatovo bonitetno oceno obveznice. Parmalatove delnice so padle za 40 odstotkov. Ko je Bank of America nekaj dni kasneje ugotovila lažno neobstoječe 4 milijardno stanje na računu, je cena delnice padla še za dodatnih 66 odstotkov. Finančni direktor je kasneje priznal, da je ponaredil dokument Bank of America s pomočjo skenerja, škarij in lepila (Celani, 2004). Po ocenah organizacij za zaščito potrošnikov je premoženje v aferi Parmalat izgubilo 135.000 malih delničarjev (Varanelli, 2004, str. 15).

Obtoženi ustanovitelj italijanskega živilskega koncerna Parmalat Calisto Tanzi se je na sodišču pokesal in prosil za odpuščanje ter dejal, da se zaveda, da je povzročil veliko škodo, da pa se je pri pomembnih poslovnih odločitvah ravnal po nasvetu mednarodnih bank. Tanzi je na sodišču prevzel krivdo, ker ni imel nadzora nad nenavadnimi finančnimi potezami Parmalatovega vodstva, obenem pa je odgovornost za propad koncerna pripisal bankam in svetovalcem, ki naj bi podjetju pomagali. "Šele nekaj mesecev kasneje sem razumel resnične razloge za številnimi finančnimi operacijami, ki so bile opravljene pod vodstvom posojilnih ustanov in mednarodnih bank," je poudaril (Nekdanji vodja Parmalata Tanzi sodišče prosil za odpuščanje, 2006).

Sedanji upravitelj Parmalata Enrico Bondi, ki je izvedel sanacijo podjetja, meni, da so za stečaj Parmalata poleg Tanzija odgovorne tudi banke, ki so neposredno pred propadom podjetja odobrile več milijard evrov težka posojila, in to kljub temu, da so bile obveščene o Parmalatovem slabem finančnem položaju. Pri tem pa so delničarje še spodbujale k nakupu delnic koncerna, zaradi česar so delničarji tudi proti bankam vložili odškodninske zahtevke v višini več kot 13 milijard evrov (Proces zoper obtožene v primeru Parmalat odložen na 10. julij, 2006).

Nova uprava Parmalata pod vodstvom Enrica Bondija je namreč v letu 2004 pregledala poslovne knjige in odkrila, da je Citigroup za Parmalat ustvaril nek poseben mehanizem z zvanečim imenom »črna luknja«, ki se je uporabljal za kredite med posameznimi enotami skupine Parmalat in preko katerega je nekdanje vodstvo italijanskega podjetja skrivalo naraščajoče izgube ter umetno napihovalo gotovinske tokove.

Malverzacije takšnega obsega so bile menda mogoče le z odobritvijo vrha Citigroupa, saj zahtevajo usklajeno delovanje različnih skupin investicijske banke po svetu od ZDA in Velike Britanije do Italije. Na ta način naj bi šlo v nič oziroma v žepe nekdanjega vodstva Parmalata in vodstva Citigroupa osem milijard dolarjev (Parmalat vložil tožbo proti banki Citigroup, 2004).

Upravitelj propadlega italijanskega živilskega koncerna Enrico Bondi je avgusta 2005 vložil tožbo zoper več bank. Te so, kot so prepričani v Parmalatu, kljub temu, da so vedele, da je koncern v težavah, izdajale obveznice in delnice, vezane na poslovanje Parmalata. Investitorjem naj bi poleg tega dajale napačne informacije in jih opogumljale, naj kupujejo Parmalatove delnice in obveznice. Poleg tega navedene ustanove obtožbe bremenijo tržnih špekulacij in oviranja italijanskega tržnega regulatorja Consob (Parmalat toži Credit Suisse za 7,1 milijarde evrov, 2005).

Od severno italijanske banke Unicredit je Bondi zahteval odškodnino v višini 4,4 milijarde evrov, saj naj bi banka med letoma 1997 in 2001 dajala pobudo za transakcije z delnicami Parmalata, čeprav je vedela za stanje, v katerem je bilo podjetje. V banki Unicredit so očitke zavračali, ker naj bi s položajem v Parmalatu v času, ko so z njegovimi delnicami sklepali posle, ne bili seznanjeni (Parmalat z odškodninskim zahtevkom do banke Unicredit, 2005). Odškodninska tožba proti švicarski banki Credit Suisse je znašala v višini 7,1 milijarde evrov. Od nemške Deutsche Bank in švicarske UBS je italijanski koncern zahteval po 2,2 milijarde evrov (Parmalat toži Credit Suisse za 7,1 milijarde evrov, 2005). Poleg tega je bila obtožnica vložena tudi proti londonskemu podjetju Morgan Stanley, upravljalcu premoženja banke Banca Intesa, družbi Nextra, in 13 osebam, povezanim z njimi. Tožbe so del strategije, s katero želi Parmalat izterjati denar od podjetij in finančnih institucij, ki naj bi bile soodgovorne za propad podjetja.

Poleg tega naj bi italijanski živilski velikan po ugotovitvah tožilstva letno izplačal približno dva milijona evrov podkupnin politikom. Podkupnine naj bi vrsto let prejeli politiki iz vladnih, pa tudi opozicijskih strank (Varanelli, 2004, str. 15).

Oktobra 2005 so bile delnice koncerna, natančneje 1,6 milijarde delnic z nominalno vrednostjo enega evra, spet uvrščene na milansko borzo. Parmalat je zadnjo oviro na poti k uvrstitvi delnic na borzo premagal, ko so se upniki koncerna, ki ga je decembra 2003 prizadel finančni škandal, zedinili glede pogojev za pretvorbo 20 milijard evrov dolgov v nove delnice. Menjavo je po podatkih sodišča v Parmi odobrilo 71 odstotkov Parmalatovih upnikov (Parmalat toži Credit Suisse za 7,1 milijarde evrov, 2005).

4.4.1. Vloga revizorja pri Parmalatu

Revizorski družbi Deloitte & Touche in Grant Thornton, ki sta opravljali revizijo v italijanskem koncernu, sta se decembra znašli v vrtincu preiskave glede finančnega zloma koncerna. Obe družbi sta bili obtoženi prirejanja finančnih poročil koncerna, dva uslužbenca italijanske podružnice družbe Grant Thornton pa so decembra tudi zaprli (Parmalat toži revizorski hiši Deloitte & Touche in Grant Thornton, 2004).

Italijansko podjetje Parmalat je na sodišču v ameriški zvezni državi Illinois leta 2004 vložilo tožbo tudi proti ameriškim in italijanskim podružnicam revizorskih hiš Deloitte & Touche in Grant Thornton. Nova uprava Parmalata je zahtevala nadomestilo za škodo, ki naj bi jo revizorski družbi s prirejanjem finančnih poročil povzročili podjetju v zadnjih letih (Toplak, 2004). Revizorska družba Deloitte & Touche je bila namreč odgovorna za revizijo Parmalata od leta 1999 (STA, 29.03.2004), medtem ko je ameriška podružnica v Italiji Grant Thornton International opravljala revizijo družbe Parmalat že od leta 1990 do 1999, pri čemer pa je ta po letu 1999 še vedno revidiral Parmalatova »off-shore« podjetja (Edmondson, Cohn, 2004).

Kot je pokazala dosedanja preiskava, je imel Deloitte & Touche pri propadu Parmalata veliko večjo vlogo, kot so sprva predvidevali (V škandal v Parmalatu vpletena tudi uslužbenca Deloitte & Touche, 2004). Vodja italijanske podružnice hiše Grant Thornton Lorenzo Penco in njegov partner Maurizio Bianchi sta bila zato obtožena lažnega revizorskega overjanja poslovnih bilanc Parmalata, predlagala pa naj bi tudi več namišljenih računovodsko-finančnih operacij, s katerimi so prikrili dejansko finančno stanje Parmalata (V aferi Parmalat bo tožilstvo sprožilo postopke tudi proti politikom, 2004). Revizorji družbe Deloitte & Touche naj bi bili predvsem pri Parmalatovem poslovanju v tujini seznanjeni s kritičnim finančnim položajem, kar pa naj bi namenoma skrivali. V Braziliji naj bi s tamkajšnjo družbo, ki je sodelovala pri reviziji in dvomila v finančna poročila o poslovanju Parmalata, celo poskušali prekiniti sodelovanje. Kot piše časnik Wall Street Journal Europe, je revizor Deloitte & Touche že pred tremi leti opozoril na finančne transakcije, ki so Parmalatov denar preusmerjale na račun hčerinskega podjetja Bonlat, vendar njegovi kolegi opozorila niso posredovali naprej (V škandal v Parmalatu vpletena tudi uslužbenca Deloitte & Touche, 2004). Seveda Tanzi ni izvajal spornih finančnih transakcij osebno, temveč prek številnih slamnatih direktorjev in posojevalcev imen. Revizorji družbe Pricewaterhouse so odkrili številne posojevalce imen za nečiste posle. Angelo Ugolotti, sicer telefonist v Parmalatu, je bil generalni direktor kar tridesetih podjetij po celem svetu (Varanelli, 2004, str. 15).

Primer Parmalat mnogi ocenjujejo kot mejnik, saj je zatresel italijanske finance, opozoril na pomanjkljivosti v računovodskih predpisih in "umazal" nekatera najuglednejša imena mednarodnih bank in revizijskih družb (Nekdanji vodja Parmalata Tanzi sodišče prosil za odpušcanje, 2006). Poleg tega je na davčne paradize padla temna senca.

Po razodetju, da je Enron uporabljal kar 874 »off-shore« podjetij, da bi se izognil plačilu davkov ameriškim oblastem, in po aferi Parmalata, ki je prav tako uporabljalo »off-shore« centre, so vlade v najrazvitejših državah ugotovile, da je treba spremeniti mednarodni finančni sistem. Glavna težava namreč ni, da se prek »off-shore« centrov pere denar in financirajo teroristične operacije, kot mislijo mnogi, temveč, da velike vsote denarja, ki se prelivajo prek davčnih oaz, načenjajo osnovna načela zdravega finančnega sistema, na katerih sloni tržno gospodarstvo, ki je odvisno tako od dobro uravnavanega bančnega sistema kot od korektnega in učinkovitega davčnega sistema (Morozov, 2004).

4.4.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe Parmalat s strani revizijske družbe Deloitte & Touche in Grant Thornton

Revizorjeve nepravilnosti pri revidiranju Parmalata povzemam v nadaljevanju:

- ❖ aktivno sodelovanje revizijske družbe pri prirejanju računovodskih izkazov in namerno prikrivanje finančnega stanja družbe Parmalat;
- ❖ namerno neupoštevanje vodstva revizijske družbe prejetega opozorila o nepravilnostih glede transakcij z družbo Bonlat v Braziliji s strani revizorja tamkajšnje podružnice;
- ❖ kršitev neodvisnosti revizorja;
- ❖ predolgo obdobje revidiranja Parmalatovih »off-shore« podjetij s strani revizijske družbe Grant Thornton;
- ❖ revizorjeva neustrezna preveritev ponarejenega izpisa odprtih postavk Bank of America, ki je bila namerna ali pa nenamerna.

Če ne upoštevamo namernega sodelovanja revizorja pri prevarah Parmalata, je zadnja pomanjkljivost ključnega pomena pri odkrivanju prevar. Revizor bi namreč moral pridobiti originalno potrditev s strani Bank of America, in sicer direktno na lokacijo pisarne revizijske družbe. Revizor pa bi kot prvo, četudi je potrditveno pismo prejel s strani stranke, moral ugotoviti, ali je dokument ponarejen ali ne, ter ga nato še primerjati z originalom, ko ta naknadno prispe v pisarno.

4.4.3. Vpliv škandala Parmalat na revizijsko stroko

Tako kot se je ZDA odzvala na afero Enron s SOX-om, tako se je tudi Evropa odzvala na škandal Parmalat. Marca 2004, je bil objavljen predlog evropske komisije o posodobitvi direktive o revidiranju. Tudi evropska komisija vidi ključ za povrnitev zaupanja v revizijo v uvedbi neodvisnega organa javnega nadzorstva revizorjev v vseh državah članicah in povezovalnega mehanizma na evropski ravni. Regulacija revizije v Evropski uniji je po eni strani odgovor na finančne škandale v ZDA in Evropi, po drugi pa mora dosežati raven regulacije v ZDA (Slapničar, 2004a, str. 17). Poleg tega naj bi vzpostavila tudi nov sistem tarif, s katerim želi komisija preprečiti, da bi nekateri revizorji svoje storitve opravljali po prenizki ceni.

Predlog nove evropske direktive o revidiranju pa je med velikimi evropskimi revizijskimi družbami Deloitte, Ernst & Young, KPMG in PricewaterhouseCoopers zbudil nemalo nasprotovanja predvsem v delu, ki govori o obveznostih kotirajočih družb, da vsakih sedem let zamenjajo revizijsko hišo (Revizijske hiše nasprotujejo novi direktivi, 2004). Revizorji so

namreč zainteresirani, da čim dlje ohranijo posel v nekem podjetju, zato se lahko zgodi, da so pripravljene tolmačiti številke poslovanja tako, da so naročniku čim bolj simpatične, predvsem v primerih preohlapnosti mednarodnih standardov računovodskega poročanja, ki včasih dopuščajo diametralno nasprotno si interpretacije nekaterih bilančnih postavk (Toplak, 2004, str. 5).

Argumenti za in proti, ki jih je v svojem članku opredelila Slapničarjeva, se nagibajo k prednostim zamenjave. Obvezna zamenjava revizorjev vsakih sedem let bi namreč prevetrila rutinske rešitve ali namerno olepševanje finančnega položaja in uspešnosti podjetja. Če bi se revizor zavedal, da čez nekaj let ne bo več revidiral podjetja in bo tekmelec ocenjeval njegovo delo, bi bil njegov pristop k revidiranju že od vsega začetka drugačen. Nasprotniki zamenjave pa poudarjajo izsledke empiričnih študij, da je v prvih dveh letih revidiranja tveganje neuspešne revizije trikrat večje kot pozneje. Vendar bi to utegnulo biti povezano tudi z nižjo ponudbeno ceno, potrebno za prevzem stranke od drugega revizorja, ter s tem povezanim varčevanjem pri stroških dela. Cena večje neodvisnosti revizorjev zaradi zamenjave naj bi bila v hkratni izgubi strokovne usposobljenosti, ki je prav tako odločilna za učinkovito revidiranje. Absurdno pa je, da je od 15 držav Evropske unije edino v Italiji, kjer se je zgodil Parmalat, uzakonjena obvezna zamenjava revizorjev vsakih devet let.

Nasprotovanje obvezni zamenjavi pa je zaradi največjih štirih revizijskih družb veliko glasnejše od zavzemanja zanjo. Le manjše revizijske družbe se zavzemajo za uvedbo obvezne zamenjave, saj bi zamenjava partnerjev zanje pomenila isto kot obvezna zamenjava revizorske družbe. Ker partnerjev nimajo dovolj, bi jih taka zahteva izrinila s trga, omejena konkurenca pa gotovo pomeni povišanje cen revizije. Strinjam se s Slapničarjevo, ki pravi, da čeprav je zrno resnice tako v argumentih za kot v tistih proti, se zdi, da se tu ne bije boj za večjo učinkovitost revizije, temveč boj za tržni delež (Slapničar, 2004a, str. 17).

4.5. Bofex

Ravno po naključju pa se je po Parmalatu tudi v slovenskem Merkurju in njegovi hčerinski družbi Bofex zapletla tudi slovenska podružnica Deloitte & Touche (Toplak, 2004, str. 5). V letu 2004 je namreč revizija Bofexa poleg izkazanih 388 milijonov tolarjev v konsolidirani bilanci skupine Merkur ugotovila še za 739 milijonov tolarjev izgube. Od tega so približno za 400 milijonov tolarjev predstavljale prevrednotene zaloge, nekaj več kot 300 milijonov tolarjev pa dolgoročne razmejitve stroškov za neopredmetena sredstva, ki bi jih podjetje moralo vključiti med stroške za leto 2003 (Revizorji: Bofex lani z 1,1 milijarde tolarjev izgube, 2004). Slabši pa so bili tudi rezultati tekočega poslovanja, ki so jih dodatno poslabšali še stroški zapiranja dejavnosti. Skupni negativni učinki izgub v Avstriji in Bofexu na bilanco Merkurja in Skupine Merkur so tako znašali nekaj več kot 4,5 milijarde tolarjev (Manfreda, 2005, str. 24).

Po mnenju uprave Merkurja se je Bofex vse do leta 2002 uspešno razvijal in dosegal med 40-50 odstotno letno rast. Odločitev Merkurja o nakupu družbe je bila torej upravičena, saj je Merkur prav prek Bofexa uspel premagati vse najpomembnejše domače in tuje tekmece ter zavzeti na domačem trgu prevladujoč tržni delež na področju akustike in bele tehnike. Podjetje se je razvilo v konkurenčnega in sodobnega specializiranega trgovca z močnima blagovnima znamkama Big Bang in BOF (Revizorji: Bofex lani z 1,1 milijarde tolarjev izgube, 2004).

Uprava se je tudi zagovarjala, da se je ena slaba naložba, Bofex, izravnala z eno dobro, to je prodajo Gorenjske banke, in da bi bilo poslovanje Merkurja brez upoštevanja teh dveh naložb prav tako boljše kot eno leto poprej. Zato si je uprava v letu 2005 tudi izplačala še višje nagrade kot v preteklem letu, ki naj bi temeljile na petih kriterijih, tako kot že vsa leta poprej. Predlagane so bile tudi številne druge ugodnosti za nadzornike, pri čemer pa so delničarji prejeli nižje dividende kot preteklo leto. Vzrok naj bi bil v ugodnejši davčni obravnavi za Merkur (Toplak, 2005, str. 9). Merkurjevo argumentiranje je, po besedah predsednika uprave Bineta Kordeža, temeljilo na tem, da je Merkur v desetih letih kljub Bofexovi izgubi za petkrat povečal prodajo in premoženje delničarjev in prevzel vodilno vlogo na trgu v svojem segmentu (Toplak, 2005, str. 9).

Nadzorniki so sicer revizijski družbi Deloitte & Touche dodelili rdeči karton in zahtevali novo revizijo poslovanja Bofexa z dnem 31. 7. 2004 s strani druge revizijske družbe, vendar kljub temu ocenjujejo, da so objavljeni računovodski izkazi za leto 2003 korektni. Razlike, ugotovljene v Bofexu, pa izhajajo, pravijo, iz različnega pristopa k vrednotenju naložb v neopredmetena osnovna sredstva in zalog. Uprava jih je upoštevala pri pripravi polletnih računovodskih izkazov za Merkur d.d. in Skupino Merkur. Poudarjajo, da predstavlja Bofex le 10-odstotkov celotnega poslovanja Skupine Merkur, in da dosega Skupina Merkur ugodne rezultate poslovanja. V prvem polletju 2004 je bila prodaja večja za več kot četrtino, dobiček v primerjavi z letom dni prej pa podvojen (Meršnik, 2004, str. 9).

Ob vsem tem besedičenju in upravičevanju določenih potez pa je bistveno le, kaj so vedeli delničarji Merkurja, ko so si na spletnih straneh borze prebrali od revizorja potrjene računovodske izkaze Merkurja. Nekateri so medtem celo kupovali Merkurjeve delnice od EBRD, med drugim tudi predsednik uprave in predsednik nadzornega sveta, ki pa sta jih pred tem tudi obilico prodala (Finance: Enron iz Naklega, 2004).

4.5.1. Vloga revizorja pri revidiranju skupine Merkur

Revizijska družba Deloitte & Touche, ki je revidirala konsolidirane izkaze Merkurja in podala mnenje brez pridržka, je le-te izdala brez revizorjevega mnenja na računovodske izkaze Bofexa. Po navedbah uprave Merkurja je bila revizija Bofexa sicer opravljena pred izdajo poročila delniške družbe in skupine, na željo revizorja pa je bila dopolnjena, ker vsi postopki

niso bili dokončani. Uprava je predvidevala, da bo revizor za Bofex izdal mnenje s pridržkom, ni pa poznal natančnega zneska, ki pa glede na strokovno presojo revizorja ne spreminja poročila konsolidiranih računovodskih izkazov (Revizorji: Bofex lani z 1,1 milijarde tolarjev izgube, 2004).

Omenim naj tudi, da je bila članica uprave Merkurja v času revizije ravno bivša direktorica Deloitte & Touche. Pri Merkurju so sicer zanikali, da bi sodelovala pri reviziji poslovanja skupine Merkur, in pojasnjevali, da se je morala pod revizijsko poročilo podpisati zgolj zato, ker je bila direktorica revizijske družbe (Toplak, 2004, str. 5). Nadzorni svet Merkurja je sporno članico uprave posledično predčasno razrešil, s čimer naj bi glede na okoliščine in javne pritiske zavaroval tako njeno kot Merkurjevo dobro ime (Novković, 2004, str. 4).

4.5.2. Ključne pomanjkljivosti pri revidiranju družbe Merkur s strani revizijske družbe Deloitte & Touche

Spodaj predstavljam še pomanjkljivosti in nepravilnosti s strani slovenskega revizorja pri revidiranju družbe Merkur, ki sem jih ugotovila pri proučevanju člankov iz medijev:

- ❖ kršitev neodvisnosti revizorja;
- ❖ izdaja revizorjevega poročila h konsolidiranim računovodskim izkazom skupine pred izdajo revizorjevega poročila računovodskih izkazov odvisne družbe;
- ❖ revizor je podlegel vplivu posloводства, ki je slabo naložbo nadomestilo s prodajo delnic Gorenjske banke, in ni ustrezno ukrepal.

4.5.3. Vpliv računovodskih škandalov na revizijsko stroko v Sloveniji

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo, je Slovenija v celoti sprejela tudi evropski pravni red, ki pa je prav zaradi nedavnih škandalov na posameznih zadevnih področjih postavil strožja pravila in spremembe revizijske zakonodaje.

Svet Evropske unije je 25. aprila 2006 formalno potrdil Direktivo 2006/43 ES Evropskega parlamenta in Sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze, ki je bila v Uradnem listu Evropske unije objavljena 17. maja 2006, dopolnjena pa še v Uradnem listu Evropske unije, objavljenem 14. junija 2006. Cilj te direktive je doseči visoko raven uskladitve zahtev za obvezne revizije. Država članica, ki zahteva obvezno revizijo, lahko določi strožje zahteve, razen če je v direktivi določeno drugače (UL. EU L. 157/87).

Na podlagi direktive o obveznih revizijah letnih in konsolidiranih računovodskih izkazov je v pripravljanju oziroma zaključni fazi tudi predlog novega Zakona o revidiranju ZRev-1, ki bo

v največji meri usklajen z 8. direktivo (Odar, 2007, str. 10 in 11). Osmo direktivo bo pripomogla k ureditvi položaja revizorjev in revizijske stroke. Prek ureditve javnega nadzorstva poudarja temeljno idejno zasnovo revidiranja, to je, da je revidiranje najvišja oblika nadzora ter da morajo revizorji delovati v javnem interesu in pri tem spoštovati visoko postavljene etične norme ter s tem tudi strokovna merila. V javnem interesu pa se lahko deluje, če so revizorji popolnoma neodvisni. Ne glede na spoštovanje zakonodaje, pa svojo pravo neodvisnost dosežejo takrat, ko jim javnost zaupa, da delujejo najprej v družbenem in javnem interesu in šele nato v svojem lastnem (Odar, 2004, str. 175).

Pomembne spremembe in uskladitve z 8. direktivo se nanašajo na imenovanje pooblaščenih organov, zahtevano izobrazbo revizorjev in obvezno stalno izobraževanje, predpisane izkušnje, sestavo revizijske ekipe, ukinitvev izobraževanja za naziv revizor, javni register, neodvisnost revizorja, revizijske standarde, zagotavljanje kakovosti, preglednost poročila, mednarodno sodelovanje ter javno nadzorstvo. Glede javnega nadzorstva je predlagatelj zakona prevzel nemški model, ki se je v manjših državah izkazal za uspešnega (Odar, 2007, str. 10 in 11). Zahteva po ureditvi javnega nadzorstva je namreč posledica škandalov v ZDA in zahtev, izvirajočih iz SOX-a. Temeljna dejavnost javnega nadzorstva bo izvajanje nadzora v imenu javnosti nad delom revizorjev in revizijskih družb, pri čemer pa je še precej odprtih vprašanj, kako tak nadzor izvajati. Dejstvo pa je, da morajo biti člani organov javnega nadzorstva strokovno razgledani, imeti morajo najmanj osnovno revizijsko znanje ter izdelan odnos do razvoja revizijske stroke, vloge in položaja revizijske stroke v družbi ter zahtev družbe do revizijske stroke (Odar, 2004, str. 173).

Kot odziv na to je bil oblikovan tudi Kodeks upravljanja javnih delniških družb, ki sem ga delno predstavila že v poglavju 3.5. Odgovornost revizorja. Namen Kodeksa je natančnejša določitev standardov upravljanja, vodenja, in nadzora javnih delniških družb v slovenskem prostoru. Namenjen pa je predvsem investitorjem, tako domačim, kot tujim. Kodeks v prvem delu četrtega poglavja opredeljuje priporočila glede zunanje revizije, ki jih povzemam spodaj (Kodeks upravljanja javnih delniških družb, 2007, str. 28):

- revidiranje, ki ga opravlja revizor, mora potekati skladno s strokovnimi in poklicno etičnimi revizijskimi načeli in drugimi pravili revidiranja;
- nadzorni svet si mora prizadevati, da za revidiranje predlaga revizorja, ki bo opravljal revizijo neodvisno, nepristransko ter v skladu s pravili revidiranja; ta ista revizijska družba naj ne bi opravljala tudi svetovalnih storitev;
- revizor naj bo prisoten na skupščini delničarjev ali sejah nadzornega sveta, kjer se sprejemajo odločitve, povezane z letnim poročilom, sistemom notranjih kontrol in obvladovanjem tveganj;
- družba naj zamenja revizijsko družbo oziroma revizorja-partnerja vsaj na 5 let.

Alenka Brezovnik v svojem članku povzema Odarjeve besede in predstavlja, kako poteka nadzor SIR-a nad revizijskim delom. Po Odarjevih besedah so nadzor na podlagi zakona močno okrepili. Zunanji nadzor nad kakovostjo revizorjevega dela je v naši zakonodaji bolje urejen kot v večini držav Evropske unije, vsebuje pa tudi že večino zahtev posodobljene 8. direktive Evropske unije. Postopek nadzora je na SIR-u končan z izrekom sankcije ali z oprostivijo. V primeru, da se sankcionirana oseba, ki je prejela javni opomin ali pa ji je bila odvzeta licenca, ne pritoži, se sankcija javno objavi. Tisti, ki se s sankcijo ne strinjajo, lahko vložijo tožbo na Vrhovno sodišče Slovenije.

V zvezi z Merkurjem je SIR začel postopek nadzora nad revizorjem in revizijsko družbo, ki je revidirala Merkur in Bofex, vendar je bil postopek proti pooblaščenim revizorki ustavljen, ker ji je v tem času nehalo veljati dovoljenje za opravljanje dejavnosti, ki ga je treba obnavljati vsaki dve leti. Pri nadzoru nad delom njihove revizorke se je s pomočjo znane odvetniške družbe pokazala zakonska praznina. SIR lahko namreč ukrepa le proti pooblaščenim revizorjem, ki so vpisani v njegov register. Odar opozarja, da je v novem Zakonu o revidiranju potrebno to področje ustrezneje urediti (Brezovnik, 2005, str. 18).

O tem, koliko se je zmanjšalo zaupanje v revizorje po Merkurjevem škandalu pri nas, navajam v nadaljevanju mnenja nekaterih vodilnih bančnih mož (Simonič, 2004, str. 2).

Dušan Dujmič, NLB: "Zagotovo je od minulega škandala Merkur-Bofex zaupanje v revizorska poročila vprašljivo. Zakaj se je to zgodilo, si vsak lahko razlaga po svoje. Dvomim, da se take nepravilnosti dogajajo pomotoma oziroma se sploh ne bi smele dogajati. Načeloma še vedno zaupam revizorskim poročilom, vendar bi se mi popolno zaupanje vanje povrnilo, če bi pri vseh spornih poročilih s strogim ukrepanjem prišli resnici do dna, tako da takih škandalov ne bi bilo več."

Stane Brglez, KBM Infond: "Gotovo jim prav zaradi tega škandala ne bom več toliko zaupal kot prej."

Tomaž Ivanič, Mariborska BPH: "Ta primer je res malenkost omajal ugled revizorskih poročil. Vendar, če jim ne bomo mogli verjeti, kaj nam preostane? Očitno se kaj takega zgodi, zato je vedno dobro malce dvomiti tudi o teh zadevah, saj zunanji opazovalec nikoli ne more vedeti, ali so navedene številke točne ali ne. Dejansko mora to potrditi revizorska hiša. Ampak, da zdaj nobeni ne bi več verjel, bi bilo morda le malo prehudu."

Jure Hartman, Probanka: "Odločitev revizorja je na koncu odvisna od tega, kakšne informacije dobi od vodstva podjetja, ki je po pogodbi zavezano k dajanju pravih informacij. Mislim, da se v večini lahko zanesemo na revizorsko poročilo, čeprav v posamičnih primerih mnogokrat lahko zelo močno odstopa od tega."

Po Koletnikovem mnenju bi svoje morali povedati tudi lastniki podjetja, saj so velikokrat pomembni lastniki tudi člani uprav. Pravi tudi, da ni zanemarljivo dejstvo, da so poleg nekaterih institucionalnih investitorjev zaposleni v Merkurju nekaj mesecev kupovali od EBRD delnice po 23 tisoč tolarjev, čeprav je bila njihova cena na borzi takrat približno za 30 odstotkov višja. Takrat so nekaj delnic prodali tudi člani uprave, po njihovih izjavah zato, da bi se izognili novi dohodninski zakonodaji in dosmrtnemu obdavčenju, če imajo za več kot 60 milijonov tolarjev delnic v podjetju. Po drugi strani bi lahko bil njihov interes pri prodaji delnic tudi ta, da so bili lanske poslovni rezultati zaradi neprikazane celotne izgube Bofexa boljši kot v resnici (Toplak, 2004, str.9). Slednje seveda kaže na koriščenje notranjih informacij.

Nekoliko manj skeptičen oziroma črnogled je eden bolj znanih borznih svetovalcev Matej Tomažin, kateremu se sicer ob imenovanju nekdanje direktorice podjetja Deloitte & Touche v Merkurjevo upravo pojavlja dvom v neodvisnost opravljene revizije, vendar kljub vsemu meni, da so slovenski revizorji na takšnem strokovnem nivoju, da je načeloma mogoče zaupati revidiranim poslovnim rezultatom slovenskih podjetij, ki so za borzne posrednike bistvenega pomena (Toplak, 2004, str. 9).

Povzamem lahko, da se je s tem, da smo bili priča tovrstnemu škandalu tudi pri nas, zaupanje v revizorje zagotovo nekoliko zamajalo, in da bo kanček dvoma v resničnost revidiranih računovodskih izkazov vedno prisoten. Če bo šlo le za osamljen primer, se bo zaupanje v strokovno usposobljenost in neodvisnost revizorjev popolnoma povrnilo, saj so revizorji vendar tisti, ki sedanjim in prihodnjim investitorjem zagotavljajo in potrjujejo resničnost ter poštenost računovodskih informacij, ki jih podjetje prikazuje javnosti.

5. RAZISKAVA

5.1. Vsebina vprašalnika

Vsebino obravnavanih prvih treh poglavij sem povzela v obliko vprašalnika in le-tega posredovala v nekaj globalnih revizijskih družb, ter nekaj manjših slovenskih revizijskih družb, in sicer skupaj pet. Glede na to, da sem anketirala tri izmed štirih največjih družb, kar predstavlja 75 odstotkov, menim, da je vzorec reprezentativen, saj največje štiri revizijske družbe revidirajo glavnino podjetij v državi.

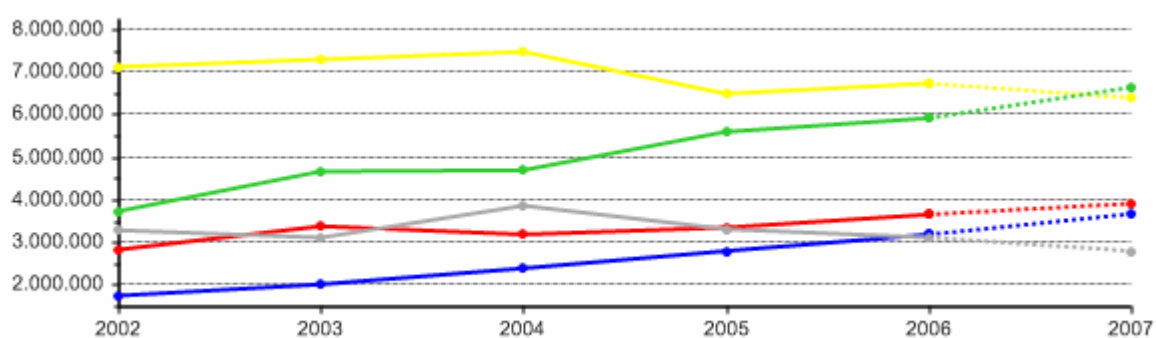
Rezultati manjše analize so pokazali, da imajo v Sloveniji štiri najpomembnejše revizijske družbe, ki so najpomembnejše tudi v svetovnem merilu, in sicer KPMG, Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers in Deloitte & Touche, kar 90-odstoten tržni delež. Pri tem je največ revizij poslovanja v letu 2003 opravila revizijska in svetovalna hiša KPMG, in sicer kar v desetih delniških družbah z redne borzne kotacije, kar pomeni tretjinski tržni delež. S sedmimi revizijami (23-odstotni tržni delež) ji sledi Ernst & Young, po pet revizij (17-odstotni tržni

delež) pa sta opravili revizijski družbi Deloitte & Touche in PricewaterhouseCoopers (Biščak, 2004).

Z interpretacijo raziskave iz leta 2003 in analizo slike 10 potrjujem, da je moja predpostavka o reprezentativnosti vzorca pravilna.

Spodnja slika 10 nam kaže primerjavo največjih revizijskih hiš v Sloveniji glede na prihodke od prodaje.

Slika 10: Čisti prihodki od prodaje posamezne globalne revizijske družbe v Sloveniji v obdobju od leta 2002 do 2007² v evrih

VIR: GVIN, 26.4.2008.

Glede na sliko 10, ki nam kaže čiste prihodke od prodaje najpomembnejših revizijskih družb, vidimo, da družba KPMG kljub določenemu upadu še vedno drži največji tržni delež, v zadnjih letih pa se ji približuje družba PricewaterhouseCoopers. Tako se lahko z večjo in boljšo predstavo o trgu revizijskih družb v Sloveniji vrnemo na vprašalnik.

Vprašalnik je razdeljen na pet tematskih sklopov, ki so povezani s prevarami v računovodskih izkazih in odkrivanju le-teh s strani revizijskih družb.

Prvi sklop zahteva osnovne podatke o družbi, pri čemer imena družb v magistrski nalogi nisem omenjala. Revizijske družbe sem imenovala: A, B, C, D in E. Osnovne podatke o

² Podatki za leto 2007 predstavljajo napovedi družbe za to leto.

revizijski družbi potrebujem, da vem, ali se odgovori nanašajo na veliko globalno revizijsko družbo ali manjšo slovensko, ter določene rezultate morda povežem s tem kriterijem.

Poleg naziva družbe in števila zaposlenih sem zahtevala tudi navedbo delovnega mesta anketiranca, da lahko torej po njegovih izkušnjah in odgovornosti presodim kredibilnost odgovorov.

Drugi sklop se nanaša na neodvisnost revizorja oziroma revizijske družbe, iz česar želim ugotoviti, ali obstajajo indikatorji o okrnjeni neodvisnosti revizorja, pri čemer pa moramo upoštevati, da morebitnih pokazateljev neodvisnosti nobena revizijska hiša ne bi hotela izpostavljati.

Tretji sklop povprašuje o odkritih prevarah, medijski izpostavljenosti podjetja, v katerem se je prevara zgodila, izvršiteljih prevare in njenemu motivu.

Četrty sklop se prav tako nanaša na poslovodstvo naročnikov revizijskih storitev, in sicer govori o preventivnih ukrepih prevar pri naročnikih.

Zadnji peti sklop pa povprašuje o revizorjevih postopkih, pri čemer pa bi rezultati tako manjših kot velikih revizijskih družb morali biti enaki, saj so vse revizijske družbe zavezane k uporabi mednarodnih standardov revidiranja.

5.2. Interpretacija rezultatov opravljenih anket

Rezultate prvega sklopa lahko povzamem v spodnjih dveh tabelah. Namen rezultatov prvega sklopa je, da se prepričamo, ali je vzorec reprezentativen, kot sem predhodno predpostavila, in si na podlagi njega lahko ustvarimo sliko o celotni populaciji. Vse ankete so rešile ustrezne odgovorne osebe, to sta menedžer ali pa direktor družbe.

5.2.1. Predstavitev revizijske družbe

Revizijske družbe, v katerih sem opravila ankete, sem imenovala A, B, C, D in E ter jih razvrstila glede na število zaposlenih, pri čemer pa sem zaradi varovanja podatkov oblikovala le razrede števila zaposlenih, ki jih predstavljam v tabeli 2.

Tabela 2: Število zaposlenih v revizijski družbi

Vprašanje	Revizijska družba - A	Revizijska družba - B	Revizijska družba - C	Revizijska družba - D	Revizijska družba - E
Število zaposlenih v revizijski družbi	70 - 100	70 - 100	70 - 100	10 - 30	2 - 5

Vir: Lastna raziskava, 2008.

Sami lahko ugotovimo, da revizijske družbe A, B in C predstavljajo tri izmed štirih globalnih revizijskih družb, ki so prisotne v Sloveniji, preostali dve pa sta slovenski revizijski družbi.

Za lažjo predstavitev o porazdelitvi trga med revizijskimi družbami predstavljam v tabeli 3 število strank, ki jim posamezna revizijska družba opravlja storitve, in sicer sem navedla le spodnjo mejo razreda.

Tabela 3: Število strank, ki jim posamezna revizijska družba opravlja revizijske storitve

Vprašanje	Revizijska družba - A	Revizijska družba - B	Revizijska družba - C	Revizijska družba - D	Revizijska družba - E
Število strank revizijske družbe	Nad 200	Nad 200	Nad 200	Nad 10	Nad 3

Vir: Lastna raziskava, 2008.

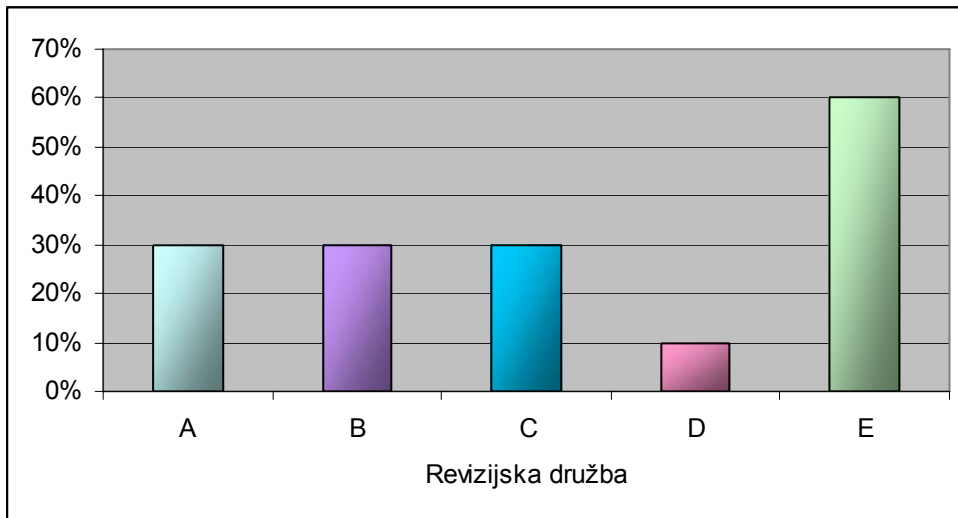
Na podlagi pridobljenih podatkov ugotavljam, da je vzorec skladno z analizo pod točko 5.1. reprezentativen.

5.2.2. Neodvisnost

Vse revizijske družbe opravljajo poleg revizijskih storitev še druge storitve, kar seveda oglašujejo tudi na svojih spletnih straneh, to so dogovorjeni postopki in skrbni pregledi, poslovno, davčno, finančno in računovodsko svetovanje. Določene vrste svetovanja se običajno opravljajo v ločenih pravnih osebah znotraj globalnih revizijskih družb.

Spodnja slika prikazuje, kolikšen delež prihodkov predstavljajo prihodki od drugih storitev v skupnih prihodkih.

Slika 11: Delež prihodkov nerevizijskih storitev v skupnih prihodkih v odstotkih

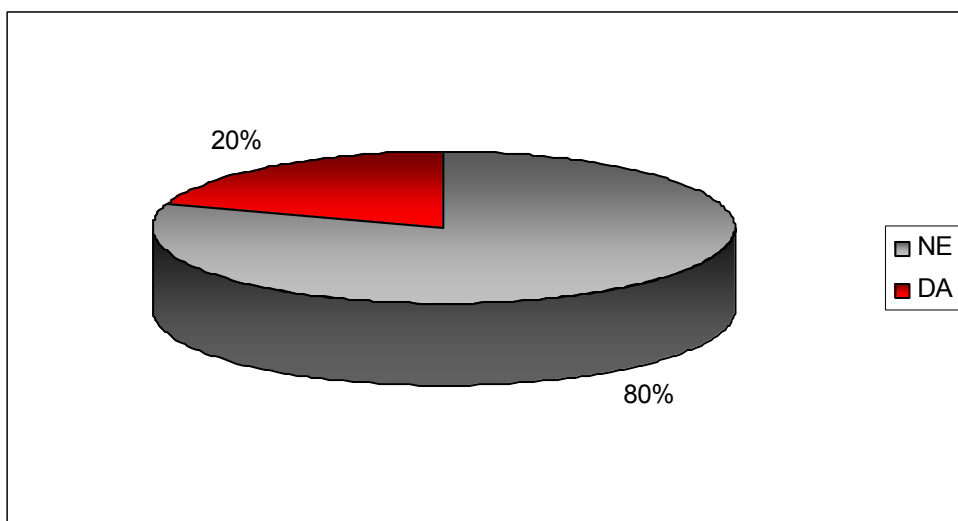

Vir: Lastna raziskava, 2008.

Slika potrjuje dejstvo in okoliščine, ki sem jih navajala že v poglavju 3.5. Odgovornost revizorja, in sicer da zaradi stagnacije revizijskih storitev, družbe iščejo še druge kanale, ki so običajno še precej bolj dobičkonosni in predstavljajo že kar tretjinski delež prihodkov v globalnih revizijskih družbah.

Na vprašanje, ali družba opravlja svetovalne storitve tudi strankam, ki jim opravlja revizijske storitve, je ena od petih družb odgovorila pozitivno.

Slika 12: Delež revizijskih družb, ki strankam opravljajo tako svetovalne kot revizijske storitve v odstotkih

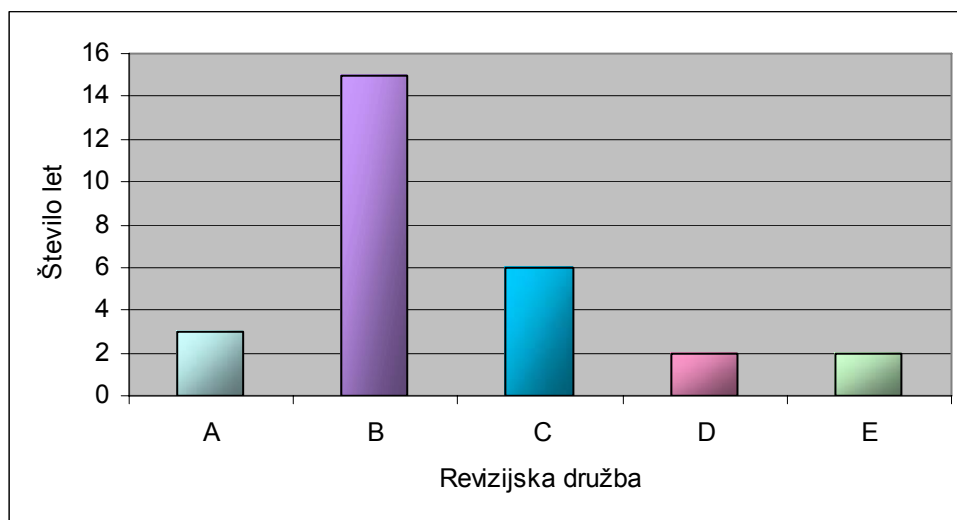
Vir: Lastna raziskava, 2008.

V družbi, ki je pozitivno odgovorila na vprašanje, ali opravlja revizijske storitve tudi strankam, katerim opravlja svetovalne storitve, predstavlja delež takih strank 10 odstotkov.

Revizijske družbe sem povprašala tudi, koliko let imajo najdlje svojo stranko in koliko zaposlenih ima ta stranka, saj nam velikost družbe lahko pokaže pomembnost stranke za revizijsko družbo z vidika prihodkov.

Spodnja slika prikazuje število let poslovanja, s katero revizijska družba najdlje posluje.

Slika 13: Najdaljše obdobje poslovanja z določeno stranko v letih

Vir: Lastna raziskava, 2008.

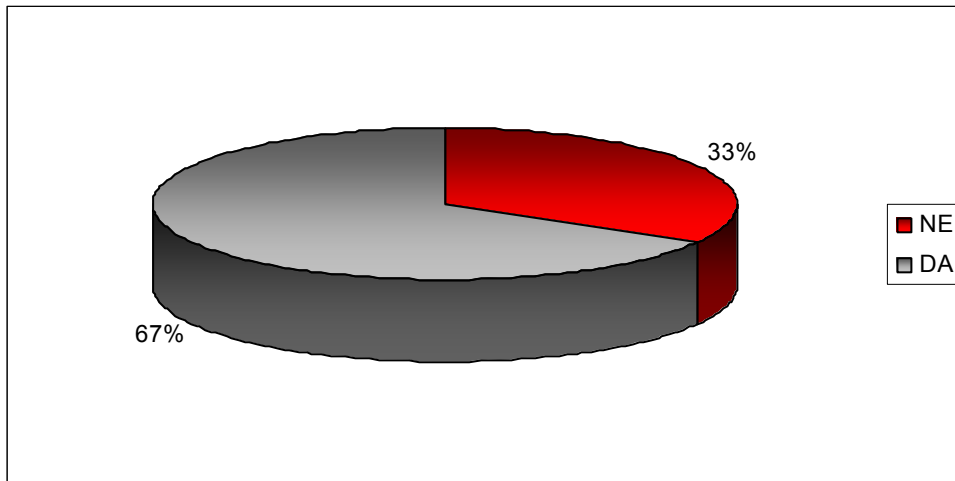
Najdaljše obdobje poslovanja s posamezno stranko znaša v eni izmed revizijskih družb 15 let, kar krepo presega priporočeno najdaljše obdobje v Zakonu o revidiranju. Iz raziskave sem tudi ugotovila, da stranke, s katerimi revizijske družbe najdlje poslujejo, vsaj z vidika kriterija števila zaposlenih po ZGD-1 spadajo med velike družbe. To lahko že kaže na določeno pomembnost v prihodkih, ki jo ta stranka predstavlja.

Na vprašanje, ali ima revizijska družba s katero od strank vzpostavljene določene posredne ali neposredne poslovne odnose, so vsi anketiranci odgovorili negativno. Ponovno naj omenim, da bi seveda skladno z mednarodnimi standardi revidiranja in Zakonom o revidiranju pritrdilen odgovor pomenil kršenje revizorjeve neodvisnosti.

Glede revizorjeve neodvisnosti je sledilo tudi vprašanje, ali in na kakšen način se preverja neodvisnost revizorjev. Odgovori so bili precej poenoteni, in sicer revizorjeva neodvisnost se preverja z vprašalnikom in podpisano izjavo o neodvisnosti, tudi elektronsko, na željo stranke, pa lahko revizijska družba predloži tudi dodatne potrditve. Posamezne globalne revizijske družbe morajo opraviti posebne notranje postopke v skladu z globalno politiko.

Spodnja slika prikazuje odgovor na zastavljeno vprašanje: »Ali so vse revizijske in nerevizijske storitve pri družbah, ki so v SEC-u, ali njihovih odvisnih družbah odobrene s strani revizijskega odbora matične družbe?«. Pri tem sem upoštevala le tiste revizijske družbe, ki take stranke imajo.

Slika 14: Delež revizijskih družb, ki imajo pri družbah, ki so v SEC-u ali njihovih odvisnih družbah, vse revizijske in nerevizijske storitve odobrene s strani revizijskega odbora matične družbe

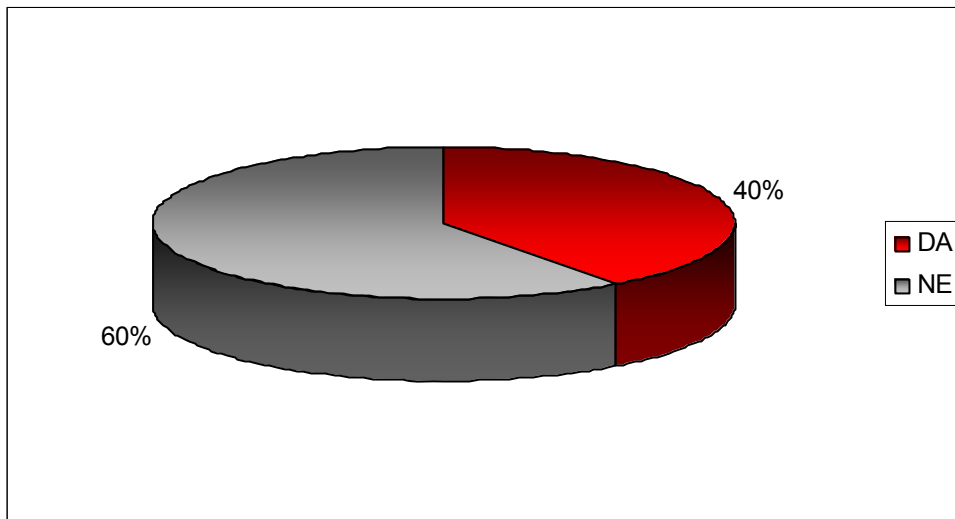

Vir: Lastna raziskava, 2008.

Zgornje vprašanje, katerega odgovor prikazuje slika 14, se nanaša na vse tri globalne revizijske družbe, pri čemer je ena od treh odgovorila, da nima odobrenih vseh revizijskih ali nerevizijskih storitev pri družbah, katerih matične družbe so v SEC-u, s strani revizijskega odbora matične družbe. Drugi dve sta potrdili, da imata storitve odobrene, kot zahteva SEC.

Spodnja slika pa ponazarja delež revizijskih družb, v katerih se je v zadnjem letu vsaj eden od zaposlencev zaposlil pri naročniku, in sicer na delovnem mestu, ki vključuje računovodsko poročanje.

Slika 15: Delež revizijskih družb, v katerih se je bivši zaposlenec zaposlil pri naročniku v manj kot enem letu v odstotkih

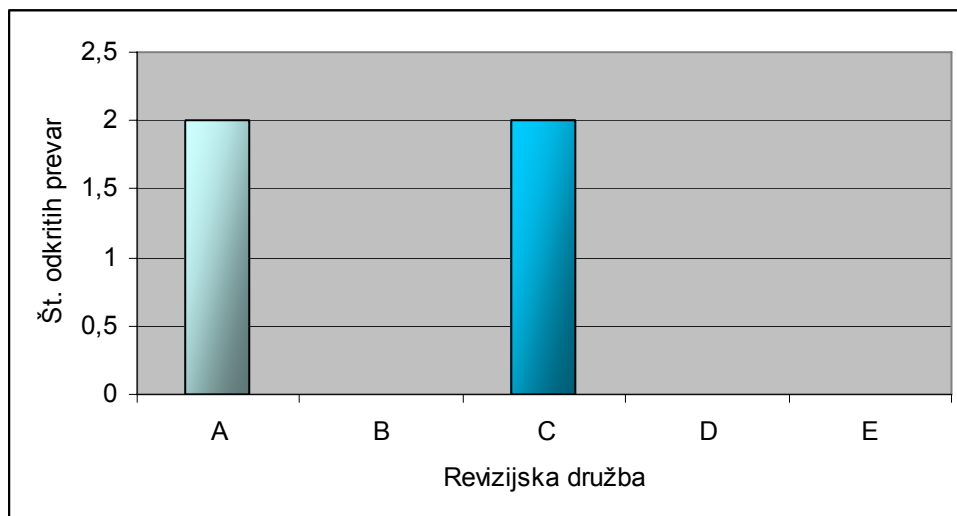
Vir: Lastna raziskava, 2008.

Dve od petih družb sta odgovorili, da se je njihov zaposlenec v manj kot letu dni zaposlil pri njihovem naročniku. Štirideset odstotkov se mi zdi kar velik delež, ni pa presenetljiv, saj naročnik, ki potrebuje ustrezen nov kader, revizorja oziroma člana revizijske skupine že dobro pozna, pozna njegovo široko znanje, izkušnje, pridobljene v naročnikovem podjetju, znanje mednarodnih standardov računovodskega poročanja ter tudi komunikacijske veščine. Vsega tega na samem razgovoru prijavljenih neznanih kandidatov seveda ne pozna. Za kršitev neodvisnosti pa gre seveda s strani revizorja, če se prijavi ali pa sprejme ponujeno delovno mesto.

5.2.3. Odkrite prevare

Tretji sklop se nanaša na tiste revizijske družbe, ki so pri naročnikih odkrile prevare v računovodskih izkazih. Od petih anketiranih revizijskih družb sta bili to le dve revizijski družbi, in sicer dve izmed globalnih revizijskih družb, kar prikazujem na sliki 16.

Slika 16: Število odkritih prevar v računovodskih izkazih v posamezni revizijski družbi

Vir: Lastna raziskava, 2008.

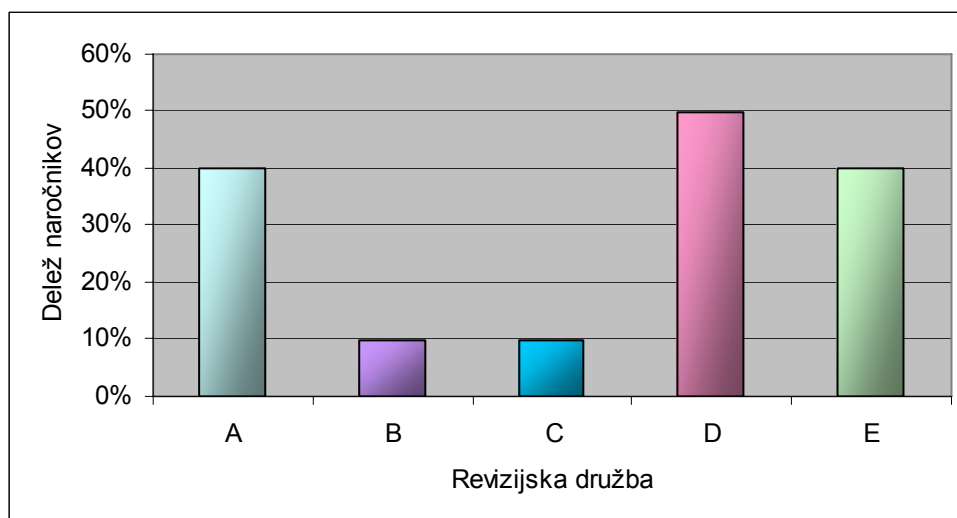
Slika nam prikazuje, da sta obe revizijski družbi odkrili po dve prevari. V nadaljevanju povzemam odgovore teh dveh družb o prevarah v računovodskih izkazih, ki sta jih odkrili pri opravljanju svojega dela. V eni družbi naročnik v nobenem od dveh primerov odkritih prevar še ni bil stranka te revizijske družbe v času, preden je bila prevara odkrita, temveč jo je revizijska družba odkrila ob opravljanju prve revizije pri tem naročniku. Naročnika svojega revizorja nista zamenjala. V drugem primeru pa sta bila oba naročnika stranki te revizijske družbe tudi v preteklih letih pred odkrito prevaro. Stranki pa po odkritju prevare prav tako nista zamenjali revizorja. V noben primeru prevara ni prišla v javnost.

V vseh štirih prevarah so le-te izvedli drugi zaposleni in ne poslovodstvo, pri čemer je bil v vseh primerih motiv prevare enak, in sicer želja po materialnih dobrinah ali dodatnem zaslužku.

5.2.4. Preventivni ukrepi prevar pri naročnikih

Četrty sklop se nanaša na preventivne ukrepe prevar pri naročnikih revizijskih družb. Spodnja slika nam kaže oceno revizorja o deležu naročnikov, ki izvajajo preventivne ukrepe za odkrivanje prevar.

Slika 17: Delež naročnikov, ki izvajajo preventivne ukrepe za odkrivanje prevar, v odstotkih

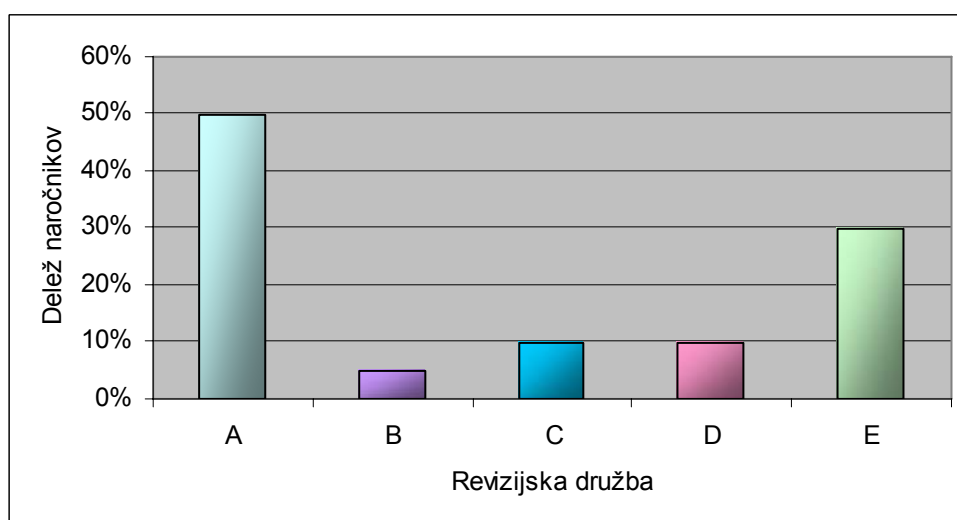

Vir: Lastna raziskava, 2008.

Po zgornji sliki sodeč pa glede izvajanja preventivnih ukrepov za odkrivanje prevar ne moremo povezati strank velikih globalnih revizijskih hiš in strank manjših slovenskih revizijskih družb, saj so rezultati povsem različni. Največji delež, 50 odstotkov, pa predstavljajo naročniki manjše revizijske družbe.

Slika 18 pa prikazuje oceno revizorja o deležu naročnikov, ki imajo politiko preprečevanja prevar v pisni obliki.

Slika 18: Delež naročnikov, ki ima politiko preprečevanja prevar v pisni obliki

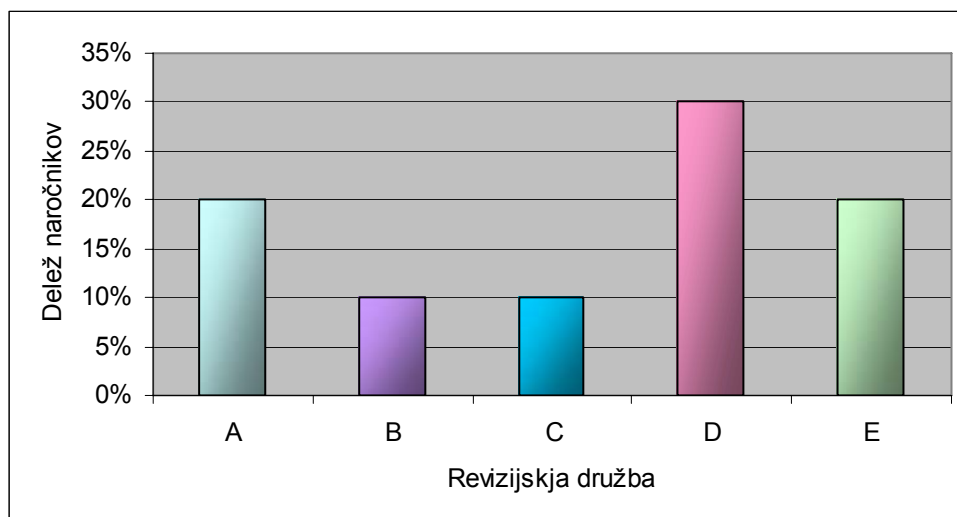

Vir: Lastna raziskava, 2008.

Če povežemo sliki 17 in 18, lahko zaključimo, da večino naročnikov, ki izvajajo preventivne ukrepe, predstavljajo tisti naročniki, ki imajo politiko preprečevanja prevar tudi v pisni obliki, saj je odstopanje le pri revizijski družbi D, medtem ko so deleži naročnikov ostalih revizijskih družb v sliki 18 skladni s tistimi v sliki 17.

Kakšen delež naročnikov ima službo notranje revizije, kaže spodnja slika.

Slika 19: Delež naročnikov, ki imajo službo notranje revizije

Vir: Lastna raziskava, 2008.

S sliko, ki nam prikazuje delež naročnikov s službo notranje revizije, lahko potegnemo vzporednico s sliko, ki nam prikazuje delež naročnikov, ki izvajajo ukrepe za preprečevanje prevar.

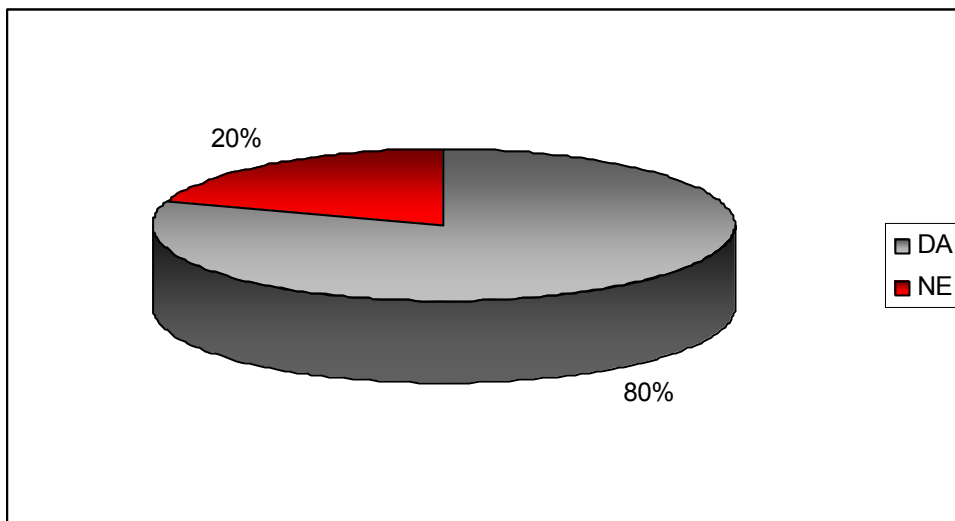
5.2.5. Revizorjevi postopki

Peti sklop vprašanj se nanaša na revizorjeve postopke ter vpliv javnih škandalov na spremembo metodologije revizijskih postopkov v revizijskih družbah.

Vse tri globalne revizijske hiše so odgovorile, da so bile po sprejetju SAS 99 uvedene določene metodološke spremembe posredovane s strani globalnega podjetja.

Anketirance sem tudi vprašala, ali v okviru svoje metodologije uporabljajo in upoštevajo motive, ki jih ponazarjata trikotnik prevar in diamant prevar, česar odgovore predstavljam v sliki 20.

Slika 20: Delež revizijskih družb, ki pri ocenjevanju tveganja prevar upoštevajo t.i. trikotnik prevar oziroma diamant prevar

Vir: Lastna raziskava, 2008.

Rezultat ankete kaže, da le ena od petih revizijskih družb iz vzorca v svoji metodologiji ne uporablja trikotnika prevar oziroma diamanta prevar. To potrjuje dejstvo, da se ta dolgoletna teorija dejansko izvaja v praksi, in sicer tudi pri nas.

Postopki spoznavanja organizacije in njenega okolja ter uporaba relevantnih virov so precej enotni v vseh petih revizijskih hišah, ki jih povzemam v nadaljevanju:

- razgovori s poslovodstvom in nadzornim svetom,
- informacije, pridobljene na medmrežju in v dnevnikih časopisih,
- informacije, pridobljene s strani bonitetnih hiš,
- razumevanje okolja podjetja in ciljev družbe,
- pregled plana in notranje literature družbe.

Iz zgornjega je razvidno, da vse revizijske družbe pri izvajanju postopkov spoznavanja organizacije in njenega okolja upoštevajo MSR.

Na vprašanje o postopkih spoznavanja notranjih kontrol naročnika in testiranja le-teh so odgovorile le štiri družbe od petih, odgovore pa lahko strnem v nekaj alinej:

- razgovori, opisi procesov, opazovanje, vprašalniki,
- ocenjevanje kontrol na posameznem ciklu,
- testiranje, ali se notranje kontrole dejansko izvajajo, tako kot so bile predvidene.

Pri tem je z metodološkega vidika najbolj izčrpen odgovor podala ena izmed globalnih revizijskih družb, in sicer spoznavanje notranjih kontrol poteka po naslednjih postopkih:

- ocenitev notranjega kontrolnega procesa na splošni ravni z vključenimi IT kontrolami na splošni ravni,
- razumevanje posameznih pomembnih procesov in testiranje le-teh v skladu s statističnim vzorcem, vključno z IT testiranjem aplikativnih kontrol,
- ocenitev posamezne kontrole.

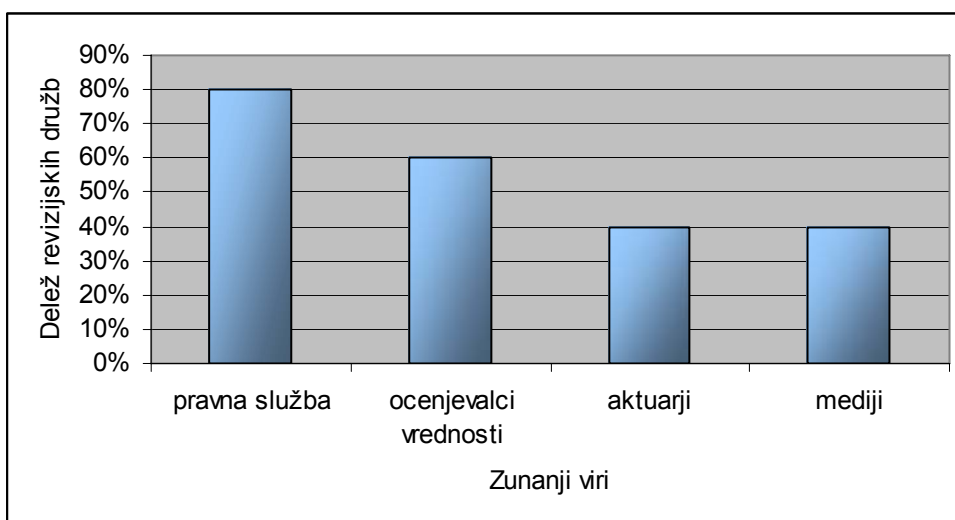
Prepričana sem, da postopki preveritve učinkovitosti notranjih kontrol, ki jih je v štiri alineje strnila še ena izmed globalnih revizijskih družb, prav gotovo veljajo za vse revizijske družbe, ki preverjajo učinkovitost notranjih kontrol:

- identifikacije,
- ovrednotenje,
- ugotovitev pomanjkljivosti,
- poročanje naročniku.

Vse družbe so tudi odgovorile, da spoznavanje notranjih kontrol opravljajo vsako leto pri naročniku, ki ga sicer revidirajo že več let zaporedoma.

Katerih zunanjih virov se revizijske družbe največkrat poslužujejo pri poizvedovanju, nam pove spodnja slika.

Slika 21: Delež revizijskih družb, ki se pri poizvedovanju poslužujejo posameznih zunanjih virov

Vir: Lastna raziskava, 2008.

Slika 21 kaže, da se največ revizijskih družb, to je štiri od petih, poslužuje informacij s strani pravne službe. Običajno revizor pridobi v obliki pisma odvetnika seznam odprtih tožb z dodatno odvetnikovo informacijo o najbolj verjetnem izidu posamezne tožbe. Na podlagi tega revizor preveri zadostnost oblikovanih rezervacij za tožbe, pogosto pa se še dodatno pogovori z odvetnikom ali pa pravnikom službe. Tri od petih družb običajno pridobijo informacije tudi od ocenjevalcev vrednosti, predvsem za preveritev morebitnih oslabitev osnovnih sredstev in naložbenih nepremičnin. Sledijo še izračuni aktuarjev in različne informacije iz medijev.

V okviru analitičnih postopkov družbe običajno izračunavajo kazalnike in analize, kot so:

- koeficient obračanja terjatev,
- koeficient obračanja zalog,
- primerjava denarnih tokov in prihodkov,
- primerjava računovodskih izkazov s preteklim letom in načrtom
- starostna struktura terjatev,
- analiza marže,
- analiza usklajenosti prometov knjiženja.

V okviru postopkov opazovanja, pregledovanja in preiskovanja pa največkrat pregledujejo naslednje dokumente:

- poslovne načrte in strategije,
- četrtna poročila posloводства,
- medletne računovodske izkaze,
- zapisnike skupščin in nadzornih svetov,
- razvide in priročnike za notranje kontroliranje.

V primeru pomembnih tveganj vse revizijske družbe izvajajo dodatne postopke, ki jih povzemam:

- razširjene analitične postopke,
- podkrepitev tveganj z dodatnimi logičnimi analizami in dokazi,
- zahteve po dodatnih zagotovilih posloводства,
- izpolnjevanje vprašalnika o tveganju prevar skladno z MSR 240.

Postopki pri ugotovljenem tveganju prevar v računovodskih izkazih pa so običajno naslednji:

- nenapovedani revizijski postopki,
- dodatni postopki glede pripoznavanja prihodkov,
- analiziranje dnevnih knjižb,
- analiziranje nenavadnih transakcij,
- drugi postopki, odvisni od rezultatov, pridobljenih z vprašalnikom o tveganju prevar.

Ob ugotovljenem tveganju prevare v računovodskih izkazih vse tri globalne revizijske hiše vedno vključijo dodatne strokovnjake, IT revizorje, medtem ko manjši slovenski družbi letega vključita včasih oziroma sploh ne.

Glede uporabe računalniško podprtih programov pri odkrivanju prevar izstopa ena globalna revizijska družba, medtem ko je večina ostalih razmeroma slabo podkrepljena z uporabo letih.

Pri odkrivanju prevar dve od globalnih revizijskih družb uporabljata računalniško podprt program ACL. Ena izmed njih uporablja tudi poseben notranje razvit program za analiziranje dnevnih knjižb, medtem ko pri opravljanju forenzičnih preiskav, ki jih prav tako opravlja, uporablja program EnCase.

Glede sestave revizijske skupine v neki srednji ali veliki družbi, ki jo revizijska skupina revidira, lahko zaključim, da revizijsko skupino običajno sestavljajo 1 do 4 člani, ki so vključeni v strokovno izobraževanje Združenja potrjenih računovodskih strokovnjakov ACCA, (Association of Chartered Certified Accountants). V ta program so med anketiranimi vključeni le zaposleni v globalnih revizijskih družbah. Poleg tega je v dveh od treh globalnih družbah prisoten tudi član skupine, ki je vključen v sistem izobraževanja na SIR-u. V vseh družbah tako globalnih kot slovenskih pa je v skupini prisoten tudi pooblaščen revizor.

Na podlagi opravljene raziskave lahko zaključim, da se glede revizijskih postopkov revizijske družbe med seboj ne razlikujejo in dosledno upoštevajo MSR. Pri odkrivanju prevar so bile uspešnejše globalne družbe. Vprašanje pa je, ali lahko to pripišemo večji uporabi računalniško podprtih programov pri nekaterih globalnih revizijskih hišah, dodatno uvedenim metodološkim spremembam po sprejetju SAS 99 ali zgolj naključju.

Glede na to, da je šlo v vseh primerih za prevare, izvedene s strani drugih zaposlencev in ne posloводства, menim, da računalniško podprti programi in njihova dosledna uporaba precej pripomorejo k odkrivanju tovrstnih prevar. Bolj kritično je dejstvo, da ni bila odkrita nobena prevara, izvedena s strani posloводства. Ali to kaže na kršenje neodvisnosti revizorjev in namernega zakrivanja oči, da ne bi izgubili svoje stranke?

Po izkušnjah sodeč menim, da je vzrok v tem, da anketiranci tipičnih neustreznih računovodskih ocen, ki se nanašajo na primer na slabitev sredstev, ne tretirajo kot prevare, saj je težko dokazati, ali gre za namerno ali nenamerno prevrednotena sredstva in neopravljene ustrezne slabitve. Če posloводство namerno ne izvede potrebnih postopkov v skladu s standardi, po katerih je zavezan sestaviti računovodske izkaze, z namenom, da si poljubno prikroji izkaz poslovnega izida, je to seveda prevara, ki je revizor ne sme dopustiti. Javnost lahko ta tip odkritih prevar ugotovi z večletnim spremljanjem letnih poročil, v katerih se pojavijo pomembne slabitve sredstev, ki se lahko zgodijo tako ob spremembi posloводства kot tudi revizorja.

6. SKLEP

V magistrski nalogi sem preko proučevanja prevar z vidika zakonodaje ter raziskav in teorij, razvitih s strani Cresseya že v štiridesetih letih in kasneje Wellsa, predstavila motive prevar v obliki t.i. trikotnika prevar, ki je postal sestavni del metodologije večine revizijskih družb tako po svetu kot doma. Trikotnik prevar oziroma kasneje izpeljani Wolfov diamant prevar tako sestavljajo pritisk, priložnost, upravičevanje in zmožnost, katerih prisotnost mora biti izpolnjena, da pride do izvedbe prevare.

V nadaljevanju sem predstavila najpogostejše tipe prevar s ponazoritvijo posameznih znanih primerov. Glavna področja prevar sem na podlagi Scilitove raziskave razvrstila kot predčasno prikazovanje prihodkov in prikazovanje vprašljivih prihodkov, pripoznavanje lažnih prihodkov, napihovanje dobička z enkratnimi posli, evidentiranje stroškov v napačno časovno obdobje, neustrezno knjiženje obveznosti, evidentiranje prihodkov v kasnejše obdobje in evidentiranje prihodnih stroškov v sedanje obdobje.

Vsebinsko in grafično pa sem prikazala še nekaj izsledkov raziskave revizijske družbe Ernst & Young glede prevar v družbah na rastočih in razvitih trgih, ki kažejo, da največjo grožnjo po mnenju vodilnih v podjetjih na razvitih trgih predstavljajo prevare znotraj organizacije v povezavi s tretjimi osebami pred prevarami v računovodskih izkazih, korupcijo in podkupovanjem ter neustreznim vrednotenjem sredstev. Po mnenju vodilnih v podjetjih na rastočih trgih le-to predstavljata korupcija in podkupovanje. Ugotovila sem, da glede na dejanske rezultate poslovodstvo podcenjuje prevare v računovodskih izkazih, ki imajo precej večje finančne posledice kot ostali tipi prevar.

Predstavila sem tudi odgovornost in ukrepe poslovodstva, predpisane tako s strani SOX-a kot s strani MSR 240, ter s tem povezane izsledke raziskave družbe Ernst & Young, izvedene med revizijskimi odbori številnih podjetij. Rezultat je pokazal, da revizijski odbori sledijo hitro spreminjajočim se poslovnim okoljem podjetij in uspešno razvijajo in povečujejo zavest in razumevanje številnih tveganj, s katerimi se podjetja danes srečujejo. Vendar pa je raziskava pokazala tudi povečano zaskrbljenost glede vse večje odgovornosti revizijskega odbora ter naraščajočo potrebo po izobraževanju in potrebo po strokovnih kadrih. Izsledki raziskave, izvedene s strani AICPA pa predstavljajo ugotovitve, da bi podjetja s preventivnimi kontrolnimi mehanizmi in ukrepi lahko znižale izgubljen prihodek zaradi prevare za polovico.

V tretjem poglavju magistrskega dela sem proučila zakonsko podlago tako v Evropski uniji kot v ZDA, in sicer s poudarkom na MSR 240 in SAS 99, ki se nanašata na prevare. Hkrati sem preko metodologije dveh globalnih revizijskih družb, in sicer Ernst & Young in KPMG, prikazala upoštevanje teh dveh zakonov, in sicer kot postopke spoznavanja organizacije in njenega okolja vključno z njenim notranjim kontroliranjem, postopke ocenjevanja tveganja prevar in odgovore na prepoznana tveganja prevar. Slednje sem ponazorila tudi s ponazoritvijo določenih orodij za računalniško preiskovanje podatkom, kot je ACL.

Predstavila sem tudi samo odgovornost revizorja pri odkrivanju prevar z zakonodajnega vidika, kjer pa lahko zaključim, da revizija podjetja ni zakonsko namenjena odkrivanju prevar, temveč je njen namen dati uporabnikom računovodskih izkazov zagotovilo, da so le-ti v vseh pomembnih pogledih resnični in pošteni.

Nezaupanje v revizorje, ki se je znatno povečalo po kasneje predstavljenih škandalih, je sprožilo spremembe v evropski direktivi o revidiranju, ki bodo vplivale tudi na slovenske revizorje. SEC je na podlagi Sarbenese-Oxley zakona še dodatno poostril zavedanje glede odgovornosti javnih družb, da si pridobijo neodvisnega revizorja.

V četrtem poglavju sem raziskala znane škandale v zvezi s prevarami v računovodskih izkazih po svetu in v Sloveniji, ki si po časovnem sosledju sledijo: Enron, WorldCom, Xerox, Parmalat in Bofex. Pri vsakem primeru sem proučila vsebino in način prevare, vlogo revizorja in ključne pomanjkljivosti pri revidiranju te družbe ter predstavila vpliv škandala na revizijsko stroko. Kršitev neodvisnosti revizorja je skupna značilnost vloge revizorja, ki je bila v vseh primerih enaka, čeprav je v vsakem primeru revizijo opravljala druga revizijska družba.

Peto poglavje je namenjeno raziskavi, ki sem jo opravila med revizijskimi družbami v Sloveniji, in sicer tremi globalnimi in dvema slovenskima. Ugotovila sem, da se v metodologiji revizijskih postopkov revizijske družbe med seboj ne razlikujejo in dosledno upoštevajo MSR. Pri odkrivanju prevar so bile uspešnejše globalne družbe, predvsem v primerih, ko so prevare izvedli drugi zaposleni in ne poslovodstvo. K temu je verjetno prispevala večja opremljenost z računalniško podprtimi programi za preiskovanje prevar, medtem ko neustreznih računovodskih ocen, za katere je odgovorno poslovodstvo, anketiranci niso izpostavljali kot prevare.

LITERATURA

1. Albrecht W. Steve: Business Fraud (The Enron Problem). New York: American Institut of Certified Public Accountants, 2005, 58 str.
[<http://www.aicpa.org/download/antifraud/118.ppt>].
2. Bell B. Timothy et al.: The 21st century public company audit. New Jersey: KPMG International's audit & advisory services center, 2005, 80 str.
3. Bratina Borut: Kodeks upravljanja javnih delniških družb. Ljubljana, Podjetje in delo, 2004, št. 7, str. 1452.
4. Celani Claudio: The story behind Parmalat's bankruptcy. Executive Intelligence Review, 2004, 16. januar.
[http://www.larouchepub.com/other/2004/3102parmalat_invest.html]
5. Coennen L. Tracy: Recognizing the red flags of fraud, Milwaukee, Sequence Inc. Forensic Accounting and Fraud Examination, 2006, septembner/oktober.
[<http://www.sequence-inc.com/press2006/redflags.htm>].
6. Coennen L. Tracy: 5 Myths about Fraud. Milwaukee, Sequence Inc. Forensic Accounting and Fraud Examination, 2006, 23. avgust. [<http://www.sequence-inc.com/press2006/fraudmyths.htm>].
7. Coennen L. Tracy: Finding fraud with the right auditor. Milwaukee, Sequence Inc. Forensic Accounting and Fraud Examination, 2006, 13. december.
[<http://www.sequence-inc.com/press2006/rightauditor.htm>].
8. Coennen L. Tracy: Enron: The Good, the Bad, and the Ugly. Milwaukee: Sequence Inc. Forensic Accounting and Fraud Examination, 2006, 26. julij.
[<http://www.sequence-inc.com/press2006/enronandrews.htm>].
9. Čokelc Stanko: Metode davčnih ponaredb in prevar. Ljubljana, Revizor, 1999, št. 4, str. 102-120.
10. Edmondson Gail in Cohn Laura: How Parmalat went sour. New York, The McGraw Hill Companies Inc, Bussinessweek, 2004, 12. januar.
[http://www.businessweek.com/magazine/content/04_02/b3865053_mz054.htm].

11. Glinig Manfred: Mednarodno finančno sleparstvo. Ljubljana: Združenje bank Slovenije, 1997, 64 str.
12. Horvat Tatjana: Razplet primerov Enron in Worldcom. Posloводство naj bi jamčilo za računovodske izkaze. Etika in revizorjeva neodvisnost. Ljubljana, Revizor, 2002, št. 9, str. 110-123.
13. Javornik Boža: Računalniško informacijske metode. Gradivo za izobraževanje. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2007, 28 str.
14. Kay Joseph: Xerox restates billions in revenue: yet another case of accounting fraud. [<http://www.wsws.org/articles/2002/jul2002/xero-j01.shtml>], 1. julij 2002.
15. Kavčič Slavka, Kelhar Peter: 36. simpozij o sodobnih metodah v računovodstvu, financah in reviziji. Zbornik referatov. Portorož: Zveza ekonomistov Slovenije: Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev, 2004, str. 127-138.
16. Koletnik Franc: Poklicna etika in strokovna načela o zunanjem revidiranju. Gradivo za izobraževanje. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2007, str. 1-28.
17. Odar Marjan et al.: Development and the current profile of internal auditing – The results of the two empirical studies in Slovenian organisations. Opatija: Tourism and hospitality management, volumen 12, 2006, št. 2, str. 55-69.
18. Odar Marjan: Prenos zahtev iz Direktive o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze v domačo zakonodajo. Posvet računovodij v bankah. Razkritja finančnih instrumentov. Rogaška Slatina: Združenje bank Slovenije, 2007, str. 1-11.
19. Odar Marjan: Računovodsko poročanje za leto 2007. Ljubljana, IKS, revija za računovodstvo in finance, 2008, št. 1-2, str. 7-31.
20. Odar Marjan: 36. simpozij o sodobnih metodah v računovodstvu, financah in reviziji. Zbornik referatov. Portorož: Zveza ekonomistov Slovenije: Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev, 2004, str. 165-177.
21. Perner Vili: 8. letna konferenca revizorjev. Zbornik referatov. Portorož: Slovenski inštitut za revizijo, 2002, str. 5-26.
22. Povh Dragica: Prevare, korupcija in notranji revizor. Ljubljana, Revizor, 2003, št. 4/5, str. 7-22.

23. Schilit, Howard Mark: Financial shenanigans. New York: McGraw-Hill, 1952, str. 63-264.
24. Skitek Mitja: Uporaba Benfordovega zakona pri odkrivanju prevar v računovodskih izkazih. Ljubljana, Revizor, 2000, št. 9, str. 7-24.
25. Slapničar Sergeja: Strožji nadzor slovenskih revizorjev. Ljubljana, Finance, 2004, št. 60, str. 17.
26. Slapničar Sergeja: Uravnavanje dobička z računovodskim razmejevanjem. Maribor, Naše gospodarstvo, 2002, št. 5/6, str. 630-646.
27. Slapničar Sergeja: Skrivnostni menedžerski zaslužki. Ljubljana, Gospodarski vestnik, 2004, št. 3, str. 50-52.
28. Stein Mitchell, M.N. in F.C.: Management controls: The organizational fraud triangle of leadership, culture, and control in Enron. Ivey Business Journal, 2007, julij/avgust. [http://www.iveybusinessjournal.com/article.asp?intArticle_ID=701].
29. Stiglitz E. Joseph: Odgovornost se ustavlja prav na vrhu. Ljubljana, Finance, 2004, št. 180, str. 8.
30. Tran Mark: WorldCom goes bankrupt. Manchester, GuardianUnlimited, 2002, 22. julij.
31. Varanelli Luigi: Odškodninska odgovornost direktorja v senci. Ljubljana, Pravna praksa, 2004, št. 10, str. 15.
32. Vincenti Dominique: The Effective and Essential Relationship between the Internal Audit Group and the Audit Committee. The Institute of Internal Auditors. [<http://www.theiia.org/download.cfm?file=103>], 30.08.2007.
33. Wells, T. Joseph: Why employees commit fraud. Association of Certified Fraud Examiners. [<http://www.acfe.com/fraud/view.asp?ArticleID=41>], 29.09.2007.
34. Wolfe T. David in Hermanson R. Dana: The fraud diamond: Considering the four elements of fraud. New York, New York State Society of CPAs, 2004, December. [<http://www.nysscpa.org/cpajournal/2004/1204/essentials/p38.htm>]. 29.9.2007.

VIRI

1. Association of Certified Fraud Examiners: Understanding why employees commit fraud. Austin: Antifraud & Corporate Responsibility Center, 2003.
[<http://antifraud.aicpa.org/Resources/Auditors/Understanding+Programs+and+Controls/Understanding+Why+Employees+Commit+Fraud.htm>], 30.08.2007.
2. Audit Committee Perspectives. 2006 audit committee survey and industry insights.
[[http://www.ey.com/Global/download.nsf/South_Africa/Ernst_&_Young_2006_Audit_Committee_Survey_and_Industry_Insights/\\$file/Audit%20Committee%20Perspectives%202006.pdf](http://www.ey.com/Global/download.nsf/South_Africa/Ernst_&_Young_2006_Audit_Committee_Survey_and_Industry_Insights/$file/Audit%20Committee%20Perspectives%202006.pdf)], 30.08.2007.
3. Biščak Jože: Kdo sploh opravlja revizijo v najpomembnejših slovenskih podjetjih. Ljubljana: Mladina, 2004, 2. avgust.
[http://www.mladina.si/tehdnik/200431/clanek/slo--finance-joze_biscak/index.print.html-l2], 30.08.2007.
4. Brezovnik Alenka: Revizorko rešila pravna praznina. Ljubljana: Dnevnik, 2005, št. 138, str. 18.
5. Business fraud (Enron problem), AICPA. Brigham Young University.
[<http://lwww.aicpa.org/download/antifraud/118.ppt>], 26.04.2008.
6. Detecting financial statement fraud, Ernst & Young.
[[http://www.ey.com/Global/assets.nsf/International/Industry_Oil_and_Gas_FraudDetection/\\$file/Industry_Oil_and_Gas_FraudDetection.pdf](http://www.ey.com/Global/assets.nsf/International/Industry_Oil_and_Gas_FraudDetection/$file/Industry_Oil_and_Gas_FraudDetection.pdf)], 30.08.2007.
7. Direktiva 2006/43 ES. Evropskega parlamenta in sveta. UL. EU L. 157/87.
8. Enron Annual Report 2000. Houston: Enron Corp., 2001, 56 str.
9. Enron Scandal. Wikipedia. [http://en.wikipedia.org/wiki/Enron_scandal], 30.08.2007.
10. E&Y Global Audit Methodology: Responding to the New Environment.
[<http://www.business.uiuc.edu/publications/Features/2005.Cook.ppt>], 10.03.2005.
11. Finance: Enron iz Naklega. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kriteriji>], 22.07.2004.
12. Fraud risk in emerging market, Ernst & Young.
[[http://www.ey.com/global/download.nsf/Ireland_EOY_E/Thought_Leadership_Fraud_Survey/\\$file/EY_Fraud_Survey_June2006.pdf](http://www.ey.com/global/download.nsf/Ireland_EOY_E/Thought_Leadership_Fraud_Survey/$file/EY_Fraud_Survey_June2006.pdf)], 30.08.2007.

13. GVIN. [<http://www.gvin.com>].
13. Humar Bojana: WorldCom tudi pri nas? [<http://anubis.finance-on.net/26812>], 26.06.2002.
14. International Financial Reporting Standards (IFRSs) 2008. London: IASB. International Accounting Standard Committee Foundation, 2008, str. 2719.
15. Jeff Skilling se je izrekel za nedolžnega. 2006. STA. [<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kritერიji>], 11.04.2006.
16. Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo. Revizor 1/1994, str. 63-71.
17. Kodeks upravljanja javnih delniških družb. Ljubljana: Ljubljanska borza, Združenje članov nadzornih svetov in Združenje Manager, 2007, 34 str.
18. Lay in Skilling kriva za propad Enrona. STA. [<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kritერიji>], 25.5.2006.
19. Maintaining auditors' independence. BoardMatters Quarterly, 2005, julij. [[http://www.ey.com/global/download.nsf/South_Africa/BQM_July_2005/\\$file/BMQ_July%202005.pdf](http://www.ey.com/global/download.nsf/South_Africa/BQM_July_2005/$file/BMQ_July%202005.pdf)], 30.08.2007.
20. Manfreda Dragica: Bofexova izguba ni omajala Merkurja. Ljubljana: Dnevnik, 2005, št. 54, str. 24.
21. MCI Inc. Wikipedia. [<http://en.wikipedia.org/wiki/WorldCom>], 30.08.2007.
22. Mednarodne smernice za revidiranje. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 1992.
23. Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju. Mednarodno združenje računovodij IFAC in prevod Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2006.
24. Meršnik Manfred: Ljubljana. Večer, 2004, št. 173, str. 9.
25. Nekdanji vodja Parmalata Tanzi sodišče prosil za odpuščanje. STA. [<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kritერიji>], 07.03.2006.

26. Novkovič Goran: Kordež še kar molči o odkupljenih terjatvah Bofexa. Ljubljana: Finance, 2004, str. 222, str. 4.
27. Okrogla miza za večje sodelovanje med revizorji ter člani uprav in nadzornih svetov. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kriteriji>], 27.11.2002.
28. Parmalat naj bi po pričakovanjih v torek razglasil plačilno nesposobnost. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kriteriji>], 22.12.2003.
29. Parmalat toži Credit Suisse za 7,1 milijarde evrov. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kriteriji>], 04.10.2005.
30. Parmalat toži revizorski hiši Deloitte & Touche in Grant Thornton. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kriteriji>], 20.08.2004.
31. Parmalat vložil tožbo proti banki Citigroup. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kriteriji>], 30.07.2004.
32. Parmalat z odškodninskim zahtevkom do banke Unicredit. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kriteriji>], 06.08.2005.
33. Proces zoper obtožene v primeru Parmalat odložen na 10. julij, 2006. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kriteriji>], 06.06.2006.
34. Report Pursuant to Section 704 of the Sarbanese Oxley Act of 2002. Washington: Securities and Exchange Commission, 2002, 69 str.
35. Report to the Chairman, Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs, U.S. Senate. Financial Statement Restatements. Washington: United States General Accounting Office, oktober 2002, 262 str.
36. Revizorji: Bofex lani z 1,1 milijarde tolarjev izgube. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kriteriji>], 23.07.2004.

37. Revizijske hiše nasprotujejo novi direktivi. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kritერიი>], 18.03.2004.
38. Sarbanese-Oxley Act. One hundred seventh Congress of the Unated States of America, 2002, 66 str.
39. Sherron Watkin obremenila Kena Layja v primeru Enron. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kritერიი>] 16.03.2006.
40. Simonič Janja: Dobro obveščeni pravijo. Ljubljana: Finance, 2004, št. 224, str. 2.
41. Slovenski računovodski standardi. Ljubljana: Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije, 2006.
42. Šefica računovodstva pri nekdanjem WorldComu mora v zapor. STA.
<http://anubis.finance-on.net/128050>, 6.8.2005.
43. Temeljna revizijska načela. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo. Revizor 1/1994, str. 58-62).
44. The audit committee's role in investigating fraud. BoardMatters Quarterly, 2006, marec.
[[http://www.ey.com/global/download.nsf/South_Africa/Board_Matters_Quarterly_-_March_2006/\\$file/European%20BMQ_March%202006_final.pdf](http://www.ey.com/global/download.nsf/South_Africa/Board_Matters_Quarterly_-_March_2006/$file/European%20BMQ_March%202006_final.pdf)], 30.8.2007.
45. Toplak Damijan: Revizorji na zatožni klopi. Ljubljana: Večer, 2004, št. 195, str. 5.
46. Toplak Damijan: So v Merkurju sploh upravičeni do nagrad? Ljubljana: Večer, 2005, št. 97, str. 9.
47. V aferi Parmalat bo tožilstvo sprožilo postopke tudi proti politikom. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kritერიი>], 07.10.2004.
48. Vprašalniki, izpolnjeni s strani revizijskih družb, 2008.
49. V škandal v Parmalatu vpletena tudi uslužbenca Deloitte&Touche. STA.
[<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kritერიი>], 29.3.2004.

50. What Does New Audit Standard SAS No. 99, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, Mean for Business and Industry Members, <http://www.aicpa.org/pubs/cpaltr/nov2002/supps/busind1.htm>, 19.12.2007.
51. Worldcom: Zgodovinska odškodnina. STA. http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,36,49970, 17.3.2005.
52. Zahteva po obtožnicah v primeru Parmalat, 2005. [<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kritერი>], 29.7.2005.
53. Začetek sojenja Layju in Skillingu začetek konca škandala Enron. STA. [<http://www.gvin.com/IskanjeClankov/Default.aspx?Stran=Rezultati&TipIskanja=Kritერი>], 30.1.2006.
54. Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 42-1799/2006).